

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Φιλολογίας
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών –
Αρχαία Ελληνική Φιλολογία

Στρόφαλη Βασιλική – Αικατερίνη

A.M. : 1134

«Θεωρητικός λόγος περί τυραννίδος τον 4ο αι. π.Χ.:

**Ξενοφώντος *Υέρων*,
Πλάτωνος *Πολιτεία*, Αριστοτέλους *Πολιτικά*»**

Διπλωματική Εργασία

Αθήνα

26/11/2020

Τριμελής εποπτική επιτροπή :

Βερτουδάκης Β.

Παπαθωμάς Αμ.

Μπάζου Αθ.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή.....	4
Κεφάλαιο 1^ο : Η ιστορική εμπειρία ως τον 4^ο αι. π.Χ.	5
1.1 Ο ορισμός της τυραννίδας.....	5
1.2 Ιστορική καταγραφή των τυράννων.....	7
1.3 Θεωρητικές αναφορές ως τον 4 ^ο αι. π.Χ.	13
Κεφάλαιο 2^ο : Η τυραννίδα στον Ίερωνα του Ξενοφώντος.....	17
2.1 Πρόσωπα και προσωπεία του έργου.....	18
2.2 Στόχος του Ξενοφώντος.....	20
2.3 Η δυστυχία του τυράννου.....	21
2.4 Το πολιτικό όραμα του Σιμωνίδη.....	27
Κεφάλαιο 3^ο : Η τυραννίδα στην Πολιτεία του Πλάτωνα.....	31
3.1 Το περιεχόμενο της <i>Πολιτείας</i>	31
3.2 Το συγκείμενο της <i>Πολιτείας</i>	32
3.3 Οι μεταβάσεις των πολιτευμάτων.....	33
3.4 Περιγραφή του τυραννικού καθεστώτος.....	35
3.5 Παραλληλισμός της πόλης με ψυχή.....	40
Κεφάλαιο 4^ο : Η τυραννίδα στα Πολιτικά του Αριστοτέλη.....	43
4.1 Η διάκριση των πολιτευμάτων.....	44
4.2 Οι μορφές και η φύση της τυραννίδας.....	46
4.3 Οι ακραίες μορφές της δημοκρατίας και της ολιγαρχίας.....	55
Συμπεράσματα.....	58
Βιβλιογραφία.....	63

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η τυραννίδα αποτελεί ένα καθεστώς το οποίο δεν έχει πάψει να υφίσταται, απλώς έχει λάβει διαφορετικές μορφές στη σύγχρονη εποχή, καθότι ανά τον κόσμο είτε αναβιώνουν είτε μεσουρανούν διάφορες μορφές ολοκληρωτισμού, παρά την εξέλιξη της παγκόσμιας κοινότητας σε ποικίλους τομείς.¹ Γι' αυτόν τον λόγο κρίνεται αναγκαίο να εξετασθούν όχι μόνο οι απαρχές της τυραννίδας, αλλά και οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν για την εδραίωση και εν συνεχεία για τη διατήρησή της, καθώς δεν διαφέρουν ιδιαίτερα από τα σύγχρονα μέσα χειραγώγησης. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον κρίνεται το γεγονός πως δεν ήταν λίγοι οι τύραννοι που ανέλαβαν τα ηνία της εξουσίας σε διάφορες ελληνικές πόλεις κατά την αρχαιότητα, ενώ συγχρόνως ο όρος *τύραννος* δεν έφερε το ίδιο εννοιολογικό φορτίο καθ' όλη την ιστορική πορεία, καθώς διαφέρει η χρήση του ανά εποχή και ανά συγγραφέα. Με άλλα λόγια, η εικόνα του τυράννου που παραδίδεται ανά τους αιώνες, σχετίζεται με τη συνεχή αλλαγή του «αντιτυράννου» που δεν είναι άλλος από τον ίδιο τον πολίτη. Γι' αυτό η εικόνα και τα σχόλια για έναν τύραννο ενδέχεται να διχάζουν, καθώς διαφορετική εικόνα τους αποδίδεται στην αρχαϊκή, στην κλασική εποχή και έπειτα στον 4^ο αι. π.Χ.²

Ωστόσο, κάποιοι συγγραφείς ασχολήθηκαν πιο ενδελεχώς με την τυραννίδα είτε κατακεραυνώνοντάς την, όπως ο Πλάτων στην *Πολιτεία*, είτε πασχίζοντας με τις κατάλληλες παραινέσεις να τη βελτιώσουν σε μία πιο εξευγενισμένη μορφή της, όπως ο Ξενοφών στον *Ίέρωνα* και ο Αριστοτέλης στα *Πολιτικά*. Κοινός παρονομαστής και των τριών έργων αποτελεί η συζήτηση για τα πολιτικά και πιο συγκεκριμένα για το τυραννικό καθεστώς. Ομοίως ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως το θέμα προσεγγίζεται από έναν ιστορικό και από δύο φιλοσόφους, αλλά με διαφορετικό τρόπο. Πιο αναλυτικά, ο Ξενοφών αν και ιστορικός δεν προβαίνει σε μία στείρα ιστορική καταγραφή, αντιθέτως επινοεί έναν διάλογο ανάμεσα στον τύραννο Ίέρωνα και τον ποιητή Σιμωνίδα, προκειμένου να εκθέσει πληροφορίες για τον τυραννικό βίο. Εν συνεχεία, ο Πλάτων μέσω των συνήθων διαλόγων του, στους οποίους πρωταγωνιστής είναι ο Σωκράτης με έναν έτερο συνομιλητή, προβάλλει τη φιλοσοφική του άποψη επί του θέματος. Τέλος, ο Αριστοτέλης παρουσιάζει την άποψή του ως μία φιλοσοφική πραγματεία, σαν ένα δοκίμιο.

Σκοπός, λοιπόν, της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει ο κάθε στοχαστής την τυραννίδα, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο την ερμηνεύει και τελικά αποφασίζει να τη διαχειριστεί: να την εξοβελίσει ή να τη διατηρήσει.

¹ Strauss & Kojève (1995) 105.

² Orrioux & Schmitt Pantel (2018) 139.

1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΩΣ ΤΟΝ 4^ο ΑΙ. Π.Χ.

1.1 Ο ορισμός της τυραννίδας

Η τυραννίδα τοποθετείται παραδοσιακά στη γραμμή κατάταξης των πολιτευμάτων ανάμεσα στην αριστοκρατία και την ολιγαρχία. Στην πραγματικότητα, δεν θεωρείται μέρος της εξέλιξης των πολιτευμάτων, αντιθέτως αποτελεί «διακοπή της φυσιολογικής ροής». Συνήθως διατηρούνταν το ισχύον πολίτευμα με τη διαφορά ότι στα ζωτικά αξιώματα διορίζονταν οι συγγενείς των τυράννων, γι' αυτό άλλωστε δεν εκλαμβάνεται ως ξεχωριστό πολίτευμα, καθώς δεν δημιούργησε νέους θεσμούς.³ Επίσης, από τα τυραννικά καθεστώτα εκλείπουν η μονιμότητα και η διάρκεια. Αν και σε αρκετές περιπτώσεις έχουν χαρακτηριστεί ως μεταβατικά, σε καμία περίπτωση δεν έχουν αποτελέσει πρόδρομο της δημοκρατίας.⁴

Ο όρος *τύραννος* είναι λυδικής προέλευσης· στα ελληνικά πολιτικά συμφραζόμενα εκπροσωπεί μία μορφή μοναρχίας, με τη διαφορά πως αποτελούσε μία μορφή ολοκληρωτισμού στο πλαίσιο του οποίου η εξουσία λαμβανόταν με βίαιο τρόπο και ασκούταν αυθαίρετα.⁵ Όσον αφορά το σημασιολογικό φορτίο της λέξης *τύραννος* ανά τους αιώνες οι απόψεις δίστανται, δεδομένου ότι κατά τον 5^ο αι. π.Χ. φαίνεται πως οι λέξεις *βασιλεύς* και *τύραννος* είναι συνώνυμες (όπως θα εξετασθεί στο κεφάλαιο 1.3), ενώ κατά τον 4^ο αι. π.Χ. η λέξη υποδηλώνει τον φαύλο κυβερνήτη (θα εξετασθεί ενδελεχώς στα κεφάλαια 2,3,4). Έως και τον 5^ο αι. π.Χ. η λέξη *τύραννος* αποκτά είτε θετικό είτε αρνητικό σημασιολογικό φορτίο ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες, καθώς και με τη διάθεση του λαού για πολιτειακές αλλαγές.⁶ Επιπλέον, η λέξη αποκτούσε διαφορετικό νόημα ανάλογα με την πόλη, καθότι εν γένει οι ελληνικές πόλεις ήταν εχθρικές προς τη μοναρχία είτε ο εκάστοτε κυβερνών έφερε τον τίτλο *βασιλεύς* είτε τον τίτλο *τύραννος*.⁷ Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί πως ποτέ η λέξη *τύραννος* δεν χρησιμοποιήθηκε ως επίσημος τίτλος από κάποιον μονάρχη.⁸

Χρονικά η άνοδος της τυραννίδας συμπίπτει με την κατάρρευση της αριστοκρατίας, γύρω στις αρχές του 7ου αι. π.Χ. Ιστορικά η περίοδος των τυράννων στην κυρίως Ελλάδα οριοθετείται γύρω στο 650 π.Χ. με την άνοδο του Κύπελου στην Κόρινθο και ολοκληρώνεται με την πτώση των Πεισιστρατιδών στην Αθήνα το 510 π.Χ.⁹ Τα αίτια της επιβολής των τυραννικών καθεστώτων πρέπει να αναζητηθούν κατά κύριο λόγο στο εσωτερικό της κάθε πόλεως και κατ' επέκταση στην αδυναμία των όποιων αριστοκρατικών

³ Gschnitzer (2016) 203-205.

⁴ Baslez (2013) 100-101 & Gschnitzer (2016) 206.

⁵ Baslez (2013) 100.

⁶ Andrewes (1982) 27-29.

⁷ Andrewes (1982) 34,36.

⁸ Andrewes (1982) 33.

⁹ Andrewes (1982) 9-11.

ή ολιγαρχικών πολιτευμάτων να επιλύσουν τα εκάστοτε προβλήματα.¹⁰ Οι τύραννοι συνήθως ανήκαν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, καθώς ήταν πλούσιοι ευγενείς.¹¹ Ήταν ιδιαίτερα λαοφιλείς, είχαν τους δικούς τους οπαδούς, εκμεταλλεύονταν τη λαϊκή δυσαρέσκεια προς όφελός τους και, αφού ανέρχονταν στην εξουσία με την αρωγή του λαού, λησμονούσαν τις υποσχέσεις με τις οποίες είχαν δεσμευθεί προτού αναλάβουν χρέη «τυράννου». Στην ουσία, θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως λαοπλάνοι, οι οποίοι είχαν ως σκοπό την απόκτηση της εξουσίας.

Οι τύραννοι ακολούθησαν μία αντιαριστοκρατική πολιτική, η οποία είχε ως στόχο τον αποκλεισμό της τρυφηλής ζωής όσον αφορά τους πολίτες.¹² Φυσικά, απώτερος σκοπός τους ήταν να απασχολούν τους πολίτες με άλλες δραστηριότητες, προκειμένου να μην έχουν χρόνο για την ενασχόληση με την πολιτική. Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα μπορούσαν οι ίδιοι να δρουν απρόσκοπτα, δίχως να τους ασκείται κριτική. Επιπρόσθετα, ο λόγος για τον οποίο εξοβέλισαν την τρυφή ζωής ως δυνατότητα, ήταν λόγω του φόβου τους, μήπως κάποιος πολίτης τους υπερκεράσει σε ισχύ ή σε πλούτο. Εντούτοις, κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής τους υπήρξε ιδιαίτερη οικονομική ανάπτυξη, ιδίως λόγω της επιβαλλόμενης φορολογίας.¹³ Παρά το γεγονός πως προέβησαν σε σπουδαία έργα βελτιώνοντας ο καθένας την πόλη του, με λιμάνια, υδραγωγεία, το δυσεπίλυτο ζήτημα της αναδιανομής των γαιών δεν τέθηκε επί τάπητος - ίσως μόνο ο Κύπελος της Κορίνθου να υλοποίησε το αίτημα του αναδασμού.¹⁴ Ακόμη, αρκετοί τύραννοι επέδειξαν ενδιαφέρον για τη θρησκεία (βλ. στο κεφάλαιο 1.2 για τον Πεισίστρατο), καθώς και για την τέχνη και την ποίηση.¹⁵

Λόγω της ανελευθερίας, την οποία επέβαλλαν, της καθαίρεσης των εξουσιών της ανώτερης τάξης, καθώς και των βίαιων πράξεων στις οποίες προέβαιναν, εκμαυλίστηκαν τα θετικά της τυραννίδας, το όνομά της αμαυρώθηκε και το ενδιαφέρον της έρευνας διαχρονικά έχει εστιασθεί στην αρνητική πτυχή της.¹⁶ Καταληκτικά, θα μπορούσε να ειπωθεί πως η τυραννίδα ενίσχυσε το αίτημα για ισονομία· σε πρώτο επίπεδο μεταξύ των ευγενών και σε δεύτερο επίπεδο μεταξύ των πολιτών. Κατ' αυτόν τον τρόπο, δημιουργήθηκαν οι προδιαγραφές για την παγίωση της δημοκρατίας, κατά κύριο λόγο στην Αθήνα, στην οποία αναφέρεται η πλειονότητα των πηγών που διασώζεται.¹⁷

¹⁰ Andrewes (1982) 11.

¹¹ Gschnitzer (2016) 206.

¹² Baslez (2013) 104.

¹³ Baslez (2013) 105.

¹⁴ Baslez (2013) 105.

¹⁵ Andrewes (1982) 12.

¹⁶ Gschnitzer (2016) 206.

¹⁷ Gschnitzer (2016) 216-217.

1.2 Ιστορική καταγραφή των τυράννων

Στην καταγραφή ιστορικών παραδειγμάτων των τυράννων προβαίνει και ο Αριστοτέλης στα *Πολιτικά* (1315b11-39, βλ. κεφ. 4.2). Στο παρόν κεφάλαιο θα πραγματοποιηθεί μία πιο ενδελεχής καταγραφή, με αναφορά σε λεπτομέρειες της εξουσίας του καθενός.

Σχεδόν όλες οι ελληνικές περιοχές γνώρισαν το τυραννικό καθεστώς, ενώ αρκετοί τύραννοι έχουν αφήσει το στίγμα τους στην ιστορία και αποτελούν γνωστά ονόματα έως και τη σύγχρονη εποχή. Ξεκινώντας από τους Κυψελίδες, πρωτοστάτησαν στην Κόρινθο ως τύραννοι, ο Κύψελος (657-627 π.Χ.) και αργότερα ο γιος του, ο Περίανδρος (627-585 π.Χ.). Ο Κύψελος καθαίρεσε την εξουσία από τους Βακχιάδες, οι οποίοι αντιπροσώπευαν μία απηνή και αντιλαϊκή πολιτική.¹⁸ Υπήρξε ένας ήπιος τύραννος, δεν χρησιμοποίησε ποτέ σωματοφύλακες (*ἀδορυφόρητος* – 1315b77), επειδή πιθανώς να εδραίωσε τη δύναμή του στον στρατό.¹⁹ Έφερε τον τίτλο του βασιλέα, καθώς αναφέρεται και σε έναν δελφικό χρησμό ως «*βασιλεύς τῆς Κορίνθου*»,²⁰ ο ίδιος προέβη σε κοπή νομίσματος, γεγονός που είναι συνυφασμένο με την εμπορική ανάπτυξη, ίδρυσε αποικίες, επί παραδείγματι της Κέρκυρας -που διαδραματίζει καίριο ρόλο και στην έναρξη του Πελοποννησιακού Πολέμου- ενώ όπως προαναφέρθηκε, δεν είναι βέβαιο αν προέβη σε αναδασμό της γης.²¹

Συχνά, υφίσταται αντιπαραβολή μεταξύ του Κύψελου και του γιου του, του Περίανδρου, καθότι ο δεύτερος ενσάρκωνε τον ρόλο του τυράννου με την κυριολεκτική έννοια· ήταν άτεγκτος, φοβόταν τυχόν συνωμοσίες και, παρά τα σημαντικά έργα και τα μέτρα τα οποία έλαβε, κατηγορήθηκε για διεφθαρμένα ήθη, είχε τριακόσιους δορυφόρους, καθώς παγίωσε την εξουσία του στα όπλα, προέβη σε αδυσώπητα μέτρα, όπως δημεύσεις περιουσιών, εξορίες και θανατώσεις, αλλά προέβαλε αξιοσημείωτη αντίσταση στον Φεΐδωνα του Άργους.²² Τους περισσότερους, μάλιστα από τους τρόπους με τους οποίους εξουσιάζουν οι τύραννοι, λόγου χάρη τους διωγμούς γνωστών προσωπικοτήτων ή την απαγόρευση των συγκεντρώσεων, ο Αριστοτέλης τους αποδίδει στον Περίανδρο (1313a35-b6). Εν γένει, ενυπάρχει μία αντίφαση στη σκιαγράφηση του Περίανδρου, δεδομένου ότι αφενός θεωρείται από τους πιο αμείλικτους τυράννους, αφετέρου συγκαταλέγεται στους επτά σοφούς, γεγονός που αμφισβητείται.²³ Μετά τον Περίανδρο, ανήλθε στην εξουσία ο Ψαμμήτιχος (585-584/583 π.Χ.), ανιψιός του Περίανδρου, που μετά την πτώση του ο λαός συμπεριφέρθηκε με μίσος τόσο στο πτώμα του όσο και στην περιουσία των

¹⁸ Andrewes (1982) 58.

¹⁹ Andrewes (1982) 49-50.

²⁰ Andrewes (1982) 32.

²¹ Mossé (1989) 40-41.

²² Mossé (1989) 42-43.

²³ Baslez (2013) 102-103.

τυράνων. Αξίζει να αναφερθεί πως αν και η κρίση, η οποία μάστιζε την Κόρινθο, αντιμετωπίστηκε παροδικά, η πόλη δεν ανέκτησε ποτέ ξανά την αίγλη που είχε στην αρχαϊκή εποχή.²⁴

Ο Φεΐδων του Αργους (περ. 650 π.Χ.), που αναφέρθηκε και πρωτύτερα, ήταν ένας ηγέτης που ακόμα και αν δεν επονομάστηκε τύραννος, κατάφερε με τον στρατό, τους οπλίτες, να έχει υπό την ηγεσία του ένα μεγάλο μέρος της Πελοποννήσου, κατατροπώνοντας ακόμα και τους Σπαρτιάτες.²⁵ Εν συνεχεία, ο Θεαγένης (περ. 650-600 π.Χ.) υπήρξε τύραννος των Μεγάρων, το όνομά του έχει συνδεθεί αφενός με μία επανάσταση κατά των πλουσίων (1305a24-26) και αφετέρου με την απόπειρα εγκαθίδρυσης του γαμπρού του, Κύλωνα, ως τύραννο στην Αθήνα.²⁶ Επιπλέον, γνωστός είναι και ο Θρασύβουλος (650-570 π.Χ.), τύραννος της Μιλήτου, ο οποίος διατηρούσε καλές σχέσεις με τον Περίανδρο, γεγονός που ευνόησε το εμπόριο.²⁷ Εξάλλου, διασώζεται η ιστορία με τα στάχια, σύμφωνα με την οποία ο Περίανδρος συμβουλεύει τον δούλο του Θρασύβουλου να κόβει τα καλύτερα στάχια, δηλαδή τους πιο επιφανείς πολίτες, προκειμένου να διατηρεί αλώβητη την εξουσία του (1311a18-22).

Ακόμα, όταν στη Μυτιλήνη ξέσπασαν αναταραχές, κάλεσαν τον Πιττακό, για τον οποίο αντλούμε πολλές πληροφορίες από τα ποιήματα του Αλκαίου, με σκοπό να εκδώσει νέους νόμους.²⁸ Ο Πιττακός ανακηρύχθηκε δικτάτορας κυβέρνησε για δέκα χρόνια (590-580 π.Χ.) και έζησε ως πολίτης για άλλα δέκα. Παρόλο που ο Αλκαίος τον αναφέρει ως τύραννο, ο Αριστοτέλης τον συγκαταλέγει στους *αισυμνήτες*, δηλαδή σε αυτούς που έχουν οριστεί για έναν σκοπό (1274b). Πράγματι, ο Πιττακός διαφέρει από έναν τύραννο ως προς το ότι παραιτήθηκε από το αξίωμά του, δεν το μεταβίβασε κληρονομικό δικαίωμα, απλώς εισήγαγε κάποιους νόμους, δίχως να αλλάξει άρδην τη νομοθεσία. Στην ουσία, προσπάθησε να συρρικνώσει τη δύναμη των αριστοκρατών και να εδραιώσει ειρήνη, κάτι που ενδεχομένως το πέτυχε, όπως αποδεικνύει το γεγονός πως η παραίτησή του δεν δημιούργησε περαιτέρω αντιδράσεις, ενώ αξίζει να τονιστεί πως συγκαταλέγεται στους εφτά σοφούς.²⁹

Ισχυρός άρχων της εποχής του υπήρξε και ο Πολυκράτης της Σάμου (περ. 532-522 π.Χ.), ο οποίος φιλοδοξούσε να κυριαρχήσει στη θάλασσα. Δεν συνάντησε ιδιαίτερες δυσκολίες στην καθιέρωση του καθεστώτος, ίσως λόγω του ότι το νησί επιζητούσε έναν ηγέτη κατάλληλο για την αντίσταση κατά των Περσών. Μετά το τέλος του Πολυκράτη, οι ιωνικές πόλεις περιήλθαν στα χέρια των Περσών «τυράνων», που σαφώς ήταν ασύγκριτοι σε αναληγσία σε σχέση με τους αντίστοιχους Έλληνες.³⁰ Αξίζει να γίνει αναφορά και στον Λύγδαμι (περ. 550 π.Χ.), ο οποίος υπήρξε τύραννος της Νάξου, την ίδια εποχή με τον

²⁴ Mossé (1989) 46-47.

²⁵ Andrewes (1982) 53-57.

²⁶ Andrewes (1982) 67.

²⁷ Andrewes (1982) 68.

²⁸ Mossé (1989) 24.

²⁹ Andrewes (1982) 133-136.

³⁰ Mossé (1989) 25-26.

Πεισίστρατο, καθότι ανέλαβε την εξουσία στη Νάξο με τη δική του αρωγή. Επίσης, ο Λύγδαμης ήταν ο εμπνευστής της *Πορτάρας*, που σώζεται έως και σήμερα στη Νάξο, καθώς οραματιζόταν να δημιουργήσει έναν μεγαλειώδη ναό κατά τα πρότυπα της αθηναϊκής Ακρόπολης της εποχής του, αλλά το έργο έμεινε ημιτελές λόγω της καθάρσεώς του από την εξουσία από τους Σπαρτιάτες.

Άλλη μία οικογένεια τυράννων αποτελούν οι Ορθαγορίδες της Σικυώνας, που κατά τον Αριστοτέλη πρόκειται για τη μακροβιότερη τυραννίδα, καθώς διήρκησε εκατό χρόνια (640-540 π.Χ.), χάρη στη μετριοπάθεια που επέδειξαν κατά την άσκηση της εξουσίας σε συνδυασμό με το γεγονός πως ήταν νομοταγείς και ήρεμοι (1315b12-19). Ο γιος του Ορθαγόρα, ο Κλεισθένης, διακρίθηκε στις πολεμικές επιχειρήσεις και ήταν ιδιαίτερα αγαπητός στον λαό. Βέβαια, ανήλθε στην εξουσία κατόπιν επαναστάσεως και πιθανώς να συνωμότησε για τη δολοφονία του αδερφού του και εν συνεχεία να απομάκρυνε και τον άλλον αδερφό του.³¹ Αναφέρεται και από τον Αριστοτέλη ως παράδειγμα αντικατάστασης ενός τυραννικού καθεστώτος από ένα άλλο (1316a30-31). Εξίσου μεγάλη οικογένεια υπήρξαν οι Δεινομένιδες στη Γέλα, στις Συρακούσες, το 505 π.Χ., η εμφάνισή τους ήταν πιο καθυστερημένη σε σχέση με την κυρίως Ελλάδα.³² Ως οικογένεια διέθεταν χρήματα, γεγονός που αποδεικνύεται από τα αφιερώματα στους Δελφούς, στα οποία δεν αναγραφόταν κάποιος συγκεκριμένος τίτλος ή ιδιότητα, απλώς το όνομά τους.³³ Στην ουσία, πρόκειται για στρατιωτική μοναρχία, καθότι δεν αποτέλεσε απόρροια εσωτερικών αναταραχών.³⁴

Και η Αθήνα ήταν μία αρχαιοελληνική πόλη που αντιμετώπισε συναφείς εμπειρίες. Καταρχάς, μία πρώτη απόπειρα εγκαθίδρυσης τυραννίδας πραγματοποιήθηκε από τον Κύλωνα (632 π.Χ.), ο οποίος όπως προαναφέρθηκε είχε νυμφευθεί την κόρη του Θεαγένη, του τυράννου των Μεγάρων. Τα Μέγαρα όμως διατηρούσαν εχθρικές σχέσεις με την Αθήνα, γι' αυτό οι Αθηναίοι πολίτες δεν στήριζαν τον Κύλωνα, αλλά τον Μεγακλή, ο οποίος ανήκε στην οικογένεια των Αλκμεωνιδών.³⁵ Από αυτό το γεγονός έχει μείνει γνωστό στην ιστορία το λεγόμενο *κυλώνειο άγος*, καθώς η οικογένεια των Αλκμεωνιδών σκότωσε τους οπαδούς του Κύλωνα, παρόλο που είχαν καταφύγει ως ικέτες σε κάποιο ιερό.³⁶ Κατά τον 7^ο και 6^ο αι. π.Χ. υφίστατο μία κρίση αγροτικού χαρακτήρα ανάμεσα στο *πλήθος* και τους *εύγενείς* δεδομένου ότι η γη είχε συγκεντρωθεί στην κατοχή των δευτέρων, με αποτέλεσμα το *πλήθος* να προβάλλει ως αίτημα την αναδιανομή των γαιών. Άλλο ένα πρόβλημα ζωτικής σημασίας αποτελούσαν τα χρέη, που αργότερα χάρη στον Σόλωνα επιλύθηκε με τη *σεισάχθεια*.³⁷ Ο ίδιος ο Σόλων (594 π.Χ.) λοιπόν ανέλαβε να συντάξει νόμους και στη συνέχεια θα μπορούσε να αναλάβει την εξουσία επιβάλλοντας τυραννίδα, έχοντας με το

³¹ Andrewes (1982) 79.

³² Andrewes (1982) 178.

³³ Andrewes (1982) 184-187.

³⁴ Gschnitzer (2016) 215.

³⁵ Baslez (2013) 97.

³⁶ Andrewes (1982) 113.

³⁷ Baslez (2013) 97.

μέρος του τον λαό σε περίπτωση που προέβαινε σε αναδασμό. Ωστόσο, ο ίδιος δεν θέλησε κάτι τέτοιο, καθώς θεωρούσε πως ως τύραννος θα απολάμβανε λιγότερα οφέλη και πως η τιμωρία αργότερα θα ήταν αμείλικτη. Εξίσου πίστευε πως ένας τύραννος δεν θα μπορούσε να απαγκιστρωθεί εύκολα από το αξίωμά του, γι' αυτό αποφάσισε να μην αναλάβει μια τέτοια θέση.³⁸

Η τυραννίδα των Πεισιστρατιδών αποτελεί τομή στην αθηναϊκή ιστορία, καθώς όχι μόνο παρέμειναν στην εξουσία για τριάντα πέντε χρόνια, αλλά μετέβαλαν το πολιτικό προσκήνιο. Καταρχάς, ο Πεισίστρατος καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια, ήταν διοικητής των αθηναϊκών στρατευμάτων και με την πρόφαση πως ο ίδιος βρίσκεται σε κίνδυνο ζήτησε να του επιτραπεί να έχει σωματοφύλακες, με αποτέλεσμα να καταλάβει την Ακρόπολη και να γίνει τύραννος. Η πρώτη απόπειρα απέβη ανεπιτυχής (561 π.Χ.), το ίδιο και η δεύτερη (558 π.Χ.) που ήταν απόρροια της συνεργασίας του με τον Μεγακλή, ο οποίος ήταν επικεφαλής ενός κόμματος της Αθήνας. Τελικά, κατάφερε να εδραιώσει τη δύναμή του το 545 π.Χ. έως το 527 π.Χ., οπότε πέθανε, έχοντας ζήσει ήρεμα τα τελευταία χρόνια της ζωής του.³⁹ Εν γένει, ακολούθησε φιλολαϊκή πολιτική και διατήρησε το ήδη υπάρχον νομικό και θεσμικό δίκαιο, επιβάλλοντας βέβαια πρόσωπα της αρεσκείας του στις αρμόδιες θέσεις.⁴⁰ Στη διάρκεια της εξουσίας του Πεισίστρατου περατώνεται σωρεία δημόσιων έργων, τα οποία προσέφεραν εργασία σε πλήθος πολιτών, επί παραδείγματι κατασκευάστηκε ο Ναός της Παρθένου Αθηνάς, που καταστράφηκε από τους Πέρσες το 480 π.Χ. - πρόκειται για τον μετέπειτα Παρθενώνα-, το υδραγωγείο *έννεάκρουος πηγή*, ενώ συγχρόνως αναπτύσσεται και ωριμάζει η αγγειοπλαστική.⁴¹ Παράλληλα, ενίσχυσε τις λατρευτικές τελετές, όπως τα Ελευσίνια Μυστήρια και τα Παναθήναια, εισήγαγε τους τραγικούς αγώνες· πρόκειται για ενέργειες που δεν διέθεταν απαραίτητα πολιτική σκοπιμότητα, αλλά αναμφίβολα στόχευαν στην ενίσχυση της πόλης-κράτους, αποδυναμώνοντας τις αριστοκρατικές οικογένειες, καθώς μετά την εν λόγω τυραννίδα οι αριστοκράτες δεν ήταν πλέον οι κυρίαρχοι της πολιτικής σκηνής, γεγονός που διάνοιξε τον δρόμο για τη δημοκρατία στην Αθήνα.⁴² Η εξουσία του Πεισίστρατου δημιούργησε ένα κλίμα ευημερίας τόσο εντός όσο και εκτός της πόλεως, συνάπτοντας φιλικές σχέσεις ακόμα και με τη Σπάρτη.⁴³

Το 527 π.Χ. αντικατέστησαν τον Πεισίστρατο οι δύο γιοι του, ο Ιππίας και ο Ίππαρχος και μάλιστα κατά τη διάρκεια της εξουσίας τους πραγματοποιήθηκαν πέντε απόπειρες κατάλυσης της τυραννίδας, οι τρεις από ευπατρίδες Αθηναίους, είτε εξόριστους είτε όχι, και οι δύο από τη Σπάρτη κατόπιν παρότρυνσης του Μαντείου των Δελφών.⁴⁴ Στην ουσία, οι προσπάθειες κατάλυσης της τυραννίδας υποκινούνταν πιθανώς

³⁸ Andrewes (1982) 121-123.

³⁹ Andrewes (1982) 137-139.

⁴⁰ Andrewes (1982) 148.

⁴¹ Andrewes (1982) 153.

⁴² Andrewes (1982) 155-157.

⁴³ Andrewes (1982) 154.

⁴⁴ Καρδαρά (1978) 21,30.

από τον φόβο της επεκτατικής πολιτικής του Δαρείου.⁴⁵ Αξιοσημείωτο είναι το πρώτο εγχείρημα κατάλυσης που πραγματοποιήθηκε την ημέρα των Παναθηναίων από τον Αρμόδιο και τον Αριστογείτονα, ευπατρίδες, οι οποίοι σκότωσαν τον Ίππαρχο (514 π.Χ.), ενώ σκοτώθηκαν και οι ίδιοι, ο Αρμόδιος κατά τη συμπλοκή και ο Αριστογείτων συνελήφθη και θανατώθηκε. Ωστόσο, ο Θουκυδίδης διασαφηνίζει πως δεν πρόκειται για μία ενέργεια πολιτικού χαρακτήρα, αλλά τα κίνητρα ήταν διαρρήδην ερωτικά (6.54). Συγκεκριμένα, με την προσφιλή σε αυτόν μέθοδο της παρέκβασης, διακόπτει τη ροή της αφήγησης για την υπόθεση των Ερμοκοπιδών, για να αφηγηθεί την υπόθεση των τυραννοκτόνων. Ο στόχος του είναι να καυτηριάσει τις λανθασμένες πεποιθήσεις και την ιστορική αμάθεια που οδηγούν στη φρενίτιδα του λαού, όπως συνέβη και στην υπόθεση της παρωδίας των Μυστηρίων.⁴⁶ γι' αυτόν τον λόγο αναλύει πως τα κίνητρα των φερόμενων ως τυραννοκτόνων ήταν ερωτικά και ουδεμία σχέση είχαν με την πρόθεση περί κατάλυσης της τυραννίδας (Θουκ. *Ιστ.* 6.55-59).⁴⁷ Όπως ήταν αναμενόμενο, μετά τον φόνο του Ιπάρχου, η τυραννίδα στην Αθήνα έγινε ακόμη πιο αμείλικτη, καθώς ο Ιππίας επιζητούσε εκδίκηση, αλλά ελλείψει στοιχείων υποπευόταν κάθε πολίτη.⁴⁸ Βέβαια, την εποχή του Περικλή οι τυραννοκτόνοι προβάλλονται ως ήρωες που απελευθέρωσαν την πόλη.⁴⁹

Η Αθήνα στο τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ. βίωσε δύο απόπειρες επιβολής ολιγαρχικής εξουσίας. Η πρώτη ήταν το 411 π.Χ., όπου 5.000 πολίτες κατέλυσαν όλες τις εξουσίες των δημοκρατικών θεσμών, όπως συνέβη με τη Βουλή των 500, καθώς επέβαλαν μία δική τους Βουλή των 400. Στην ουσία, επρόκειτο για πραξικόπημα επιφανών Αθηναίων, που εν τέλει καθαιρέθηκε από μεγάλο μέρος του Δήμου που αντέδρασε.⁵⁰ Λίγο αργότερα η Αθήνα έζησε άλλη μία οδυνηρή εμπειρία μετά τη λήξη του Πελοποννησιακού Πολέμου, που σήμανε η ήττα των Αθηναίων από τους Σπαρτιάτες στους Αιγός Ποταμούς (404 π.Χ.). Επί της ουσίας, πρόκειται για μία ήττα η οποία θέτει ένα τέλος τόσο στον αθηναϊκό ιμπεριαλισμό όσο και στην αθηναϊκή δημοκρατία.⁵¹ Τότε αποστέλλεται στη Σπάρτη ο μετριοπαθής, επονομαζόμενος ως «κόθορνος», Θηραμένης, προκειμένου να συνθηκολογήσει. Οι όροι φάνηκαν ευνοϊκοί στους Αθηναίους, μιας και ο ενδόμυχος φόβος ήταν μην τυχόν οι Λακεδαιμόνιοι τους αφανίσουν (Ξεν. *Ελλ.* 2.2.16-23). Μετά την κατεδάφιση των Μακρών Τειχών, ορίστηκαν από τους Σπαρτιάτες ως κυβερνήτες τριάντα Αθηναίοι ολιγαρχικοί, των οποίων η εξουσία εξελίχθηκε σε τυραννίδα (2.3.11). Πρόκειται για πραξικόπημα ολιγαρχικών, που στην ουσία συνασπίστηκαν οι «εταιρείες» των ολιγαρχικών με ηγέτη τον Κριτία,⁵² θείο του Πλάτωνα, του οποίου η ανάμειξη στην εξουσία των Τριάκοντα τυράννων ενίσχυσε την αποστροφή του φιλοσόφου για την Αθήνα.

⁴⁵ Καρδαρά (1978) 93.

⁴⁶ Stahl (2009) 351.

⁴⁷ Καρδαρά (1978) 30-31.

⁴⁸ Καρδαρά (1978) 41-42.

⁴⁹ Καρδαρά (1978) 91.

⁵⁰ Orrieux & Schmitt Pantel (2018) 219-220.

⁵¹ Loraux (2001) 32.

⁵² Baslez (2013) 177.

Οι αυθαιρεσίες τους ξεκίνησαν ήδη από την αρχή της διακυβέρνησής τους, καθότι καταδίκαζαν κατά τη δική τους βούληση, προέβαιναν σε δημεύσεις περιουσιών, σε συλλήψεις, σε θανατώσεις και εν γένει θεωρούσαν πως για να διαφυλάξουν την εξουσία τους όφειλαν να αποκρούουν καθετί που λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας, ενώ η κατάσταση οξύνθηκε με τη σύμπραξη της σπαρτιατικής φρουράς (2.3.13-16).⁵³ Θεωρητικά ήταν ολιγαρχικοί, στην πράξη όμως ονομάστηκαν Τριάκοντα τύραννοι, καθότι η εξουσία τους εδραζόταν σε μία ξένη φρουρά, στη βία και την ωμότητα, αποσκοπώντας αποκλειστικά στην εξυπηρέτηση ιδιοτελών συμφερόντων τους.⁵⁴ Εν τέλει, το ισχύον καθεστώς καταλύθηκε μετά από οχτώ μήνες από χίλιους δημοκρατικούς εξόριστους με ηγέτη τον Θρασύβουλο (2.4.5-7).

Μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας (403 π.Χ.), η κατάσταση στην Αθήνα ήταν ιδιαίτερα ρευστή και κρίσιμη, δεδομένου ότι η διακυβέρνηση των Τριάκοντα άφησε πολλά παρεπόμενα, δίκες και αντεκδικήσεις.⁵⁵ Με την καθαίρεση των Τριάκοντα, η Αθήνα εκτός του ότι είχε πληγεί ανεπανόρθωτα τόσο ως προς το κύρος της όσο και ως προς τη δύναμή της, καλούταν να αντιμετωπίσει σωρεία προβλημάτων, όπως η αστάθεια και η αταξία σε όλους τους τομείς.⁵⁶ Γι' αυτόν τον λόγο, το 403 π.Χ. δόθηκε όρκος για τη λήθη των προγενομένων, που στην ουσία αφορούσε την απαγόρευση της υπόμνησης των δεινών που υπέστησαν οι Αθηναίοι, με τη δέσμευση του όρκου «μη μνησικακεῖν» (Αριστ. *Ἄθην. Πολ.* 39.6).⁵⁷ Πρόκειται για μία αμνηστία που απέσπασε τον θαυμασμό όλου του αρχαίου κόσμου, ένα εγκώμιο στην αθηναϊκή δημοκρατία, καθώς ο λαός συμπεριφέρθηκε «πολιτικώτατα», προάγοντας το συλλογικό συμφέρον, παραβλέποντας το γεγονός πως οι ίδιοι οι δημοκρατικοί ζημιώνονταν από αυτήν την παραγραφή των εγκλημάτων.⁵⁸ Βέβαια, η Αθήνα δεν ανέκτησε ποτέ την πάλαι ποτέ αίγλη της, ιδίως αυτήν που διέθετε κατά την εποχή του Περικλή, παρόλο που μετά τους Τριάκοντα προσπάθησε να επανέλθει, τελικά ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός καταβλήθηκε και ξεκίνησε η αντίστροφη μέτρηση για την Αθήνα, όπως και για τις υπόλοιπες πόλεις-κράτη που παράκμασαν τον 4^ο αι. π.Χ.⁵⁹

Ένα μείζον ερώτημα είναι κατά πόσο η αθηναϊκή δημοκρατία καταλύθηκε λόγω της εσωτερικής κρίσης ή λόγω των κτήσεων του Μ. Αλεξάνδρου.⁶⁰ Πάντως μετά την ήττα της Αθήνας από το μακεδονικό στράτευμα στη μάχη της Χαιρώνειας (338 π.Χ.) είχε ψηφιστεί ένας αθηναϊκός νόμος, ο οποίος επέτρεπε στους πολίτες να σκοτώσουν κάποιον τον οποίο θεωρούσαν επίφοβο για τύραννο. Αντίστοιχα, ποινές όπως η στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων και η δήμευση περιουσίας προβλέπονταν για κάποιο από τα μέλη του Αρείου Πάγου, που είχε τυχόν λάβει μέρος σε τυραννικό καθεστώς ή έστω σε συνεδρίαση.⁶¹ Είναι εμφανές,

⁵³ Baslez (2013) 178.

⁵⁴ Baslez (2013) 179.

⁵⁵ Mossé (1978) 324.

⁵⁶ Mossé (1978) 327.

⁵⁷ Loraux (2001) 193, 205-206.

⁵⁸ Loraux (2001) 357, 372-373.

⁵⁹ Mossé (1978) 515-516.

⁶⁰ Mossé (1978) 617.

⁶¹ Cartledge (2011) 275.

λοιπόν, πως είχαν μείνει ανεξίτηλα τα σημάδια της διακυβέρνησης των Τριάκοντα, ενώ συγχρόνως ελλόχευε ο φόβος για τη δύναμη και την επιρροή των δημαγωγών.⁶²

Ολοκληρώνοντας την ιστορική καταγραφή των τυραννικών καθεστώτων, αξίζει να αναφερθεί πως η Σπάρτη δεν γνώρισε την τυραννίδα με τη μορφή που υπήρξε σε άλλες πόλεις, καθότι διέθετε ένα πάγιο πολιτικό σύστημα, που στην ουσία αποτελούσε τρόπο ζωής και επρόκειτο για έναν συγκερασμό βασιλείας και ολιγαρχίας.⁶³ Καθιερώθηκε από τον θρύλο του Λυκούργου, ο οποίος αποτελεί μία θολή φιγούρα της ιστορίας, αφήνοντας αναπάντητο το ερώτημα του αν πράγματι υπήρξε ή όχι.⁶⁴ Συγχρόνως οι περισσότερες από τις τυραννίδες καταλύθηκαν από τους Σπαρτιάτες, με εξαίρεση τους τυράννους της Σικελίας (Θουκ. *Ιστ.* 1.18).

1.3 Θεωρητικές αναφορές ως τον 4^ο αι. π.Χ.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο προβάλλεται η έννοια του *τυράννου* στα διάφορα γραμματειακά είδη και στους εκάστοτε συγγραφείς, καθότι αναλόγως το είδος και την εποχή οι απόψεις αποκλίνουν.

Φαίνεται πως οι τύραννοι διατηρούσαν καλές σχέσεις με τους ποιητές, ενώ σύνηθες ήταν το φαινόμενο ένας καλλιτέχνης να φιλοξενηθεί στην αυλή κάποιου βασιλιά ή τυράννου. Στη λυρική ποίηση αποτυπώνεται με ιδιαίτερα θετικά σχόλια ο Ιέρων. Πιο συγκεκριμένα, ο Πίνδαρος του έχει αφιερώσει έναν *Όλυμπιονικό* και τρεις *Πυθιονικούς*, απευθυνόμενος με θετικό ύφος προς το πρόσωπό του. Μάλιστα στον *Όλυμπιονικό I* τον αναφέρει ως βασιλιά (στ.23). Αντίστοιχα, και ο Βακχυλίδης έχει αφιερώσει από τους *Επίνικους* τον *III* και τον *IV* στον Ιέρωνα, εξυψώνοντάς τον.

Και από την ιστοριογραφία είναι εφικτό να αντληθούν πληροφορίες για την προσέγγιση της τυραννίδας. Στον Ηρόδοτο εκτυλίσσεται ένας λόγος περί πολιτευμάτων κατά τα ελληνικά πρότυπα, στον οποίο έχουν τον λόγο τρεις από τους επτά άρχοντες της Περσίας, ο Οτάνης, ο Μεγάβυξος και ο Δαρείος, συζητώντας για το ποιο είναι το καταλληλότερο πολίτευμα.⁶⁵ Πρόκειται για έναν από τους πρώτους διαλόγους περί πολιτικής (περ. 450-430 π.Χ.) και είναι αξιοσημείωτο πως παραδίδεται από έναν ιστορικό, καταρρίπτοντας την άποψη πως η πολιτική σκέψη ξεκινά αποκλειστικά από τον Πλάτωνα.⁶⁶ Στην ουσία, σε αυτόν τον λόγο

⁶² Mossé (1989) 149.

⁶³ Andrewes (1982) 101.

⁶⁴ Andrewes (1982) 103-104.

⁶⁵ Bichler & Rollinger (2006) 140.

⁶⁶ Καστοριάδης (2008) 389.

υπάρχουν ψήγματα επιχειρημάτων, που θα διατυπώσουν κάποια χρόνια αργότερα ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης.⁶⁷ Ο λόγος ενέχει αληθοφάνεια, αλλά στα μάτια των Ελλήνων ο δεσποτισμός είναι συνυφασμένος με τους βαρβάρους, συνεπώς υφίσταται το ερώτημα κατά πόσο είναι εφικτό να εκτυλιχθεί μία τέτοιας φύσεως συζήτηση στην Περσία.⁶⁸ Είναι εμφανές πως πρόκειται για ελληνική προσέγγιση, στο πλαίσιο της οποίας αποδίδονται, ίσως με ειρωνική χροιά, ελληνίζουσες απόψεις σε ηγεμόνες βαρβάρους.⁶⁹ Πιθανώς ο Ηρόδοτος να είναι επηρεασμένος από τον ελλαδικό και ιδίως από τον αθηναϊκό χώρο, στον οποίο οι πολιτικές μεταβολές ήταν έντονες και ραγδαίες. Αρχικά, ο Οτάνης στον λόγο του μιλά με καταδικαστικά λόγια για την τυραννίδα θεωρώντας πως καταλύει παραδεδομένες αξίες, πως κάθε άνθρωπος ακόμη και ένας συνετός, μόλις ανέλθει στην εξουσία γίνεται υπερφίαλος. Τα πλούτη είναι υπεύθυνα για την αλαζονεία του τυράννου, που τον κάνουν να πιστεύει πως διαφέρει από το πλήθος, εξίσου φθονεί τους άριστους, ευφραίνεται με τους χείριστους, ασελγεί σε γυναίκες ανάλογα με τις διαθέσεις του και επιβάλλει άκριτα θανατική ποινή σε άνδρες (III.80.1-5).⁷⁰ Επιπλέον, δεν χρησιμοποιείται τυχαία η λέξη *άνευθύνω* (III.80.3) για τον μονάρχη-τύρανο, καθώς αναφέρεται στον πολιτικό ο οποίος δεν λογοδοτεί με το πέρας της θητείας του (ἀνά+εὐθύνη)· εν προκειμένω η χροιά της λέξης είναι αποδοκιμαστική, καθότι οι τύρανοι δεν υποβάλλονταν σε αυτήν τη διαδικασία.⁷¹ Αντίστοιχα, η λέξη *ἰσονομίην* (III.80.6) χρησιμοποιείται σε αντιδιαστολή προς την τυραννίδα καθώς εν γένει η λέξη *ἰσονομία* (ἴσος+νέμειν) υπονοεί κάθε είδους ελευθερία, δίχως να είναι αυστηρά συνώνυμη της δημοκρατίας.⁷² Εν ολίγοις, στους κόλπους της Περσίας ο τύραννος αποτελεί πορτρέτο ενός εκφυλισμένου βασιλιά, ενώ στην Ελλάδα πρόκειται για έναν πολίτη που φιλοδοξεί να αποκτήσει την αίγλη και τα πλούτη ενός βασιλιά.⁷³ Η τυραννίδα στον Ηρόδοτο έχει ουδέτερο πρόσημο, σαν συνώνυμο της μοναρχίας, καθώς και στις δύο περιπτώσεις ενδέχεται ο ηγέτης είτε να είναι ικανός είτε να αποβεί καταστροφικός για την πόλη.⁷⁴

Στην τραγική ποίηση εντοπίζεται διάσταση στην προσέγγιση της λέξης *τύρανος* λόγω της διαφορετικής εποχής του κάθε συγγραφέα. Αρχικά, ενδεικτικά αναφέρεται η τραγωδία *Χοηφόροι* του Αισχύλου, στην οποία ο Ορέστης αναφερόμενος στον πατέρα του, τον Αγαμέμνονα, που ήταν βασιλιάς, λέει «οὐ τυραννικοῖς θανῶν» (στ.479), εννοώντας πως δεν πέθανε με τρόπο τέτοιο που ἄρμοζε σε έναν βασιλιά, δίχως να υπονοείται η έννοια του τυράννου. Αντιστοίχως, ενώ ο τίτλος της τραγωδίας «*Οιδίπους Τύρανος*» (430-425 π.Χ.) σε σύγχρονα συμφραζόμενα θα είχε διαφορετική ερμηνεία, στο σοφόκλειο έργο εννοείται απλώς ο βασιλιάς της Θήβας. Μάλιστα, και στο πλαίσιο του έργου γίνεται εκ νέου αναφορά στην

⁶⁷ Καστοριάδης (2008) 393-394.

⁶⁸ Καστοριάδης (2008) 390.

⁶⁹ Coleman (2005) 70.

⁷⁰ Cartledge (2011) 274.

⁷¹ Asheri & Corcella & Lloyd (2018) 484.

⁷² Asheri & Corcella & Lloyd (2018) 484-485.

⁷³ Asheri & Corcella & Lloyd (2018) 425.

⁷⁴ Bichler & Rollinger (2006) 119.

έννοια της τυραννίδας «*τυραννίδος οὕτω πεσοῦσης*» (στ.128) χρησιμοποιώντας τη λέξη *τυραννίς* αντί της λέξης *τύραννος*, υπονοώντας τον βασιλιά της Θήβας, που σκοτώθηκε, τον Λάιο.

Στην τραγωδία *Τκέτιδες* (424-420 π.Χ.) του Ευριπίδη φαίνεται πως η έννοια του τυράννου έχει διαφοροποιηθεί, καθώς ο κήρυκας που καταφθάνει από την Αθήνα ζητά τον *τύραννο* της χώρας (στ.399), ο Θησεάς στην απάντησή του σπεύδει να τον διορθώσει λέγοντάς του πως όχι μόνο η εξουσία αλλά και ο πλούτος δεν ανήκουν μόνο σε έναν άνδρα, αντιθέτως πολλοί έχουν πρόσβαση στην εξουσία (στ.403-408). Τότε ο κήρυκας απαντά ότι εννοεί πως η πόλη κυβερνάται από ένα πρόσωπο, καθώς δεν υφίσταται οχλοκρατία (409-425), δεδομένου ότι ο βασιλιάς δεν λειτουργεί ως ανεξέλεγκτος μονάρχης αλλά ως συντονιστής.⁷⁵ Ο Θησεάς στην απάντησή του ψέγει την τυραννίδα και εγκωμιάζει τη δημοκρατία· σκιαγραφεί με μελανά χρώματα την τυραννίδα αναφέροντας πως ένας δυνάστης είναι το χειρίστο για μία πόλη, καθότι αυτός καταλύει κάθε έννοια της ισότητας, ενσαρκώνει τον νόμο, καταργεί την ισηγορία και θανατώνει οποιονδήποτε θεωρήσει επικίνδυνο για ανέλιξη (στ.426-455). Είναι εμφανές πως ο Θησεάς είναι έντονα επηρεασμένος από την προσωπικότητα του Περικλή.⁷⁶ Επιπλέον, ο Θησεάς απολαμβάνει την αγάπη των υπηκόων του, γι' αυτό και στην ουσία αποτελεί ένα είδος δημοκρατικού βασιλιά και όχι τυράννου.⁷⁷

Ο άλλος σπουδαίος ιστορικός της αρχαιότητας, ο Θουκυδίδης, αναφέρεται με θετικά σχόλια στην εποχή κατά την οποία μεσουρανούσε η τυραννίδα (5^{ος} αι. π.Χ.) κρίνοντας πως αυτή η περίοδος χαρακτηριζόταν από οικονομική ευμάρεια και ναυτική εξέλιξη (Θουκ. *Ιστ.* 1.13).⁷⁸ Βέβαια, δεν παραλείπει να θίξει πως τα πραγματικά κίνητρα των τυράννων δεν είναι άλλα από προσωπικά οφέλη και ενίσχυση της δύναμής τους.⁷⁹ Για την τυραννίδα των Πεισιστρατιδών χρησιμοποιεί ιδιαίτερα ευμενή σχόλια (*καὶ ἐπετήδευσαν ἐπὶ πλεῖστον δὴ τύραννοι οὗτοι ἀρετὴν καὶ ζύνεσιν*), αποδίδοντάς τους φόρο τιμής για τα έργα που δημιούργησαν και για το γεγονός πως δεν επενέβησαν στους ήδη υφιστάμενους νόμους, απλώς μεριμνούσαν ώστε στην εξουσία να ανέρχεται κάποιο πρόσωπο της οικογένειάς τους (6.54). Στην ουσία, η τυραννίδα έγινε δυσμενής μετά τη δολοφονία του Ιπάρχου από τους τυραννοκτόνους (βλ. κεφάλαιο 1.2), καθώς καιροφυλακτούσε ο φόβος για την ανατροπή του ισχύοντος καθεστώτος (6.59).

Ο Ισοκράτης στον *Πανηγυρικό* (380 π.Χ.) κάνει λόγο για την κατάσταση που επικρατεί στον ελλαδικό χώρο μετά την ήττα της Αθήνας στον Πελοποννησιακό πόλεμο, αναλύοντας πως έχουν επικρατήσει οι τύραννοι, πως δεν υφίσταται καμία αυτονομία και πως ενώ άλλες πόλεις είναι κατεκτημένες από Σπαρτιάτες διοικητές, άλλες έχουν καταστραφεί ολοσχερώς.

⁷⁵ Μαρούδης (1992) 122-123.

⁷⁶ Μαρούδης (1992) 151.

⁷⁷ Μαρούδης (1992) 158.

⁷⁸ Hornblower (1991) 41.

⁷⁹ Hornblower (1991) 42.

Συνεπώς, γίνεται φανερό πως με την πάροδο του χρόνου όχι μόνο διαφοροποιήθηκε το νόημα της λέξης *τύραννος* αλλά και η θετική ή αρνητική προσέγγιση της έννοιας, καθότι άρχισε να εκπίπτει και να αλλοιώνεται το νόημά της.

2. Η ΤΥΡΑΝΝΙΑ ΣΤΟΝ *ΙΕΡΩΝΑ* ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ

Το κεντρικό θέμα, το οποίο διατρέχει όλο τον διάλογο μεταξύ του τυράννου Ιέρωνα και του ποιητή Σιμωνίδη, είναι η τυραννίδα. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στη δυστυχία του τυράννου και εν συνεχεία δίνονται παραινήσεις από τον Σιμωνίδη, προκειμένου ο Ιέρων να μεταλλαχθεί σε χρηστός ηγεμόνας. Λόγω της θεματολογίας του έργου, ένας εναλλακτικός τίτλος θα μπορούσε να ήταν «*Τυραννικός*» -με εννοούμενη τη λέξη *λόγος*- κατ' αναλογία με τα έργα *Υπαρχικός*, *Οικονομικός*, *Κυνηγετικός*.⁸⁰ Όπως και τα προαναφερθέντα έργα έχουν ως στόχο να διδάξουν κάποια δεξιότητα, κάτι που υποδηλώνεται ήδη από τον τίτλο τους, έτσι και το παρόν έργο θέτει ως στόχο να διδάξει στον Ιέρωνα την καλύτερη άσκηση της τυραννικής εξουσίας.⁸¹

Αναφορικά με τον ακριβή χρόνο συγγραφής του έργου, μας είναι άγνωστος,⁸² μπορούμε ωστόσο να κάνουμε κάποιες εικασίες, οι οποίες λειτουργούν ως κριτήρια χρονολόγησης, αναλόγως σε ποιον απευθύνεται το έργο. Αρχικά, σε περίπτωση που ο Ξενοφών επιθυμούσε να ανταγωνιστεί τον Πλάτωνα, τότε το έργο θα γράφτηκε μεταξύ των ετών 367-360 π.Χ. εν τη απουσία του φιλοσόφου από την Αθήνα στην προσπάθειά του να μετατρέψει τον Διονύσιο τον Νεότερο σε φιλόσοφο βασιλέα.⁸³ Μετά την επιστροφή του στην Αθήνα (360 π.Χ.) ο φιλόσοφος είχε εγκαταλείψει το ουτοπικό σχέδιό του για τη μετάλλαξη ενός τυράννου, συνεπώς δεν θα είχε λόγο ο Ξενοφών να συγγράψει ένα αντίστοιχο έργο.

Εν συνεχεία, άλλη μία εικασία αποτελεί πως το έργο ίσως απευθύνεται στον τύραννο των Φερρών, τον Ιάσωνα· σε αυτήν την περίπτωση ο *Ιέρων* θα συγγράφηκε πριν το 370 π.Χ. (έτος δολοφονίας του Ιάσωνα).⁸⁴ Στην πραγματικότητα, ο Ξενοφών δεν απευθύνεται σε κανέναν ηγεμόνα, ενώ ελάχιστα ενδιαφέρει ο πραγματικός χρόνος της συνομιλίας, γι' αυτό άλλωστε ο ίδιος ο συγγραφέας στην αρχή του λόγου χρησιμοποιεί τη λέξη *ποτε* ως «κάποτε» (1.1).⁸⁵

⁸⁰ Gray (2011) 164.

⁸¹ Strauss & Kojeve (1995) 119.

⁸² Bonanno (2009) 93.

⁸³ Luccioni (1948) 31.

⁸⁴ Luccioni (1948) 31.

⁸⁵ Luccioni (1948) 32,73.

Κατά τον Luccioni (σελ.33-34), το έργο *Κύρου Παιδεία* είναι προγενέστερο, καθώς ο *Ιέρων* εκλαμβάνεται ως συμπλήρωμα αυτού του έργου, συνεπώς τοποθετείται γύρω στο 360 π.Χ.

2.1 Πρόσωπα και προσωπεία του έργου

Οι δύο πρωταγωνιστές-συνομιλητές του έργου είναι ο τύραννος των Συρακουσών, Ιέρων, και ο ποιητής, Σιμωνίδης. Καταρχάς, όσον αφορά τον Ιέρωνα, στην ουσία δεν διέφερε από οποιονδήποτε κοινό τύραννο, καθότι ήταν σκληρός και αμείλικτος.⁸⁶ Ωστόσο, μέσω της ποίησης (Πίνδαρος *Όλυμπιονίκος Ι*, Βακχylίδης *Έπνικoi III & V*, βλ. κεφ. 1.3) έχει εδραιωθεί η εικόνα του ως φιλέλληνα, προστάτη του πνεύματος, που λάμβανε μέρος σε αγώνες, δαπανώντας χρήματα γι' αυτούς, εν αντιθέσει με άλλους «Βαρβάρους», όπως τους αποκαλούσαν οι Έλληνες.⁸⁷

Έτερος συνομιλητής είναι ο διάσημος ποιητής του πρώτου μισού του 5^{ου} αι. π.Χ., ο Σιμωνίδης, ο οποίος αποτελεί ένα πρόσωπο μεγάλου κύρους και εκλαμβάνεται ως σοφός, πεποίθηση που ίσχυε εν γένει στην Αρχαία Ελλάδα για τους ποιητές. Εξίσου συνήθη για τους ποιητές της εποχής ήταν τα ταξίδια, ιδίως στην αυλή κάποιου βασιλιά ή τυράννου, ωστόσο στην προκειμένη περίπτωση δεν γνωστοποιείται ο λόγος άφιξης του στην αυλή του Ιέρωνα.⁸⁸

Αξίζει να σημειωθεί πως οι δύο συνομιλητές δεν αποτελούν ιστορικές φιγούρες, από την άποψη πως δεν αποτυπώνονται με τα ρεαλιστικά τους χαρακτηριστικά. Ο Ιέρων αφενός υποδύεται τον ρόλο του παραδοσιακού τυράννου, ενώ συγχρόνως προβάλλεται δυστυχής, λόγω των συνθηκών της ζωής του, και συγκαταβατικός στις συμβουλές του ποιητή. Ο Σιμωνίδης αφετέρου αποβάλλει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, καθότι δεν γίνεται καμία αναφορά στην ποίηση και τα ταξίδια του.⁸⁹ Πιο αναλυτικά, λειτουργεί σαν δευτεραγωνιστής με στόχο να αναδειχθούν η προσωπικότητα, οι ιδέες, οι αντιλήψεις και τα συναισθήματα του τυράννου.

Επιπρόσθετα, ο Ξενοφών δεν επιλέγει τυχαία αυτές τις δύο προσωπικότητες για το έργο του· λαμβάνοντας υπόψιν πως γράφει σε μία εποχή (4^{ος} αι. π.Χ.) κατά την οποία είχε αλλοτριωθεί η δημοκρατία και πρωτοστατούσαν οι δημαγωγοί, ήθελε να δώσει ένα ηθικό δίδαγμα αναφορικά με τη χρηστή ηγεμονία, χωρίς να χρησιμοποιήσει ανθρώπους της εποχής του, διότι σε αυτήν την περίπτωση η προσπάθειά του θα ήταν ατελέσφορη. Γι' αυτόν τον λόγο επιλέγει δύο ανθρώπους που έζησαν τον περασμένο αιώνα (5^{ος} αι. π.Χ.), προκειμένου να γίνει πιο πειστικός.⁹⁰

⁸⁶ Lu (2015) 115.

⁸⁷ Bonanno (2009) 91,98.

⁸⁸ Gray (2011) 69-71.

⁸⁹ Gray (2011) 72.

⁹⁰ Gray (2011) 74-75.

Επιπλέον, ενυπάρχει μία αδιόρατη ειρωνεία, δεδομένου ότι ο Σιμωνίδης στην αρχή του έργου προσποιείται άγνοια, υιοθετώντας την άποψη της μάζας για τη ζωή ενός τυράννου (2.3-2.5) με διττό στόχο· αφενός να αποβάλει το ύφος του σοφού και αφετέρου να φανεί πως το αποτέλεσμα της μάθησης θα ανήκει στον «μαθητή».⁹¹ Με άλλα λόγια, ο Σιμωνίδης λειτουργεί ως καθοδηγητής της συζήτησης με τις ερωτήσεις που θέτει. Στην ουσία, γνωρίζει ήδη από την αρχή τις συμβουλές, τις οποίες θα δώσει στον συνομιλητή του, αλλά με πιο ομαλό τρόπο τον οδηγεί σε αυτό το σημείο της συζήτησης, θυμίζοντας τον Σωκράτη, ο οποίος με τη μαιευτική μέθοδο μέσω ερωτήσεων προσπαθούσε να εξάγει από τον συνομιλητή του την ουσία της μάθησης. Είναι αξιοσημείωτο πως ο Ξενοφών υπήρξε μαθητής του Σωκράτη, συνεπώς είναι εύλογο να έχει επιρροές από αυτόν.

Εν συνεχεία, οι ρόλοι εναλλάσσονται και στην εξέλιξη του διαλόγου. Επεξηγηματικά, όπως αναφέρθηκε, στην αρχή πρόκειται για έναν τύραννο και για έναν ποιητή, ωστόσο στην πορεία της συνομιλίας ο Ιέρων μεταστρέφεται σε πολίτη και αναλύει την πάλαι ποτέ ζωή του ως ιδιώτη - πολίτη, αναλαμβάνοντας τα ηνία της συζήτησης. Πέραν τούτων, ο τύραννος εμφανίζεται ως σοφός, που εξηγεί εύλωτα στον ποιητή για τη ζωή ενός τυράννου. Ο Σιμωνίδης, από την άλλη, αρχικά δίνει την εντύπωση ενός κοινού ακροατή και στη συνέχεια μεταβάλλεται σε ομιλητή - συμβουλάτορα. Ο Ξενοφών δια στόματος Σιμωνίδη παρουσιάζει το πρόγραμμα εκπαίδευσής του, ενώ ο Ιέρων εξοβελίζεται από το προσκήνιο και μετατρέπεται πλέον αυτός σε ακροατή.⁹²

Υπάρχει η άποψη πως ο Ιέρων στην καταδίκη της τυραννίδας είναι ανειλικρινής, λόγω του ότι ο Σιμωνίδης είναι όχι μόνο σοφός, αλλά και ξένος.⁹³ Υπό αυτήν την άποψη, ακόμη ένας εφικτός, άρρητος φόβος του τυράννου είναι πως ο ποιητής εποφθαλμιά τη θέση του. Αναλυτικότερα, ο Ιέρων ανησυχεί με το γεγονός πως ο συνομιλητής του δεν τάσσεται με το μέρος της μάζας, η οποία επιθυμεί την αποκατάσταση της δημοκρατίας, και θεωρεί πως ο Σιμωνίδης αποτελεί έναν δυνητικό τύραννο. Κάτι τέτοιο συμβαίνει γιατί ο Ιέρων αγνοεί τα πραγματικά κίνητρα του ποιητή, για ποιους λόγους δηλαδή ξεκίνησε τη συζήτηση. Ο φόβος αυτός πηγάζει από την πεποίθηση του τυράννου πως ο τυραννικός βίος ενέχει σωρεία πλεονεκτημάτων σε σχέση με τον ιδιωτικό.⁹⁴ Μια τέτοια θεωρία δεν ισχύει, κατά τη γνώμη μου, δεδομένου ότι ο στόχος του συγγραφέα ήταν να διδάξει τον αναγνώστη και όχι να «παίξει» με τις προσδοκίες του.

⁹¹ Gray (2011) 77.

⁹² Lu (2015) 102.

⁹³ Strauss & Kojève (1995) 135.

⁹⁴ Strauss & Kojève (1995) 140-141,142.

2.2 Στόχος του Ξενοφώντος

Υφίστανται ποικίλες απόψεις σχετικά με τη στόχευση του Ξενοφώντος να συγγράψει τον *Ίερωνα*, εντούτοις παραμένει αναπάντητο το ερώτημα σε ποιους απευθύνεται. Αρχικά, μία άποψη αποτελεί πως το ενδιαφέρον του Ξενοφώντος για την τυραννίδα είναι διαρρήδην λογοτεχνικό, καθώς δημιουργεί αυτό το σκηνικό με στόχο να παρουσιάσει το πολιτικό του σχέδιο.⁹⁵ Μία άλλη άποψη συνδέει το έργο με τα φιλολακωνικά αισθήματα του συγγραφέα· είναι γνωστό πως ο Ξενοφών διέκειτο φιλικά προς τους Σπαρτιάτες και εν γένει προς τον λακωνικό τρόπο ζωής. Την περίοδο, λοιπόν, κατά την οποία συγγράφει, οι Λακεδαιμόνιοι ήταν σύμμαχοι με τον τύραννο των Συρακουσών.⁹⁶ Ενδέχεται αυτή η συμμαχία να αποτέλεσε το εφαλτήριο, προκειμένου να γράψει για την τυραννίδα.

Στο έργο επιβεβαιώνεται η σχέση σοφίας - εξουσίας, ενώ το ερώτημα της ευτυχίας του ηγεμόνα έχει φιλοσοφικές προεκτάσεις.⁹⁷ Έχοντας γνωρίσει και ζήσει από κοντά τον Κύρο (ασιατική τυραννίδα) και έχοντας επιρροές από τον Σωκράτη, θα μπορούσε να ειπωθεί πως εξάγεται η ιδέα του φιλοσόφου - τυράννου από τον Ξενοφώντα, δίχως όμως να δηλώνεται ρητά από τον ίδιο.⁹⁸ Αξίζει να σημειωθεί πως η άποψη του Ξενοφώντα είναι πιο ευνοϊκή ως προς το ζήτημα της τυραννίδας, πάντοτε φυσικά πλαισιωμένη από μία πιο φιλοσοφική σκοπιά.⁹⁹

Μία άλλη άποψη αποτελεί πως χρησιμοποιεί τους ήρωές του για να διατυπώσει όχι μόνο τις πολιτικές του πεποιθήσεις, αλλά και για να προβάλλει την ηθική διδασκαλία, να ωθήσει δηλαδή τους αναγνώστες του εν γένει στον ηθικό βίο και όχι μόνο να μεταδώσει απόψεις σε πολιτικό επίπεδο. Συγχρόνως, ενυπάρχει μία ρητορική χροιά, με στόχο την προώθηση της ηθικής εκπαίδευσης.¹⁰⁰ Συνεπώς, πρόκειται για ένα καινοτόμο έργο, καθότι εκφράζει πολιτικές, και όχι μόνο, αντιλήψεις μέσω ρητορικών σχημάτων, και μάλιστα εκφρασμένες από μη αναμενόμενα πρόσωπα, επί παραδείγματι διατυπώνονται πολιτικές απόψεις δια στόματος ενός ποιητή.¹⁰¹

Στο ερώτημα αν απευθυνόταν σε κάποιον συγκεκριμένο τύραννο η απάντηση είναι μάλλον αρνητική, δεδομένου ότι για το υπόβαθρο του έργου ελάχιστα είναι γνωστά και πιθανώς ο αριθμός των τυράννων που θα διάβαζε το έργο να ήταν μικρός. Στην πραγματικότητα, απευθυνόταν σε νέους οι οποίοι προορίζονταν να ασχοληθούν με την πολιτική, προτρέποντάς τους να μοχθούν να αποκτήσουν την

⁹⁵ Bonanno (2009) 93.

⁹⁶ Luccioni (1948) 20-21.

⁹⁷ Gray (2011) 67-69.

⁹⁸ Luccioni (1948) 26-27.

⁹⁹ Luccioni (1948) 29-30.

¹⁰⁰ Lu (2015) 101-102.

¹⁰¹ Lu (2015) 114.

τυραννική δύναμη, όχι για τις απολαύσεις, αλλά για να χαίρουν εκτίμησης μεταξύ των πολιτών.¹⁰² Σύμφωνα με άλλη άποψη, το έργο απευθύνεται είτε στους τυράννους, με σκοπό να βελτιωθούν -σε αυτήν την περίπτωση ο αριθμός των αναγνωστών θα ήταν ιδιαίτερα μικρός-, είτε στους εκκολλαπτόμενους νέους πολιτικούς, με σκοπό να διεξάγουν χρηστό πολιτικό βίο -άποψη που συμπίπτει με την προαναφερθείσα.¹⁰³

Συγκεφαλαιώνοντας, θα μπορούσε να ειπωθεί πως ο *Τέρων* λειτουργεί ως ένα εγχειρίδιο πολιτικής επιστήμης, ενώ συγχρόνως αποτελεί ένα κράμα διάφορων λογοτεχνικών ειδών: διαλόγου, φιλοσοφίας, ρητορείας και ιστορίας. Αξίζει να αναφερθεί πως το έργο δεν θεωρείται ιστορικό, απλώς χρησιμοποιεί ιστορικά πρόσωπα ως πρωταγωνιστές.

2.3 Η δυστυχία του τυράννου

Νοηματικά το κείμενο είναι χωρισμένο σε δύο άνισες θεματικές ενότητες: η 1^η ενότητα αποτελείται από τον λόγο του Ιέρωνα, οποίος εκθέτει τα αρνητικά της ζωής ενός τυράννου, σε αντιδιαστολή με τη ζωή ενός ιδιώτη (1.8-7.13). Στη 2^η ενότητα αναλύονται οι παραινήσεις του Σιμωνίδη για τον τρόπο με τον οποίο δύναται ο τύραννος να γίνει ευτυχισμένος (8.1-11.15).

Ο λόγος ξεκινάει «*Σιμωνίδης ό ποιητής άφίκετό ποτε πρός Τέρωνα τόν τύραννον.*» θυμίζοντας την αρχή της *Πολιτείας* του Πλάτωνος «*Κατέβην χθές είς Πειραιά μετά Γλαύκωνος τοῦ Άρίστωνος*», δίνοντας εξ αρχής πληροφορίες για τα δρώντα πρόσωπα τον τόπο άλλα όχι για τον ακριβή χρόνο (βλ. σελ. 17).¹⁰⁴ Ο Σιμωνίδης εισέρχεται κατευθείαν στο θέμα του λόγου ρωτώντας τον Ιέρωνα ποιες διαφορές εντοπίζονται στη ζωή ενός τυράννου και ενός απλού πολίτη (1.2), ενώ ο ίδιος ο ποιητής προσποιείται άγνοια σαν σωκρατικός δάσκαλος (*είδέναι σε μάλλον έμοῦ*). Ο Ιέρων φαίνεται πως είτε έχει λησμονήσει τον βίο του απλού πολίτη είτε υποκρίνεται πως τον έχει ξεχάσει και η ερώτηση του συνομιλητή του λειτουργεί ως υπόμνηση (*ύπέμνησάς με τὰ έν τῷ ίδιωτικῷ βίῳ*).¹⁰⁵ Στη συνέχεια, ο Ξενοφών δια στόματος Ιέρωνα μέσα από πλούσιες και αντιθετικές εικόνες -οι οποίες σε κάποιες περιπτώσεις επανέρχονται στον λόγο του- προβάλλει τη δυστυχία του τυράννου.¹⁰⁶

Η βασικότερη πηγή της δυστυχίας του Ιέρωνα είναι ο φόβος για την ίδια του τη ζωή, καθώς επανειλημμένως θίγει την ανασφάλεια που περικλείει το αξίωμα του τυράννου (*οὔτε γάρ ίέναι αύτοῖς άσφαλές*). Ελλοχεύει ο κίνδυνος της δολοφονίας στις δημόσιες τελετές, στα αξιοθέατα, ενώ δεν δύναται

¹⁰² Lu (2015) 114.

¹⁰³ Strauss & Kojeve (1995) 117.

¹⁰⁴ Gray (2011) 53.

¹⁰⁵ Gray (2011) 167.

¹⁰⁶ Gray (2011) 57.

να ταξιδέψει για λόγους αναγκής αναθέτοντας έστω και πρόσκαιρα σε κάποιον την εξουσία της πόλης του (1.11-1.12). Στην ουσία, η λέξη ασφάλεια είναι παντελώς άγνωστη στον τύραννο, γι' αυτό μαθαίνει να ζει με την ανασφάλεια, τον φόβο και τον κίνδυνο (2.9-2.10), γεγονός που αποτυπώνεται στο κείμενο με την επανάληψη εννοιών που δηλώνουν φόβο (5.1 – φοβούνται, 6 – φοβεῖσθαι, φοβεῖσθαι, φοβεῖσθαι, φυλάττοντας). Ο φόβος λειτουργεί σαν ακόλουθος της ψυχής (*συμπαρακολουθῶν*), που αλλοιώνει και εκμαυλίζει κάθε χαρά (6.6).¹⁰⁷ Λόγω αυτού του σφοδρού αισθήματος, στερείται πράγματα που για τους απλούς πολίτες είναι δεδομένα. Επί παραδείγματι, δεν δύναται να κοιμηθεί εξαιτίας της ενδόμυχης αναταραχής του (6.3 - ὕπνον ὁμοίως ἐνέδρα φυλάττομαι), ούτε να γευματίσει δίχως να φοβάται μην τυχόν έχουν δηλητηριάσει το δείπνο του (4.2).

Λόγω του συνεχώς επικείμενου φόβου, οι τύραννοι συνοδεύονται αδιαλείπτως από δορυφόρους (2.8), γι' αυτό δεν δύναται να περιορίσουν τις δαπάνες τους, δεδομένου ότι αφορά την ασφάλεια για τη ζωή τους (4.9). Αισθάνονται πως βρίσκονται σε μια διαρκή πολεμική ετοιμότητα (4.11), εξάλλου είθισται οι τύραννοι να γίνονται αίτιοι πολέμων, ενώ σπανίως το όνομά τους συνδέεται με ειρήνη (2.6-2.7). Παράλληλα, εύλογα απορρέει από τα προηγούμενα πως οι τύραννοι αντιμετωπίζουν όλους τους πολίτες ως εχθρούς (6.8 – πάντοθεν πολεμίους ὄρᾶν), αλλά το λυπηρό είναι πως δεν έχουν εμπιστοσύνη ούτε στους σωματοφύλακές τους, καθότι δεν είναι λίγες οι φορές που και οι ίδιοι οι σπλοφόροι έχουν οδηγηθεί σε απόπειρα δολοφονίας του τυράννου με στόχο την ανέλιξή τους (6.10-6.11).¹⁰⁸

Επιπρόσθετα, ο Ξενοφών δεν χρησιμοποιεί τυχαία τις λέξεις *πλήθος* και *ὄχλος* (2.3)· η χρήση των λέξεων διέπεται από υποτιμητική χροιά, με στόχο να υποδείξει την ποιότητα του κόσμου, στον οποίο επιβάλλεται η τυραννίδα, και θεωρεί τον τύραννο τον πιο ευτυχισμένο άνθρωπο.¹⁰⁹ Εξίσου απογοητευτικό είναι το γεγονός πως ο τύραννος αντιμετωπίζει εχθρικά και με καχυποψία τους συμπολίτες του, ενώ εμπιστεύεται περισσότερο τους ξένους παρά τους υπηκόους του (6.4-6.6). Ωστόσο, όπως είναι φυσικό, δεν μπορεί να τους εξοντώσει, διότι σε αυτήν την περίπτωση δεν θα έχει ποιους να κυβερνά, γι' αυτό οφείλει να τους παρακολουθεί (6.12-6.16). Αξίζει να σημειωθεί πως ο Ιέρων έχει αποδεχθεί πως το πολίτευμά του είναι φαύλο, καθότι είναι σαν να εξουσιάζει μία «έρημο», στην οποία πάντοτε θα ηγεμονεύει ο φόβος τόσο του κυβερνώντα, όσο και των κυβερνωμένων (6.14).¹¹⁰

Εν γένει για τον άνθρωπο εκείνης της εποχής η έννοια της πατρίδας αποτελεί μία ανεκτίμητη αξία (4.3).¹¹¹ Παράδειγμα αποτελεί πως στο σύστημα αξιών τους η υστεροφημία κατείχε δεσπόζουσα θέση, καθώς θεωρούσαν ιδιαίτερα τιμητικό για έναν άνδρα να πεθάνει στο πεδίο της μάχης υπερασπιζόμενος

¹⁰⁷ Gray (2011) 210.

¹⁰⁸ Gray (2011) 173.

¹⁰⁹ Luccioni (1948) 82.

¹¹⁰ Gray (2011) 212.

¹¹¹ Luccioni (1948) 86.

την πατρίδα του αφήνοντας καλή φήμη, παρά από τα γηρατειά, ιδίως για έναν άνθρωπο της ομηρικής εποχής (Ομ. *Ίλ.* Z 441-446, Ομ. *Όδ.* α 237-242). Εντούτοις, στην περίπτωση της τυραννίδας, ο δυνάστης λειτουργεί εις βάρος της πόλεως, μιας και όταν δολοφονεί κάποιον πιθανό εχθρό του -που αποτελεί πολίτη της πόλης- ζημιώνει την πατρίδα του και συγχρόνως εντείνει το μίσος των πολιτών και κατ' επέκταση τον φόβο που αισθάνεται ο ίδιος (2.17-2.18). Συνεπώς, η πατρίδα μισεί τον τύραννο, κι αν υπάρξει κάποιος που θα τον δολοφονήσει, η πόλη όχι μόνο δεν τιμωρεί τον τυραννοκτόνο, αλλά του αποδίδει τιμές (4.4-4.5) -σε αυτό το σημείο ο Ιέρων ίσως φέρνει συνειρμικά στον νου του τον Αρμόδιο και τον Αριστογείτονα.¹¹² Είναι εμφανές, λοιπόν, πως στους κόλπους ενός τυραννικού καθεστώτος η κατάσταση είναι ανεστραμμένη και δεν βρίσκεται σε φυσιολογική ροή (4.5 - *άνεστραπται*).

Στο πλαίσιο του έργου γίνεται αναφορά στη δικαιοσύνη, η οποία στην πραγματικότητα δεν υφίσταται, δεδομένου ότι οι τύραννοι, προκειμένου να διατηρήσουν την ασφάλειά τους, είναι τρόπον τινά αναγκασμένοι να αποσπούν πράγματα με τη βία από την πόλη και τους πολίτες. Είναι προφανές, λοιπόν, πως στο πλαίσιο μιας τυραννίδας αντιστρέφεται άλλη μία γενική πεποίθηση· εν γένει ο φτωχός λόγω ένδειας οδηγείται σε παραβατική συμπεριφορά αποσκοπώντας στη συντήρησή του. Εν προκειμένω, ο Ιέρων παρ' ότι είναι πλούσιος οδηγείται σε συναφείς πράξεις, με στόχο την εξασφάλιση της επιβίωσής του (4.10-4.11).¹¹³ Αντιστοίχως, ενώ ένας ιδανικός ηγεμόνας λειτουργεί ως αρωγός στις δυσμενείς συνθήκες των υπηκόων του, στην περίπτωση της τυραννίδας η λειτουργία είναι αντίστροφη, καθώς όσο πιο ενδεείς είναι οι πολίτες, τόσο πιο ασφαλής νιώθει ο δυνάστης (5.4).¹¹⁴

Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός πως στον *Ίέρωνα* δεν γίνεται καμία αναφορά στους νόμους, ενώ εν γένει ο Ξενοφών προάγει την υπακοή σε αυτούς ως τον ασφαλή τρόπο, που οδηγεί στην ευδαιμονία (*Ξεν. Άπομ.* 4.4). Όπως είναι γνωστό, η ασφάλεια του πολίτη εδράζεται στους νόμους, εν αντιθέσει με τους τυράννους, οι οποίοι έχουν υποτίθεται ως έρεισμα τους φρουρούς τους -οι οποίοι όπως προαναφέρθηκε δεν είναι έμπιστοι- και ως εκ τούτου οι τύραννοι αισθάνονται ανασφάλεια (6.10-6.11). Κατ' ουσίαν, οι δυνάστες καταστρατηγούν καθετί θεμιτό και ηθικό, οι άγραφοι νόμοι δεν υφίστανται γι' αυτούς, ενώ η εξουσία τους επιβάλλεται και διατηρείται με τη βία (4.11).¹¹⁵ Συνεπώς, η έννοια του νόμου εκλείπει από την ηθικολογία του Ξενοφώντος, καθώς δεν συνάδουν με τη ζωή ενός τυράννου, ακόμη κι αν αυτός γίνει χρηστός κυβερνήτης.¹¹⁶

Ο Ξενοφών προβάλλει τη φαυλότητα αυτού του καθεστώτος, καθότι πρόκειται για ένα διεφθαρμένο και εκμαυλισμένο πολίτευμα, το οποίο ανταμείβει την εξαχρείωση (5.1-5.2).¹¹⁷ Πιο αναλυτικά, οι τύραννοι

¹¹² Αντίστοιχη άποψη τεκμηριώνεται και από τον Λυκούργο στον λόγο του *Κατά Λεωκράτους* 51.

¹¹³ Gray (2011) 202-204.

¹¹⁴ Gray (2011) 208.

¹¹⁵ Luccioni (1948) 88,90.

¹¹⁶ Lu (2015) 107.

¹¹⁷ Luccioni (1948) 88.

παραγκωνίζουν τους χρηστούς άνδρες, γιατί τους φοβούνται (5.1 – *τοὺς ἀλκίμους...ἀντὶ τοῦ ἄγασθαι φοβοῦνται*). Ο φόβος αυτός πηγάζει από το ενδεχόμενο μήπως οι ενάρετοι άνδρες δράσουν για χάρη της ελευθερίας τους και στελεχώσουν ένα σώμα αντίστασης προς την τυραννική εξουσία (5.1-5.2).¹¹⁸ Ακόμα ένας φόβος που καιροφυλαχτεί, είναι μήπως οι πολίτες θελήσουν τον χρηστό άνδρα για κυβερνήτη τους. Ως εκ τούτου, ο τύραννος είναι αναγκασμένος να συνεργάζεται με ανθρώπους που δεν εκτιμά, οι οποίοι είναι άβουλοι, έρμαια και κατ' επέκταση λειτουργούν σαν μία μάζα (*οἱ ἄδικοί τε καὶ ἀκρατεῖς καὶ ἀνδραπόδεις*).

Παράλληλα, ο τύραννος χρησιμοποιεί ξένους φρουρούς για την προστασία του (5.3-5.4), γεγονός που στους Έλληνες θα προκαλούσε δυσαρέσκεια, δεδομένου ότι επ' ουδενί λόγω δεν παραχωρούσαν δικαιώματα στους ξένους πολίτες.¹¹⁹ Ενδόμυχα τα συναισθήματα του τυράννου είναι αντιφατικά, ο ίδιος βρίσκεται σε ένα τέλμα, δεδομένου ότι γνωρίζει ποιοι είναι οι αγαθοί άνδρες, αλλά για την ασφάλειά του είναι αναγκασμένος να τους εξοβελίσει και να συγχρωτίζεται με τους φαύλους.¹²⁰ Συνεπώς, για άλλη μια φορά αναφαίνεται ο παραλογισμός που απορρέει από την τυραννίδα, καθώς όπως λέει και ο Σωκράτης στα *Άπομνημονεύματα* είναι σαν ένας βοσκός να μειώνει οικειοθελώς τον αριθμό των βοδιών του (*Ξεν. Άπομ. 1.2.32*).¹²¹

Επιπροσθέτως, ο Σιμωνίδης πραγματοποιεί μία εύστοχη παρατήρηση αναφορικά με τις τιμές, που αποδίδονται στον άνθρωπο. Ο ποιητής συμπεραίνει πως ο άνθρωπος, εκτός των άλλων, διαφέρει από τα ζώα ως προς στο ότι επιδιώκει τις τιμές, προκειμένου να ευχαριστηθεί περαιτέρω (7.1-7.3 – *τῷ τιμῆς ὀρέγεσθαι*). Θεωρεί, λοιπόν, πως ο τύραννος ευφραίνεται κατά κύριο λόγο με τις τιμές επειδή του προσδίδουν κάτι το θεϊκό (7.4). Στη συνέχεια, ο Ιέρων απαντά παρομοιάζοντας τις τιμές με τις ερωτικές σχέσεις, διατυπώνοντας την άποψη πως όπως μια ερωτική σχέση η οποία εδράζεται στη βία δεν προκαλεί ευχαρίστηση, έτσι ακριβώς και οι τιμές που πηγάζουν από φόβο δεν ευφραίνουν τον κυβερνήτη (7.5-7.10). Σε αυτό το σημείο διαφαίνεται η ευφυΐα του Ιέρωνα, καθώς διακρίνει πως οι τιμές που αποδίδονται από υποταγμένους ανθρώπους είναι εξ ορισμού ανειλικρινείς.¹²² Ουσιαστικά, ο έπαινος είναι πλασματικός είτε λόγω φόβου, είτε λόγω συμφερόντων, ενώ πάντοτε υποκρύπτεται κάποιος ψόγος εις βάρος του τυράννου (1.15).

Εν συνεχεία, ο τύραννος μετατοπίζει το αντικείμενο της συζήτησης από τα πλούτη, στον ίδιο και την ψυχική του αξία ως άνθρωπο και ξεκινά να συζητά για τη φιλία και τον έρωτα. Για τον Ξενοφόντα η φιλία είναι ανεκτίμητης αξίας, γεγονός που αποτυπώνεται και στο αρχαίο κείμενο (3.1-3.3 – *ἡ φιλία μέγιστον*

¹¹⁸ Gray (2011) 204-205.

¹¹⁹ Luccioni (1948) 88-89.

¹²⁰ Gray (2011) 207.

¹²¹ Luccioni (1948) 83.

¹²² Gray (2011) 215.

ἀγαθὸν καὶ ἥδιστον ἀνθρώποις ἐστὶ). Επιπλέον, το ὅτι ο μοιχὸς τιμωροῦταν με θανατικὴ ποινὴ, ἐπειδὴ θεωροῦταν πῶς καταστρεφόμενος ἡ φιλία μεταξύ των συζύγων, πιστοποιεῖ ἐξίσου τὴ σημασία τῆς φιλίας (3.3).¹²³ Ἐν προκειμένῳ, τὸ θλιβερό γιὰ τὸν τύραννο εἶναι πῶς υποφέρει ἀπὸ ἠθικὴ μοναξιά, καθότι λόγῳ τῆς καχυποψίας ἀδυνατεῖ νὰ ἔχει πραγματικούς φίλους, διότι ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος νὰ ἐποφθαλμιούνη τὴ θέση τοῦ τυράννου καὶ νὰ θελήσουν νὰ τὸν βλάψουν (1.38). Στὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ θέματος, ὁ Ἰέρων γιὰ πρώτη φορὰ σε ἀ' ἐνικὸ πρόσωπο (*βούλομαι*) συγκρίνει τὴν τωρινὴν τοῦ δυστυχία με τὴν πάλαι ποτὲ εὐτυχία τοῦ· κάποτε εἶχε φίλους, σε ἀντίθεση με τὴν εἰκόνα ἀπομόνωσης ποῦ περιγράφει στὸ παρόν τοῦ (6.1-6.6).¹²⁴

Τὸ ἀκόμη πιο θλιβερό εἶναι πῶς πράγματα ποῦ γιὰ ἄλλους πολῖτες θεωροῦνται δεδομένα, γιὰ τους δυνάστες δὲν εἶναι, λόγῳ χάρις ἡ πατρικὴ, ἡ ἀδελφικὴ καὶ ἡ συζυγικὴ ἀγάπη (3.6-3.8). Με ἄλλα λόγια, δὲν εἶναι λίγες οἱ περιπτώσεις τυράννων ποῦ δολοφονήθηκαν ἀπὸ τῆς συζύγους τους ἢ σκότωσαν τὰ παιδιά ἢ τὰ ἀδέρφια τους, προκειμένου νὰ ἀναρριχηθῶν ἢ νὰ διατηρηθῶν στὴν ἐξουσία. Συνεπῶς, εἶναι φανερό πῶς ἡ τυραννίδα εἶναι ἓνα παρά φύσιν πολίτευμα, ποῦ ὅπως εἶναι εὐλόγο γεννὰ παρά φύσιν ἀπὸ καὶ μῖση.¹²⁵

Ἀφήνει γιὰ τὸ τέλος τὴν ἐρωτικὴ ἀπόλαυση, ἐντάσσοντας στῆς ἀφροδίσιες ἀπολαύσεις καὶ τὸν γάμο (1.27-1.28). Διαφαίνεται ἐντόνα πῶς ἀδυνατεῖ νὰ ἀπολαύσει κάθε εἶδους ἐρωτικὴ συναναστροφή, δεδομένου ὅτι οἱ ἐρωτικοὶ τοῦ σύντροφοι -εἴτε πρόκειται γιὰ ἄνδρες εἴτε πρόκειται γιὰ γυναῖκες- εἶναι ὑπόδουλοι ἢ κατώτεροί τοῦ.¹²⁶ Γι' αὐτὸ ἀλλῶστε, ἀντιμετωπίζει δυσκολίες καὶ στὸ ζήτημα τοῦ γάμου. Παράλληλα, φαίνεται πῶς ἦταν συχνὸ τὸ φαινόμενο των ἐπιμαχιῶν, δηλαδὴ οἱ τύραννοι νὰ παντρεύονται μία γυναῖκα ἀπὸ ἄλλη πόλη πρὸς ἐπίρρωση τῆς ἐξουσίας τους (1.28).¹²⁷

Ὅσον ἀφορὰ τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ νεαρά ἀγόρια, ὁ Ἰέρων παρουσιάζει μία ἰδεαλιστικὴ εἰκόνα, σύμφωνα με τὴν ὁποία ὁ τύραννος εἶναι ἐγκρατὴς (1.29-1.30). Ὁ τύραννος στὴν οὐσία ἐννοεῖ πῶς δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ὑποτάξει ἓνα νεαρὸ ἀγόρι λόγῳ τοῦ φόβου τοῦ, ἀλλὰ ἐπειδὴ πράγματι τὸ θέλει καὶ ὁ ἴδιος ὁ νέος (1.37).¹²⁸ Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ τύραννος παρομοιάζεται με ληστή, ὁ ὁποῖος ἀποσπᾷ δια τῆς βίας τὰ συναισθήματα ἀπὸ τὸν ἐρώμενο, γεγονός ποῦ προκαλεῖ ἀπέχθεια στὸν Ἰέρωνα (1.36). Ὡστόσο, ὁ Σιμωνίδης με εἰρωνικὸ ὕφος ἀποδοκιμάζει τὸν Ἰέρωνα (*ἐπιγέλασας*), καθότι ἦταν γνωστὴ ἡ λαγνεία των τυράννων γιὰ τὰ νεαρά ἀγόρια.¹²⁹ Μάλιστα, ὁ τύραννος ἐκπλήσσεται με τὴ ρηχότητα τοῦ Σιμωνίδη, ὁ ὁποῖος προσποιούμενος τὸν ἀμαθῆ, ἐστιάζει στῆς σαρκικὲς καὶ ὄχι στῆς ψυχικὲς ἀπολαύσεις (2.3-2.6).¹³⁰ Συγχρόνως, τὰ λόγια τοῦ

¹²³ Gray (2011) 195-196.

¹²⁴ Gray (2011) 208.

¹²⁵ Luccioni (1948) 84.

¹²⁶ Gray (2011) 181.

¹²⁷ Gray (2011) 182.

¹²⁸ Luccioni (1948) 81.

¹²⁹ Gray (2011) 184.

¹³⁰ Gray (2011) 189-190.

Ιέρωνα μοιάζουν σαν να έχει δεχθεί μαθήματα φιλοσοφίας, καθώς θυμίζει τον Σωκράτη στα *Απομνημονεύματα* που συμβουλεύει να πειθαρχούν στις επιθυμίες και τις αισθήσεις τους σχετικά με τον έρωτα (Ξεν. *Απομ.* 2.1.1).¹³¹ Όπως και να 'χει, είναι εμφανής η ψυχική σύγχυση στην οποία βρίσκεται ο δυνάστης, καθώς αντιμετωπίζει μία ενδόμυχη πάλη μεταξύ φόβων και επιθυμιών.¹³²

Σε όλα όσα διαμηνύει ο Ιέρων περί δυστυχίας των τυράννων, ο Σιμωνίδης είναι έκπληκτος και αδυνατεί να ερμηνεύσει γιατί όλοι ορέγονται να γίνουν τύραννοι (1.9).¹³³ Η απάντηση έγκειται στο ότι η ζωή των τυράννων έχει συνδεθεί με την ευμάρεια και την τρυφηλή ζωή (1.17) και ακριβώς λόγω των απολαύσεων, σωρεία αρχόντων εξωθείται στην επιβολή της τυραννίδας (1.26 – *αἱ τῶν ἀφροδισίων... ἀπολαύσεις*).¹³⁴ Τελικά, ο Ιέρων δίνει απάντηση στην εύλογη απορία του συνομιλητή του· ένας τύραννος βυσσοδομεί προκειμένου να ανέλθει στην εξουσία, γιατί αγνοεί τα δεινά που περικλείουν αυτό το αξίωμα, κι αφού γίνει τύραννος, δεν είναι εύκολο να απαγκιστρωθεί από αυτήν την ιδιότητα, διότι ο μοναδικός τρόπος για να ξεπληρώσει για όσα αδικήματα έχει διαπράξει στο παρελθόν, είναι ο απαγχονισμός (7.12-7.13)· πρόκειται για έναν συνήθη τρόπο αυτοχειρίας για τους άνδρες, για τους οποίους είναι δυσβάσταχτο το βάρος μιας επικείμενης ατίμωσης.¹³⁵

Καταληκτικά, ο Ιέρων αποτελεί το πορτρέτο του «χειρότερου» ηγεμόνα, με δεδομένο ότι όχι μόνο είναι τύραννος, αλλά συγχρόνως είναι και δυστυχημένος.¹³⁶ Ωστόσο, η στηλίτευση της τυραννίδας είναι εντυπωσιακή, καθώς διατυπώνεται από έναν εν ενεργεία τύραννο.¹³⁷

¹³¹ Luccioni (1948) 80.

¹³² Gray (2011) 209-210.

¹³³ Luccioni (1948) 75.

¹³⁴ Luccioni (1948) 79.

¹³⁵ Gray (2011) 217.

¹³⁶ Luccioni (1948) 79.

¹³⁷ Strauss & Kojeve (1995) 185.

2.4 Το πολιτικό όραμα του Σιμωνίδη

Από το 8.1 και εξής ξεκινάει το 2^ο μέρος του έργου, στο οποίο ο Σιμωνίδης έχοντας στο οπλοστάσιό του «την αυτοδιάγνωση της δυστυχίας» του τυράννου, αρχίζει τις παραινέσεις.¹³⁸ Το γεγονός, μάλιστα, πως ο Ιέρων σιωπά, δίνει έδαφος και θάρρος στον συνομιλητή του, καθώς υποδεικνύει πως ίσως ο τύραννος έχει αρχίσει να πείθεται.¹³⁹ Στην αρχή του διαλόγου φαινομενικά ως αυθεντία λειτουργούσε ο Ιέρων, σε αυτό το σημείο οι ρόλοι ανατρέπονται. Ο Σιμωνίδης γνωρίζει πως έχει ενώπιόν του έναν τύραννο, ο οποίος διαπράττει σοβαρά σφάλματα, γι' αυτόν τον λόγο επιθυμεί με τον λιγότερο προσβλητικό τρόπο να του υποδείξει αφενός στο 1^ο μέρος του έργου τα λάθη του, παροτρύνοντάς τον να διηγηθεί ο ίδιος τα δυσάρεστα γεγονότα της ζωής του, και αφετέρου στο 2^ο μέρος κάποιους ορθούς τρόπους διακυβέρνησης.¹⁴⁰

Καταρχάς, ήδη από την αρχή του 2^{ου} μέρους του έργου αναφέρεται το ρήμα *πλεονεκτεῖ* για να δηλωθεί πως ο τύραννος, ακόμη και αν δεν το αντιλαμβάνεται, είναι πιο ευτυχισμένος από τους πολίτες του ή με τις κατάλληλες ενέργειες μπορεί να καταστεί (8.1). Ο Σιμωνίδης με παραινετικό τόνο διατυπώνει την άποψή του πως ο τύραννος οφείλει να λειτουργεί σαν άρχοντας, σαν παιδαγωγός του λαού και όχι να εστιάζει αποκλειστικά στην επιβολή ποινών (9). Επεξηγηματικά, ο ίδιος ο τύραννος θα πρέπει να είναι αυτός ο οποίος θα αποδίδει τα βραβεία και θα ορίζει άλλους οι οποίοι θα επιβάλλουν τις ποινές. Εν ολίγοις, δεν θα πρέπει να συγκεντρώνει όλες τις εξουσίες στο πρόσωπό του, αλλά να διανέμει ευθύνες, όπως συνέβαινε στους δραματικούς αγώνες, στους οποίους οι χορηγοί αναλάμβαναν τις διάφορες αρμοδιότητες. Αξίζει να αναφερθεί πως ο ποιητής όταν αναφέρεται στην ουτοπία την οποία προτείνει, χρησιμοποιεί τη λέξη *ἄρχων* εγκαταλείποντας σταδιακά τη λέξη *τύραννος* (8 και εξής).¹⁴¹

Επιπλέον, όταν οι πολίτες εργάζονται για την επίτευξη κάποιου στόχου, όπως είναι ένα βραβείο, και μάλιστα όχι υπό την επήρεια φόβου, είναι εύλογο να αποφέρουν καλύτερα αποτελέσματα. Ως εκ τούτου, είναι θεμιτό να ανταμείβεται κάθε προσπάθεια που γίνεται εκ μέρους των πολιτών, προκειμένου να ακμάζει η πόλη (9.10 - *ὁ ἀγαθὸν τι εἰσηγούμενος...τι ἀγαθόν*). Ο τύραννος, λοιπόν, θα λειτουργεί αντίστροφα από ότι θεωρούσε ο Ιέρων· θα είναι αυτός που θα φροντίζει τους πολίτες του, ώστε να τους τέρπει και εκείνοι με τη σειρά τους θα διάκινονται φιλικά προς αυτόν (8.4).¹⁴² Οι υπήκοοι σε αυτό το νέο σύστημα διακυβέρνησης δεν λειτουργούν ως ανδράποδα, αλλά ως σύντροφοι του τυράννου, καθώς υφίσταται αμοιβαία εκτίμηση μεταξύ άρχοντα και αρχομένων. Βέβαια, η απόλυτη ελευθερία δεν

¹³⁸ Gray (2011) 218.

¹³⁹ Luccioni (1948) 98.

¹⁴⁰ Strauss & Kojeve (1995) 129-131.

¹⁴¹ Gray (2011) 165,219.

¹⁴² Gray (2011) 220.

υφίσταται, γιατί δεν υπάρχουν νόμοι, γι' αυτό είναι προφανές πως η τυραννίδα ακόμη και στην ιδεατή της μορφή διέπεται από αδυναμίες.¹⁴³ Ο καλός κυβερνήτης είναι αυτός ο οποίος μεριμνά ώστε οι υπήκοοί του να καταστούν ευτυχισμένοι, εν προκειμένω ο τύραννος δύναται να το επιτύχει με τις υποδείξεις του ποιητή.¹⁴⁴

Άλλο ένα θέμα το οποίο θίγει ο Σιμωνίδης είναι η μισθοφορία, την οποία οι πολίτες αποστρέφονται και γι' αυτόν τον λόγο του προτείνει να τη χρησιμοποιήσει με έξυπνο τρόπο· στην ουσία δεν του αντιπαραβάλλει την κατάργηση του μισθοφορικού σώματος, αντιθέτως του προτείνει τη διατήρησή του, αλλά στο εξής οι φρουροί να προστατεύουν όλους τους κατοίκους της πόλεως (10.4 - *ὡς πάντων ὄντας δορυφόρους τῶν πολιτῶν βοηθεῖν πᾶσιν*). Επιπρόσθετα, τον συμβουλεύει οι δορυφόροι να κινούνται εναντίον μόνον όσων αδικούν στο πλαίσιο αλλά και εκτός της πόλεως, έτσι ώστε οι πολίτες να είναι νομιμόφρονες και να μην αντιμετωπίζουν τη φρουρά εχθρικά (10.6-10.8). Κατ' επέκταση, η ύπαρξη των μισθοφόρων θα συνεισφέρει και στη διασφάλιση της ειρήνης ώστε οι πολίτες ανεμπόδιστοι να επιδοθούν σε έργα, που στοχεύουν στην ευημερία της πόλεως (10.5).¹⁴⁵ Τέλος, ο ποιητής προτείνει να αναλάβει ο άρχοντας τα έξοδα αυτού του σώματος, προκειμένου να συμβάλει και ο ίδιος στο καλό της πόλης του (11.1-117).¹⁴⁶

Με το επίρρημα *ἀθύμως* (8.1) ο Σιμωνίδης αντιλαμβάνεται την απελπισία του συνομιλητή του λόγω της ισχύος του και γι' αυτό προσπαθεί να του εμφυσήσει θάρρος στην ψυχή του, ώστε να μην διστάζει να ξοδεύει χρήματα από την προσωπική του περιουσία τόσο για τους πολίτες όσο και για την πόλη του (11.13-11.14 - *θαρρῶν...πλούτιζε*).¹⁴⁷ Ο ποιητής με μία σειρά ρητορικών ερωτήσεων προσπαθεί να τον αφυπνίσει ώστε να μην καρπώνεται αποκλειστικά τις ξένες περιουσίες, αλλά να αξιοποιεί δημιουργικά και τη δική του (11.1-11.4). Τον ωθεί στην προσφορά, στις αγαθοεργίες, τον προτρέπει να μην απομονώνεται, αλλά να εκλαμβάνει την πατρίδα του ως το σπίτι του, και αυτό θα έχει ως απόρροια τα συμφέροντα του κυβερνήτη και της πόλεως να ταυτίζονται (11.14).¹⁴⁸ Τον παροτρύνει, επίσης, να διοργανώνει αγώνες στην πόλη του και όχι μόνο να στέλνει άλογα σε γιορτές άλλων πόλεων (11.5). Εξίσου σημαντικό είναι να διαγωνίζεται με όμοιούς του άρχοντες, ειδάλλως αν διαγωνίζεται με κατώτερους του το αποτέλεσμα θα είναι οι πολίτες να τον φθονούν και κατά συνέπεια να καταρρίπτεται ο πρωταρχικός στόχος του τυράννου, που είναι να χαίρει εκτίμησης και θαυμασμού μεταξύ των συμπολιτών του.

Συγχρόνως, εφόσον θα έχει εξαλειφθεί το αίσθημα του φόβου, ο ίδιος ο άρχοντας θα νιώθει ελεύθερος, ασφαλής, θα μπορεί να ταξιδεύει (11.10) και φυσικά θα έχει φίλους και θα απολαμβάνει τον έρωτα, δίχως

¹⁴³ Strauss & Kojeve (1995) 189-190.

¹⁴⁴ Strauss & Kojeve (1995) 196.

¹⁴⁵ Gray (2011) 229.

¹⁴⁶ Gray (2011) 230.

¹⁴⁷ Gray (2011) 192.

¹⁴⁸ Gray (2011) 236-237.

να ερωτοτροπεί (11.11-11.13). Ο μοναδικός φόβος που θα νιώθουν πλέον οι πολίτες είναι μην τυχόν ο τύραννος υποστεί το οτιδήποτε.¹⁴⁹ Παράλληλα, οι τιμές θα απορρέουν αβίαστα και πλέον δεν θα τις απαιτεί ο τύραννος, ενώ ο ίδιος ο ηγεμόνας θα δρα σαν «ένας άλλος Σωκράτης» που θα καλλιεργεί τη φιλοτιμία, τη σωφροσύνη και την αρετή μεταξύ των πολιτών, απομακρύνοντάς τους από την παραβατικότητα (9.7-9.11).¹⁵⁰

Όσο εκτυλίσσεται ο λόγος, γίνεται εμφανής η αυτοπεποίθηση του Σιμωνίδη για το όραμα το οποίο προτείνει και ταυτόχρονα γεμίζει με αισιοδοξία τον Ιέρωνα πως αυτό το καθεστώς είναι εφικτό και αποτελεσματικό.¹⁵¹ Η πρόταση του Σιμωνίδη ενέχει πλείστα δημοκρατικά στοιχεία, μετατρέποντας τον τύραννο σε άρχοντα που σέβεται του υπηκόους του.¹⁵² Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Ξενοφών αντιτίθεται στον δεσποτισμό και την τυραννίδα,¹⁵³ ενώ είναι σαφές πως δεν συμφωνεί με τον Πλάτωνα ως προς τον ιδανικό άρχοντα: συγκεκριμένα, ο Ξενοφών θεωρεί πως ο χρηστός κυβερνήτης δεν είναι αναγκαίο να απέχει από τις απολαύσεις, καθότι είναι θνητός και μπορεί να μετέχει και ο ίδιος σε αυτές.¹⁵⁴

Στο τέλος του έργου, ο Σιμωνίδης χρησιμοποιεί αλληπάλληλες προστακτικές (*πλούτιζε...αὔξε...κτῶ...νόμιζε...πειρῶ...*), προκειμένου να προσδώσει στον λόγο του πιο έντονο ύφος και να ωθήσει τον Ιέρωνα να αντιμετωπίσει στο μέλλον όλα τα δεινά για τα οποία παραπονιόταν (11.13-11.14). Με τη χρήση του β' ενικού προσώπου είναι αναπόφευκτη η συμπλοκή του Ιέρωνα στο έργο, ενώ μέχρι πρότινος ο Σιμωνίδης χρησιμοποιούσε γ' ενικό, με στόχο να μην απευθύνεται ευθέως στον τύραννο.¹⁵⁵ Ο λόγος κλείνει με δύο αντιθετικές έννοιες της ευδαιμονίας και του φθόνου (*εὐδαιμονῶν γὰρ οὐ φθονηθήση*), οι οποίες παραδόξως ενυπάρχουν σύγκαιρα στη ζωή ενός τυράννου και τον οδηγούν στη δυστυχία. Εντούτοις, αν ο Ιέρων ακολουθήσει τις συμβουλές του ποιητή, θα καταφέρει να αμβλύνει τον φθόνο των πολιτών (11.15). Ο Ιέρων στο πλαίσιο του έργου σκιαγραφείται ως ένας «τίμιος» πλην απεγνωσμένος άνθρωπος, δείχνοντας πειθήνιος και υπάκουος στις συμβουλές περί πολιτικής του Σιμωνίδη.¹⁵⁶

Φυσικά δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε κατά πόσο ο Ιέρων εφάρμοσε τα λεγόμενα του Σιμωνίδη, δεδομένου ότι το τέλος του έργου μένει μετέωρο, δίχως να γνωρίζουμε την έκβαση της συζήτησης, θυμίζοντας πλατωνικούς διαλόγους. Ίσως το ερώτημα για το αν τελικά το μάθημα απέδωσε καρπούς ή

¹⁴⁹ Gray (2011) 234.

¹⁵⁰ Gray (2011) 223-227.

¹⁵¹ Luccioni (1948) 102.

¹⁵² Gray (2011) 66.

¹⁵³ Luccioni (1948) 102.

¹⁵⁴ Κατά κύριο λόγο, ο μονάρχης ο οποίος έχει εμπνεύσει τον Ξενοφώντα ήταν ο Κύρος και όλες οι ιδεολογίες του περιλαμβάνονται στο έργο του *Κύρου Παιδεία* - Luccioni (1948) 30.

¹⁵⁵ Gray (2011) 220.

¹⁵⁶ Luccioni (1948) 93.

απέβη ατελέσφορο, να μένει αναπάντητο εσκεμμένα, καθώς ίσως η απάντηση εκ μέρους του τυράννου να ήταν απογοητευτική.¹⁵⁷

Ολοκληρώνοντας, στόχος του έργου είναι αφενός να προταθεί μία τυραννίδα, η οποία θα ασκείται στους υπηκόους εκούσια, απλώς χωρίς να υφίστανται νόμοι, και αφετέρου να διδαχθούν ορθοί τρόποι διακυβέρνησης ώστε ο τύραννος να γίνει ευτυχισμένος και αγαπητός από τους πολίτες του.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Strauss & Kojève (1995) 124,180.

¹⁵⁸ Straus & Kojève (1995) 180-181,188.

3. Η ΤΥΡΑΝΝΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ

3.1 Το περιεχόμενο της Πολιτείας

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετασθεί ο τρόπος με τον οποίο αντικατοπτρίζεται η τυραννίδα σε ένα από τα πιο διαχρονικά έργα, στην *Πολιτεία*. Ωστόσο, πρώτα θα ήταν σκόπιμο να γίνει μία συνοπτική αναφορά στη ζωή του συγγραφέως του έργου, του Πλάτωνος, δεδομένου ότι τα βιώματα της ζωής του φαίνεται να διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στις πολιτικές του πεποιθήσεις και κατ' επέκταση στη συγγραφή της *Πολιτείας*.

Εξετάζοντας κάποιος, λοιπόν, τη ζωή του Πλάτωνος αντιλαμβάνεται τον λόγο για τον οποίο εκδήλωσε τόσο έντονο ενδιαφέρον για την πολιτική φιλοσοφία. Αρχικά, ο ίδιος έζησε στην Αθήνα σε μία εποχή κατά την οποία στο πολιτικό προσκήνιο πρωτοστατούσε η διαμάχη μεταξύ δημοκρατικών - ολιγαρχικών, ενώ συγχρόνως μεγάλωσε στα χρόνια του ολέθριου Πελοποννησιακού Πολέμου μεταξύ Αθήνας - Σπάρτης (431-404 π.Χ.).¹⁵⁹ Εν συνεχεία, βίωσε την κατάργηση της δημοκρατίας και την επιβολή της εξουσίας των Τριάκοντα Τυράνων (404 π.Χ.), μάλιστα καίριες θέσεις στη διακυβέρνηση καταλαμβάνουν τα μέλη της οικογένειάς του, θείοι του, ο Κριτίας και ο Χαρμίδης. Μετά την πτώση των Τριάκοντα ήλπιζε σε ένα πιο ευοίωνο πολιτικό μέλλον, αλλά τελικά διαψεύσθηκε. Παρά το ότι στην αρχή ήταν πιο φιλικά προσκείμενος προς τη δημοκρατία, εν τέλει τη μίσησε, δεδομένου ότι οι ιθύνοντες του δημοκρατικού πολιτεύματος καταδίκασαν «άδिका» τον αγαπημένο του δάσκαλο, Σωκράτη (399 π.Χ.). Μετά τον θάνατο του Σωκράτη, συνειδητοποίησε το χάσμα που χώριζε τον ίδιο και την πόλη του.¹⁶⁰ Ο θάνατος του δασκάλου του αποτέλεσε ριζική τομή στη ζωή του νεαρού τότε Πλάτωνος, κάνοντάς τον να αποστραφεί τη δημοκρατία και να ενισχύσει τα ολιγαρχικά του αισθήματα.¹⁶¹

Η στάση του φιλοσόφου δεν υπήρξε αρνητική μόνο ως προς τη δημοκρατία, αλλά και ως προς την τυραννίδα, όπως αποτυπώνεται και στην 7^η *Επιστολή*. Πρόκειται για μία επιστολή αμφιβόλου γνησιότητας, την οποία αποστέλλει όντας πλέον σε προχωρημένη ηλικία (324b – *Νέος εγώ ποτε ὄν*) σε συγγενείς και φίλους του Δίωνα, προκειμένου να τους δώσει συμβουλές για ορθή διακυβέρνηση.¹⁶² Στην ουσία, αυτή η επιστολή αποτελεί έναν απολογισμό των ταξιδιών του στις Συρακούσες· ήδη από το πρώτο ταξίδι του γεύθηκε την απογοήτευση από τον τύραννο Διονύσιο 1^ο, ο οποίος δεν πειθάρχησε στα φιλοσοφικά του διδάγματα και το αποτέλεσμα ήταν πως κινδύνευσε να πωληθεί ο ίδιος ο φιλόσοφος ως δούλος σε αγορά

¹⁵⁹ Hitz (2010) 103.

¹⁶⁰ Lesky (2014) 681.

¹⁶¹ Ober (1998) 164.

¹⁶² Lesky (2014) 682-683.

της Αίγινας.¹⁶³ Εξίσου μεγάλη απογοήτευση γεύθηκε και κατά το δεύτερο και τρίτο ταξίδι του, περίοδο κατά την οποία τύραννος ήταν ο Διονύσιος 2^{ος}. Πιο αναλυτικά, η κατάσταση δεν ήταν όπως την είχε οραματιστεί, δεδομένου ότι ήλπιζε πως αφού ο Διονύσιος 2^{ος} ήταν ένας νέος άνθρωπος, θα μπορούσε να ενστερνιστεί τις ιδέες του φιλοσόφου, αλλά τελικά ο Πλάτων διαψεύσθηκε για άλλη μια φορά, καθώς έπεσε θύμα των σχεδίων του τυράννου.¹⁶⁴

Συνεπώς, βίωσε ιδίως όμμασι τη φαυλότητα του τυραννικού καθεστώτος. Ωστόσο, όπως αναφέρει και ο ίδιος στην 7^η *Επιστολή*, ενυπάρχει ένα αντιφατικό στοιχείο στα ταξίδια του· «άφησε» την Ακαδημία σε μία πόλη στην οποία κυριαρχούσε η δημοκρατία, για να πάει σε μία περιοχή στην οποία πρωτοστατούσε η τυραννίδα, γεγονός που αντιτίθεται στα διδάγματα του Πλάτωνος, καθώς θεωρεί και τα δύο πολιτεύματα χείριστες μορφές διακυβέρνησης.¹⁶⁵ Ολοκληρώνοντας την ανασκόπηση της ζωής του, από τις πληροφορίες που αντλούμε από την 7^η *Επιστολή* γίνεται αντιληπτό πως αναμφίβολα αυτή η τραυματική εμπειρία του φιλοσόφου διαδραμάτισε μείζονα ρόλο στη ζοφερή απεικόνιση της τυραννίδας στην *Πολιτεία*.

3.2 Το συγκείμενο της *Πολιτείας*

Η *Πολιτεία* αποτελεί ένα έργο που ανήκει στη δεύτερη συγγραφική περίοδο του Πλάτωνος, ο οποίος το συγγράφει έχοντας επιστρέψει από τη Σικελία. Αποτελεί το πιο εκτενές έργο του μετά τους *Νόμους*, καθώς αποτελείται από δέκα βιβλία.¹⁶⁶ Εναλλακτικός τίτλος του έργου είναι «*Περὶ Δικαίου*», λόγω της θεματικής του· πρόκειται για έναν τίτλο, ο οποίος απαντά σε κώδικες του Αλεξανδρινού λόγιου, Θράσυλλου, ο οποίος χώρισε το έργο σε δέκα βιβλία βάσει κυρίως τεχνικών αναγκών και όχι με γνώμονα τη θεματολογία του εκάστοτε κεφαλαίου.¹⁶⁷

Ο χρόνος συγγραφής του έργου τοποθετείται γύρω στο 380-374 π.Χ., ενώ ο δραματικός χρόνος δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί· πάντως τοποθετείται γύρω στο 424-409 π.Χ. Βέβαια, ως πιο πιθανός δραματικός χρόνος θεωρείται το 421 π.Χ., που αποτελεί το έτος της Νικίειου Ειρήνης, με την οποία έπαυσε η 1^η φάση του Πελοποννησιακού Πολέμου, λόγω της ανέμελης διάθεσης που επικρατεί στην εναρκτήρια σκηνή. Φυσικά, πρόκειται για μία εικασία, καθώς το ιστορικό πλαίσιο δεν διαδραματίζει μείζονα ρόλο στην ουσία του έργου.¹⁶⁸

¹⁶³ Evangelίου (2019) 187.

¹⁶⁴ Evangelίου (2019) 193-195.

¹⁶⁵ Evangelίου (2019) 192.

¹⁶⁶ Σκουτερόπουλος (2020) 9.

¹⁶⁷ Σκουτερόπουλος (2020) 14.

¹⁶⁸ Σκουτερόπουλος (2020) 17-18.

Το έργο έχει τη μορφή φιλοσοφικού διαλόγου, όπως τα περισσότερα έργα του Πλάτωνος, με τη δράση να τοποθετείται στο σπίτι του Κέφαλου στον Πειραιά (327a – *Κατέβην χθές εἰς Πειραιᾶ*). Ο Κέφαλος ήταν ένας πλούσιος μέτοικος και πατέρας του ρήτορα Λυσία. Πρωταγωνιστής του έργου δεν είναι άλλος από τον Σωκράτη, ο οποίος στο 1^ο βιβλίο συνομιλεί με τον Θρασύμαχο, άγνωστο από άλλες πηγές πρόσωπο. Στα επόμενα βιβλία ο Θρασύμαχος αποσιωπάται και τον αντικαθιστούν δύο αδέρφια, ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος, οι οποίοι είναι ιδανικοί συνομιλητές του Σωκράτη, καθότι ασκούν ευμενή έλεγχο.¹⁶⁹

Έναυσμα για την έναρξη της συζήτησης αποτελεί η ερώτηση *περι τῆς δικαιοσύνης* (331d). Η αρετή και η δικαιοσύνη πρωτίστως των αρχόντων, αλλά και των αρχομένων, είναι οι αρετές του ήθους για την εύρυθμη ή μη λειτουργία μιας πόλης.¹⁷⁰ Εν γένει, πρόκειται για ένα έργο στο οποίο διατυπώνονται απόψεις για ποικίλους τομείς, λόγου χάρι για την πολιτική επιστήμη, τη μεταφυσική, την ηθική, καθώς και για άλλα πεδία.¹⁷¹

3.3 Οι μεταβάσεις των πολιτευμάτων

Ο Πλάτων έχοντας ορίσει στα προηγούμενα βιβλία την ιδανική πολιτεία και τον ιδανικό κυβερνήτη, δηλαδή τον φιλόσοφο - βασιλέα, στο 7^ο βιβλίο ξεκινά την ανάλυση των πολιτευμάτων που ρέπουν προς τη φαυλότητα (543c7-544b3). Τα τέσσερα μειονεκτούντα πολιτεύματα είναι η τιμοκρατία -το κρητικό και το λακωνικό πολίτευμα-, η ολιγαρχία, η δημοκρατία και η τυραννίδα (544c10-d4), τα οποία προβάλλονται σαν παρεκκλίσεις του ορθού πολιτεύματος, της *πολιτείας* (544a2 – *τὰς ἄλλας ἡμαρτημένας ἔλεγε*).

Κατά την εξέταση των μεταβάσεων, ο φιλόσοφος μετατοπίζει το ενδιαφέρον από την πόλη στο άτομο, με άλλα λόγια κάθε μέλος της διαθέτει τη δυνατότητα να επηρεάσει την πολιτειακή δομή, όπως ακριβώς κληροδοτούνται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά από τον πατέρα στον γιο.¹⁷² Στην ουσία, η αναφορά στο ιδεώδες και στα φαύλα πολιτεύματα γίνεται με απώτερο σκοπό να προβληθεί υπέρ το δέον η ανωτερότητα του δίκαιου έναντι του άδικου ανθρώπου. Γι' αυτό άλλωστε, στο 8^ο βιβλίο γίνεται πιο εκτενής αναφορά στον χαρακτήρα του εκάστοτε ατόμου, παρά στο ίδιο το πολίτευμα, ο Πλάτων δηλαδή δεν εστιάζει τόσο στην πολιτική όσο στην ηθική.¹⁷³ Για τον Πλάτωνα η δικαιοσύνη είναι αρετή, κι ενώ η αρετή είναι μία, όπως και το ιδανικό πολίτευμα, τα τέσσερα αποκλίνοντα πολιτεύματα βρίσκονται κατ' αναλογία με τα τέσσερα είδη αδικίας (445c).¹⁷⁴

¹⁶⁹ Pappas (2000) 51.

¹⁷⁰ Σκουτερόπουλος (2020) 23.

¹⁷¹ Σκουτερόπουλος (2020) 9.

¹⁷² Σκουτερόπουλος (2020) 882.

¹⁷³ Hitz (2010) 105.

¹⁷⁴ Pappas (2000) 158.

Πέραν του παραγκωνισμού του δικαίου, και τα τέσσερα είδη πολιτευμάτων εξοβελίζουν όχι μόνο τη λογική, αλλά και την παιδεία. Στη θέση των φιλοσόφων - βασιλέων, οι οποίοι στρέφουν τον λαό προς το αγαθό, εμφανίζονται κυβερνήτες, οι οποίοι στρέφουν τους πολίτες προς το φαινομενικά ορθό, δίχως φυσικά να γαλουχούν τον λαό, εξυπηρετώντας ιδιοτελή συμφέροντα.¹⁷⁵ Ακόμη ένα κοινό χαρακτηριστικό αυτών των πολιτευμάτων αποτελεί η *στάσις*, η διένεξη δηλαδή μεταξύ των πολιτών, η βία και η αστάθεια.¹⁷⁶ Η σήψη των πολιτευμάτων εδράζεται σε μία αέναη σύγκρουση λογικής και επιθυμιών, ενώ κατά βάση κυριαρχεί η λαγνεία.¹⁷⁷

Εντούτοις, υφίστανται και διαφοροποιητικά στοιχεία μεταξύ των φαύλων πολιτευμάτων. Αρχικά, ένα κριτήριο είναι το ποσοτικό, δηλαδή ο αριθμός των κυβερνώντων, αν και ένα τέτοιο χαρακτηριστικό φαίνεται πως δεν ενδιαφέρει καθόλου τον Πλάτωνα. Ο φιλόσοφος εστιάζει περισσότερο στα ποιοτικά κριτήρια, αφενός στο υποκείμενο που λειτουργεί ως άρχουσα τάξη και αφετέρου στον στόχο που θέτει το εκάστοτε πολίτευμα.¹⁷⁸ Πιο συγκεκριμένα, ο στόχος τον οποίο θέτει η τιμοκρατία είναι η τιμή, η ολιγαρχία τον πλούτο και η δημοκρατία στοχεύει στην άκρατη ελευθερία. Τέλος, η τυραννίδα δεν διαθέτει κανέναν απολύτως στόχο.¹⁷⁹

Φυσικά ο στόχος του εκάστοτε πολιτεύματος επηρεάζεται όχι μόνο από τον χαρακτήρα του κυβερνώντος και των κυβερνωμένων, αλλά και από τους νόμους, τους θεσμούς, καθώς και από την ύπαρξή τους ή όχι.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Hitz (2010) 117.

¹⁷⁶ Hitz (2010) 109.

¹⁷⁷ Hitz (2010) 103.

¹⁷⁸ Hitz (2010) 110.

¹⁷⁹ Hitz (2010) 111.

¹⁸⁰ Hitz (2010) 122.

3.4 Περιγραφή του τυραννικού καθεστώτος

Παραδοσιακά η τυραννίδα, όπως ειπώθηκε και στο Κεφάλαιο 1, αποτελούσε τη μετάβαση από την ολιγαρχία στη δημοκρατία, ιδίως στην Αθήνα, ενώ σε άλλες πόλεις επανήλθε η ολιγαρχία. Στην εποχή του Πλάτωνος, η τυραννίδα αποτελεί κατάπτωση της δημοκρατίας, σε περίπτωση που η δεύτερη έχει υπερκεράσει «την ακραία ριζοσπαστική βαθμίδα της εξέλιξής της».¹⁸¹

Για τον Πλάτωνα η τυραννίδα αποτελεί το έσχατο αποκλίνον πολίτευμα μετά τη δημοκρατία, και μάλιστα ο Σωκράτης προβάλλει στον Αδείμαντο αυτήν την κατάπτωση ως δεδομένη, χαρακτηρίζοντας την τυραννίδα ειρωνικά ως «το πιο ωραίο πολίτευμα» (562a4-8 - *ή καλλίστη...ό κάλλιστος άνήρ τυραννίς τε και τύραννος*). Κατ' ουσίαν, η άκρατη ελευθερία και η ασυδοσία, που πρωτοστατούν σε μία κακής μορφής δημοκρατία, δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για ένα τυραννικό καθεστώς (562b12-c6). Είναι εύλογο η αχαλίνωτη ελευθερία να επιφέρει αναρχία, να μην υφίσταται δηλαδή σεβασμός μεταξύ γονέων και παιδιών, καθώς και μεταξύ δασκάλων και μαθητών (562e6-563a1), με αποτέλεσμα να καταλύεται κάθε έννοια της τάξης (563a3-b2). Επιπλέον, κορωνίδα των όσων προαναφέρθηκαν αποτελεί το γεγονός πως στο όνομα αυτής της αναρχίας, οι δούλοι διαθέτουν ελευθερία και οι γυναίκες ίσα δικαιώματα με τους άνδρες (563b1-9).¹⁸² Φυσικά, η αναρχία συνεπάγεται και με την κατάλυση των νόμων, τόσο των γραπτών όσο και των άγραφων (563d4-e1).¹⁸³ Η υπερβολική ελευθερία λειτουργεί σαν αρρώστια (*νόσημα*) στους κόλπους της δημοκρατίας, οδηγώντας στην υπερβολική δουλεία και μεταστρέφοντας το πολίτευμα σε τυραννίδα που εξανδραποδίζει τους πολίτες (563e6-564a8). Συνεπώς, εφιαλτήριο της τυραννίδας συνιστά η δημοκρατία (*ούκ έξ άλλης πολιτείας τυραννίς καθίσταται ή έκ δημοκρατίας*), εξάλλου η καλύτερη δικτατορία ανακύπτει από την καλύτερη αναρχία.¹⁸⁴

Πέραν της ασύδοτης ελευθερίας, στο πλαίσιο μιας δημοκρατίας λειτουργούν ζημιογόνα και οι πολίτες της, δεδομένου ότι ως επί το πλείστον είναι ράθυμοι (*άργων*) και σπάταλοι (*δαπανηρών άνδρων*). Τέτοιου είδους άνθρωποι είναι πιθανό να υφίστανται ακόμη και στην ολιγαρχία, απλώς το πρόβλημα με τη δημοκρατία έγκειται στο ότι αυτοί είναι πολυπληθέστεροι και διαθέτουν εξουσία (564d6-e2). Άλλη μία ομάδα ανθρώπων, η οποία λειτουργεί ανασταλτικά, είναι οι απολιτικοποιημένοι πολίτες, που δεν έχουν περιουσία. Κατά συνέπεια, αθροιστικά αυτές οι τρεις τάξεις αποτελούν ικανό μέρος του πληθυσμού, ώστε να εκμαυλισθεί το ισχύον πολίτευμα (565a1-5), καθώς η μετάβαση από τη δημοκρατία στην τυραννίδα

¹⁸¹ Σκουτερόπουλος (2020) 888.

¹⁸² Για την Αρχαία Ελλάδα συνιστά μία ανεδαιφική ιδέα, γεγονός που αποτυπώνεται και στο έργο του Αριστοτέλη, ο οποίος διατυπώνει την άποψη πως η δουλεία αποτελεί μία εκ φύσεως κατάσταση (Αριστ. *Πολ.* 1253b) και αντίστοιχα θεωρεί τον άνδρα ανώτερο από τη γυναίκα (Αριστ. *Πολ.* 1254b).

¹⁸³ Anderson (1971) 185.

¹⁸⁴ Pappas (2000) 160-161.

δεν προκύπτει αμιγώς από το χάος, αλλά από την ενδυνάμωση αυτού του «χάους». Συνεπώς, ο Σωκράτης χρησιμοποιεί την τυραννίδα για να δηλώσει κάθε κακό, τη χειρίστη μορφή αδικίας.¹⁸⁵ Έτσι, λοιπόν, από τα διεφθαρμένα θραύσματα της ολιγαρχίας και της δημοκρατίας αναδύεται ο τύραννος.¹⁸⁶

Εκτός από τους πολίτες που αναδεικνύουν ένα τυραννικό καθεστώς, ο Σωκράτης προχωρά και στη σκιαγράφηση ενός τυράννου. Αρχικά, αυτός που εν καιρώ δημοκρατίας αποτελεί έναν έξοχο αρχηγό για τους φτωχούς, στην πραγματικότητα είναι ένας εκκολαπτόμενος τύραννος.¹⁸⁷ Ένας άνθρωπος τρέπεται σε τύραννο λόγω των αρχηγικών του τάσεων (565d4-7), η πόλη είναι αυτή η οποία γεννά τον τύραννο δεδομένου ότι στο πρόσωπό του βλέπει έναν σωτήρα.¹⁸⁸ Το πρόβλημα με τα αποκλίνοντα πολιτεύματα είναι πως χρησιμοποιούν προς όφελός τους ψήγματα ηθικών αξιών, έτσι ώστε με την αρωγή αυτών να επιβάλουν την εξουσία τους.¹⁸⁹ Ένας δημαγωγός απομυζεί τα χρήματα των πλουσίων, προκειμένου να τα μοιράσει στον λαό και να γίνει λαοφιλής (565b-c). Ως εκ τούτου, ο λαός επωφελείται εξυπηρετώντας ακούσια τις προθέσεις και τα συμφέροντα του τυράννου.¹⁹⁰ Ενώ αρχικά ο δημαγωγός υποκινεί την εξέγερση του πλήθους, στη συνέχεια αναλαμβάνει την εξουσία και οι φόνοι, η διαφθορά και οι συκοφαντίες τον αλλοιώνουν μετατρέποντάς τον από άνθρωπο σε «λύκο» (565d4-566a6). Ο απώτερος σκοπός του είναι η εξουδετέρωση των εχθρών του, εν τέλει ο εκκολαπτόμενος τύραννος είτε εξολοθρεύεται από αυτούς είτε καταφέρνει να γίνει τύραννος παρά την εξορία του και τις οποιεσδήποτε αντιξοότητες (566a9-10).¹⁹¹

Εν συνεχεία, ο τύραννος ξεκινάει την καριέρα του ως «φίλος» του λαού και εν γένει η εξουσία του δεν διέπεται από δεσποτικό χαρακτήρα, ενώ συγχρόνως αφού εξουδετερώσει τους διάφορους εχθρούς του, αρχίζει να διεξάγει πολέμους με σκοπό να πείσει τους πολίτες πως είναι απαραίτητος για την πόλη και με αυτόν τον τρόπο να εδραιώσει τη δύναμή του (567a5-8).¹⁹² Επίσης, απευθύνεται στις μάζες υποσχόμενος χρήματα και γη, προφασιζόμενος συνωμοσίες και ακόμη δεν διστάζει να ζητήσει σωματοφύλακες (*φύλακας*) -υποτίθεται για την προστασία των πολιτών- αλλά πρωτίστως για τη δική του.¹⁹³ Το αίτημά του για σωματοφυλακή υλοποιείται, καθότι ο λαός ανησυχεί γι' αυτόν (566b5-11). Η πολιτική που ακολουθεί στη συνέχεια είναι αντιλαϊκή και γι' αυτό εξαναγκάζεται να βρίσκεται συνεχώς σε επαγρύπνηση· στην πορεία της δράσης του ο τύραννος γίνεται μισητός στον λαό, με αποτέλεσμα να μην είναι εφικτό να γίνουν σωματοφύλακες οι ίδιοι οι πολίτες, γι' αυτόν τον λόγο η φρουρά του τυράννου απαρτίζεται είτε από πολίτες άλλων πόλεων, είτε από απελεύθερους δούλους των πολιτών του, οι οποίοι στην ουσία θα

¹⁸⁵ Pappas (2000) 161-162.

¹⁸⁶ Stanley (2005) 323.

¹⁸⁷ Stanley (2005) 324.

¹⁸⁸ Anderson (1971) 186-187.

¹⁸⁹ Hitz (2010) 113.

¹⁹⁰ Hitz (2010) 117.

¹⁹¹ Anderson (1971) 187.

¹⁹² Anderson (1971) 187.

¹⁹³ Stanley (2005) 323.

αποτελούν τους φίλους και ακόλουθούς του (567e3-568a2).¹⁹⁴ Αυτό έχει ως θλιβερή απόρροια, οι πολίτες να υποδουλώνονται στην ουσία στους ίδιους τους τους δούλους (569b4-c4).

Όταν, λοιπόν, ο τύραννος μείνει ο κυρίαρχος της πολιτικής σκηνής, έχοντας εξουδετερώσει κάθε πιθανό εχθρό, επιβάλλει επαχθείς φόρους στους υπηκόους του, με σκοπό να τους κάνει ενδεέστερους, ενώ συγχρόνως οποιαδήποτε ενέργεια εναντιώνεται στο τυραννικό καθεστώς, καταπνίγεται με πόλεμο (566e6-567b6). Ο τύραννος δεν έχει κανέναν ηθικό φραγμό· το πόσο επιβλαβής θα αποβεί για την πόλη του, εξαρτάται και από τον πληθυσμό τον οποίο εξουσιάζει.¹⁹⁵ Επιπροσθέτως, στο πλατωνικό κείμενο γίνεται αναφορά στην εξέχουσα θέση που διαθέτει η τραγική, και όχι μόνο, ποίηση στους κόλπους ενός τυραννικού καθεστώτος, καθώς ο Σωκράτης αναφέρει τη φράση του Ευριπίδη, με την οποία διατυπώνει πως οι τύραννοι είναι σοφοί χάρη στη συναναστροφή τους με τους ποιητές (*σοφοὶ τύρανοί εἰσι τῶν σοφῶν συνουσία*). Με αφορμή αυτή την αναφορά στον Ευριπίδη, ο Σωκράτης θίγει πως και άλλοι ποιητές κατά καιρούς έχουν εγκωμιάσει τυράννους, γι' αυτό κρίνεται σκόπιμο να απουσιάζει και γι' αυτόν τον λόγο η ποίηση από την ιδανική πολιτεία.¹⁹⁶

Επιπλέον, ο τύραννος δεν εμπιστεύεται κανέναν, δεδομένου ότι τους αντιμετωπίζει όλους ως δυνητικούς αντιπάλους.¹⁹⁷ Γι' αυτόν δεν υφίσταται η έννοια της φιλίας, καθότι ο ίδιος εξουδετερώνει όχι μόνο τους εχθρούς, αλλά και τους φίλους του, προκειμένου να διατηρήσει αλώβητη την εξουσία του (567b8-10). Στο ίδιο πλαίσιο, εξοβελίζει και τους πιο γενναίους άνδρες της πόλεως (567b12-c3), εξολοθρεύοντας την αρετή, την ανδρεία και συλλήβδην καθετί συνετό και φρόνιμο, με αποτέλεσμα να είναι αναγκασμένος να συναναστρέφεται με τους πιο αχρείους, τη μάζα, η οποία φυσικά τον μισεί (566d5-567d4).¹⁹⁸ Συνεπώς, ένας δυνάστης λειτουργεί αντίστροφα από ότι ένας γιατρός. Επεξηγηματικά, ένας γιατρός απομακρύνει από ένα σώμα τα νοσηρά στοιχεία, προκειμένου αυτό να καταστεί υγιές, ενώ ο τύραννος πράττει το αντίστροφο με το να εξορίζει τους πιο λαμπρούς άνδρες.¹⁹⁹

Ένας τύραννος διακατέχεται από τα χειρότερα συναισθήματα από όλους (575c - *τυραννικώτατος*), δεδομένου ότι άγεται και φέρεται από τα πάθη του, είναι ευάλωτος στη λαγνεία και φυσικά του είναι αδύνατο να επιβληθεί σε έναν λαό, εφόσον δεν δύναται να επιβληθεί στον ίδιο του τον εαυτό.²⁰⁰ Συγχρόνως, η συμπεριφορά του και τα ένστικτά του προσομοιάζουν σε ζώα, γιατί αντί να δαμάζει τις ορμές του, τελικά χαλιναγωγείται από αυτές και ίσως θα επιθυμούσε να είχε μια φυσιολογική ζωή, αλλά σαν εθισμένος καθοδηγείται από τα αχαλίνωτα πάθη του.²⁰¹ Επιπροσθέτως, υποφέρει από μοναξιά, λόγω

¹⁹⁴ Anderson (1971) 188.

¹⁹⁵ Hitz (2010) 112.

¹⁹⁶ Stanley (2005) 324.

¹⁹⁷ Stanley (2005) 331.

¹⁹⁸ Stanley (2005) 324.

¹⁹⁹ Anderson (1971) 188.

²⁰⁰ Purshouse (2006) 117.

²⁰¹ Purshouse (2006) 119-120.

του ότι οι σχέσεις του εδράζονται στην ανειλικρίνεια, την έλλειψη εμπιστοσύνης και σεβασμού.²⁰² Με δεδομένο ότι ο ευτυχισμένος άνθρωπος είναι αυτός ο οποίος δρα με γνώμονα τη λογική και δεν είναι υποταγμένος στις ορμές του, ο τύραννος αποτελεί την κατεξοχήν περίπτωση του πιο δυστυχισμένου ανθρώπου. Επίσης, η ευτυχία ενός ανθρώπου αποτελεί συνάρτηση και από την απόστασή του από τη δικαιοσύνη, ως εκ τούτου εφόσον ο τύραννος απέχει από αυτήν, δεν είναι ευτυχισμένος. Εν τέλει, κατατάσσεται τελευταίος στην κλίμακα τόσο της δικαιοσύνης όσο και της ευτυχίας συγκριτικά με τους υπόλοιπους τύπους πολιτευμάτων.²⁰³

Εύλογα εξάγεται το συμπέρασμα, πως ο πιο δυστυχισμένος άνθρωπος δεν είναι αυτός ο οποίος καταδυναστεύεται από τυραννικά πάθη και αισθήματα, αλλά, προς έκπληξη του Γλάσκωνα, αυτός ο οποίος έχει την ατυχία να ανέλθει στην εξουσία και τελικά να γίνει τύραννος (578c1-3 - *ὥστε τυράννω γενέσθαι*). Πιο αναλυτικά, αυτή η διαπίστωση απορρέει από το γεγονός πως ο τύραννος δεν απολαμβάνει κανένα αγαθό, καθώς δεν δύναται να ταξιδέψει σε άλλους τόπους, να θαυμάσει αξιοθέατα, να παρευρεθεί σε δημόσια θεάματα, παρά κατακλύζεται από το αίσθημα του φόβου, που τον καθηλώνει έγκλειστο στην οικία του, σαν γυναίκα (579b3-c2 - *ὡς γυνή ζῆ*). Παράλληλα, ο Σωκράτης αναλύει την τυραννική εξουσία με μία παρομοίωση, λέγοντας πως ο τύραννος μοιάζει με άρρωστο που αν και ανήμπορος πασχίζει να αγωνίζεται και να μην αποξενώνεται από τα δρώμενα της ζωής, έτσι και ο τύραννος αν και είναι ανίκανος να πειθαρχήσει τον ίδιο του τον εαυτό, αποπειράται να πειθαρχήσει έναν ολόκληρο λαό (579c4-d2). Ακόμα, ένας δυνάστης είναι σύγκαира και δούλος, καθότι αναγκάζεται να κολακεύει ανθρώπους που δεν εκτιμά (*κόλαξ τῶν πονηροτάτων*), ενώ ενδέχεται λόγω της εξουσίας του να γίνει χειρότερος από ότι ήταν στο παρελθόν, δηλαδή να φθονεί, να κινείται με γνώμονα τον δόλο, έχοντας απομακρύνει όλους του τους φίλους (580a1-7 - *φθονερῶ, ἀπίστῳ, ἀφίλῳ, ἀνοσίῳ*).

Εφόσον έχει εξετασθεί διεξοδικά η φύση ενός τυράννου, σκόπιμο είναι να διερευνηθεί και η φύση του τυραννικού ανθρώπου. Καταρχάς, οι ανθρώπινοι τύποι είναι αυτοί που υπαγορεύουν τους εκάστοτε πολιτικούς θεσμούς (544d), δηλαδή υπονοείται πως μια δίκαιη πολιτεία οικοδομείται από δίκαιους ανθρώπους και ούτω καθεξής.²⁰⁴ Κατά την περιγραφή του Πλάτωνος, υφίσταται μία διαδοχή στη γραμμή των πολιτευμάτων, σύμφωνα με την οποία ο δίκαιος πατέρας δημιουργεί έναν τιμοκρατικό γιο, ο οποίος τρέπεται σε ολιγαρχικό πατέρα, που με τη σειρά του γεννά τον δημοκρατικό γιο, ο οποίος ανατρέφει τον

²⁰² Purshouse (2006) 118-119.

²⁰³ Purshouse (2006) 120-121.

²⁰⁴ Purshouse (2006) 115.

Βέβαια, για μία τυραννοκρατούμενη πόλη θα ήταν άδικο να ισχυριστούμε πως όλοι οι πολίτες διέπονται από τυραννικά αισθήματα, αλλά πρόκειται για ένα ζήτημα που θα αναλυθεί περαιτέρω στο επόμενο κεφάλαιο.

τύραννο. Φυσικά, ο Πλάτων δεν πίστευε πως αυτή η διαδοχή δεν δύναται να διακοπεί, ειδικάως κάθε πόλη θα κατέληγε να κυβερνάται από κάποιον τύραννο.²⁰⁵

Αναλυτικότερα, ένας άνθρωπος που ζει στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού πολιτεύματος και απολαμβάνει τις ελευθερίες που πηγάζουν από το πολίτευμα αυτό, αρχίζει να παρασύρεται από άλλους, οι οποίοι του εμφυσούν τον έρωτα για σωρεία ηδονών, σαν μέθη, τρέποντάς τον σε κηφήνα, νεκρώνοντας συνάμα μέσα του κάθε έννοια της ντροπής. Βέβαια, ο τυραννικός τύπος ανθρώπου αντιπροσωπεύει το ύστατο επίπεδο αδικίας και διαχωρίζεται από τον δημοκρατικό άνθρωπο, δεδομένου ότι ο δημοκρατικός τύπος χαλιναγωγείται από μη αναγκαίες επιθυμίες, ενώ ο τυραννικός εξωθείται από τις χειρίστες επιθυμίες, δηλαδή τις ερωτικές και βάνουσες, και συγχρόνως το μυαλό του κινείται στα όρια της παράνοιας.²⁰⁶ Εν τέλει, το μοναδικό στοιχείο που πρωτοστατεί είναι η μανία (572d8-573b4). Αντίστοιχα, ένας μεθυσμένος, μανιασμένος θεωρεί πως δύναται να εξουσιάσει τα πάντα (573b9-573c5), μάλιστα ο έρωτας δεν ονομάζεται τυχαία *τύραννος* (573b6-7). Ένας τυραννικός άνθρωπος λειτουργεί, λοιπόν, όπως ένας ερωτευμένος, μεθυσμένος ή μανιασμένος.

Στη ζωή ενός τυραννικού ανθρώπου συγκαταλέγονται κάθε είδους ακολασίες, όπως είναι οι γυναίκες και οι γιορτές· ο έρωτας σε συνδυασμό με το πάθος για την τρυφηλή ζωή είναι στοιχεία που καταδυναστεύουν την ψυχή του (573c11-e1). Αυτές οι ηδονές ενυπάρχουν σε όλους τους ανθρώπους, απλώς έγκειται στην ευχέρεια του κάθε ατόμου κατά πόσο θα καταφέρει να τις δαμάσει και τελικά να κυριαρχήσει το λογιστικό μέρος της ψυχής. Κατά τον Σωκράτη, οι σεξουαλικές ηδονές πρέπει να εξοβελίζονται, διότι οι άνθρωποι που χειραγωγούνται από αυτές αφενός εμφανίζουν αντιπολιτική συμπεριφορά και αφετέρου η ψυχή τους καθίσταται ακόμα πιο τυραννική.²⁰⁷ Όπως και ο τύραννος, έτσι και ο τυραννικός τύπος ανθρώπου άγεται και φέρεται από τις μη αναγκαίες ηδονές και ιδίως από τον έρωτα, επίσης δεν είναι δίκαιος και κατ' επέκταση ούτε και ευτυχισμένος. Στην ουσία, μία απείθαρχη ψυχή εκλαμβάνεται ως άρρωστη, δεδομένου ότι δεν δύναται να τιθασεύσει τα πάθη της.²⁰⁸ Αξίζει να σημειωθεί πως ο μανικός έρωτας, για τον οποίο γίνεται λόγος, βρίσκεται σε πλήρη αντίφαση με τον εγκρατή έρωτα, που περιγράφεται στην ιδεώδη πολιτεία (403a4-5) κατ' αντιστοιχία με την πολιτική δικαιοσύνη.²⁰⁹

Με άλλα λόγια, αυτός ο άνθρωπος όταν κατασπαταλήσει την περιουσία του εξαιτίας των παθών του, οδηγείται σε νοσηρές πράξεις εις βάρος αρχικά της οικογένειάς του, αποσπώντας είτε με τη βία την περιουσία από τους γονείς του είτε εξαπατώντας τους (574a6-c6) και εν συνεχεία οδηγείται σε άλλες παθογενείς πράξεις, όπως κλοπές, φόνους, παρασυρόμενος από τον τυραννικό έρωτα των ηδονών, οι

²⁰⁵ Purshouse (2006) 110.

²⁰⁶ Purshouse (2006) 118.

²⁰⁷ Stanley (2005) 325-327.

²⁰⁸ Stanley (2005) 328-329.

²⁰⁹ Stanley (2005) 328.

οποίες τον οδηγούν σε κατάσταση ανομίας και αναρχίας (574d1-575a7). Σε περίπτωση που οι τυραννικές προσωπικότητες αποτελούν τη μειονότητα είναι ελάσσονος σημασίας, αλλά αν αυξηθούν, τότε αποκτούν δύναμη, η οποία ενισχύεται από την ορμή της μάζας. Αυτή η μάζα γεννά τον τύραννο, ο οποίος θα εξουσιάσει την πόλη και που προφανώς θα είναι ο πιο τυραννικός άνθρωπος (575a1-d2 – *τυραννικότατος γὰρ ἂν εἴη*). Εν ολίγοις, ο τυραννικός άνθρωπος όταν αναλάβει τα ηνία της εξουσίας, εθίζεται σε αυτήν και καθίσταται ακόμη πιο τυραννικός (576b3-9).

Στην περίπτωση που η πόλη προβάλλει αντίσταση, ο δυνάστης δεν θα διστάσει να συμπεριφερθεί στους συμπολίτες του με την ίδια ωμότητα, με την οποία συμπεριφέρθηκε στην οικογένειά του (575d3-9). Επιπλέον, η πόλη στην οποία υφίσταται τυραννίδα χαρακτηρίζεται ως η χειρότερη μορφή πόλης (576d4-5 - *ἡ δὲ κακίστη*), είναι αξιολύπητη, σε κατάσταση εξανδραποδισμού, όπως και η πλειονότητα του πληθυσμού της (576e3-577c10). Συνεπώς, στους κόλπους μιας τυραννίδας κυριαρχούν αποκλειστικά χαμερπή συναισθήματα και αξίες, όχι μόνο από την πλευρά του ίδιου του τυράννου, αλλά και από την πλευρά των πολιτών.

3.5 Παραλληλισμός της πόλης με ψυχή

Για τον Πλάτωνα φαίνεται πως είναι σημαντική η αναλογία ανάμεσα στην πόλη και την ψυχή, καθώς - σύμφωνα και με την ψυχολογία- μια πόλη λειτουργεί σαν καθρέφτης της ιδιοσυγκρασίας των πολιτών της. Εφόσον, λοιπόν, υφίσταται άρρηκτη σχέση ανάμεσα στον πολίτη και την πόλη, είναι εύλογο ο Πλάτων να συνδέει αυτές τις δύο έννοιες.²¹⁰

Στο 4^ο βιβλίο, ο Σωκράτης προβαίνει στην τριμερή διαίρεση της ψυχής, χωρίζοντάς την σε πρώτο επίπεδο σε δύο μέρη: στο λογιστικό (*τὸ μὲν ᾧ λογίζεται λογιστικὸν προσαγορεύεσθαι τῆς ψυχῆς*), που λειτουργεί ως τροχοπέδη στην εκπλήρωση των χαμερπών επιθυμιών, και στο άλλο μέρος, το αλόγιστο ή το επιθυμητικό (*τὸ δὲ ἐρᾷ τε καὶ πεινῆ καὶ διψῆ περὶ τὰς ἄλλας ἐπιθυμίας ἐπτόηται ἀλόγιστον καὶ ἐπιθυμητικόν.*), το οποίο αποτελεί το μέρος της ψυχής που ωθεί προς τις απολαύσεις, τη λαγνεία, τις ηδονές. Βέβαια, σύμφωνα με τον Σωκράτη, υπάρχει και ένα τρίτο μέρος, το οποίο διαθέτει τη δύναμη να κάνει τους ανθρώπους να θυμώνουν, το θυμοειδές (439e2-4), που αν δεν έχει εκφυλιστεί από την κακή αγωγή, δύναται να συμμετέχει στο λογιστικό μέρος, καθότι ο άνθρωπος σε αυτήν την περίπτωση θυμώνει για υψηλά πράγματα, λόγου χάρη επειδή αισθάνεται ότι τον αδικούν (440c7-441a3).

²¹⁰ Pappas (2000) 163-164.

Όπως σε μία ψυχή υφίσταται τόσο το καλό όσο και το κακό, το ίδιο ισχύει για έναν άνθρωπο και μία πόλη. Το καλό καταλαμβάνει το μικρότερο μέρος της ψυχής, ενώ το κακό το μεγαλύτερο. Σε έναν πεπαιδευμένο άνθρωπο το ενάρετο μέρος κυριαρχεί στο χαμερπές, ενώ στον αχρείο συμβαίνει το αντίστροφο (431a3-b2). Αντίστοιχα, σε μία ενάρετη πόλη δεσπόζει η δικαιοσύνη, τόσο οι άρχοντες όσο και οι αρχόμενοι διέπονται από αρετές, όπως είναι η σωφροσύνη και η ανδρεία (431e4-432b5).

Κάθε ανθρώπινη συμπεριφορά εδράζεται σε ένα από τα τρία μέρη της ψυχής, αναδεικνύοντας την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης ύπαρξης.²¹¹ Σε περίπτωση που το λογιστικό μέρος βρίσκεται σε εφησυχασμό, το επιθυμητικό κυριαρχεί και κάθε αχαλίνωτη πράξη εισβάλλει στον ανθρώπινο νου είτε όταν κοιμάται, είτε όταν βρίσκεται σε κατάσταση μέθης (571c3-d4). Η ανθρώπινη ψυχή αρχίζει να φθίνει και ο άνθρωπος προβαίνει σε μία σειρά από ολέθριες αποφάσεις. Μία άδικη ψυχή καθοδηγείται από τις ηδονές, θεωρώντας τις εσφαλμένα ως τις καλύτερες, και μάλιστα αυτού του είδους οι ηδονές έχουν μεγάλη ισχύ.²¹² Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει με τον τύραννο και εν γένει με τον τυραννικό τύπο ανθρώπου και γι' αυτό, όπως ειπώθηκε, η πόλη στην οποία δεσπόζει η τυραννίδα είναι η χειρότερη μορφή πόλης. Πιο αναλυτικά, όπως σε μία τυραννοκρατούμενη πόλη κυριαρχεί η ανομία, η αναρχία, η παθογένεια και οι πολίτες είναι υποτακτικοί, εξοβελίζοντας τους άριστους άνδρες, κατ' αναλογία και η ψυχή κυριεύεται από ερωτικά πάθη, ποταπές ηδονές, ανομία και τα ευγενή στοιχεία εξακοντίζονται.²¹³ Λόγω της άκρατης και αχαλίνωτης ελευθερίας που χαρακτηρίζει τους πολίτες, επιβάλλεται τελικά το έκπτωτο πολίτευμα της τυραννίδας. Αυτός ο πόθος διακατέχει όλο και περισσότερους πολίτες, όπως ακριβώς συμβαίνει με το επιθυμητικό μέρος που καταλαμβάνει όλο και μεγαλύτερη εξουσία στην ψυχή.²¹⁴ Ο Πλάτων εκλαμβάνει ως άδικη όχι μόνο την τυραννική ψυχή, αλλά και την τιμοκρατική, την ολιγαρχική και τη δημοκρατική. Αναγνωρίζει ως δίκαιη μόνο αυτή που στοχεύει στο καλό, στο *Άγαθό*.²¹⁵

Βέβαια, αναφορικά με τη θεωρία περί αναλογίας πόλης - ψυχής, κάποιοι μελετητές έχουν συμφωνήσει, ενώ κάποιοι άλλοι έχουν αντιτεθεί σε αυτήν. Καταρχάς, εξυπηρετεί λειτουργική σκοπιμότητα, από την άποψη πως καθιστά πιο απτές κάποιες θεωρητικές προσεγγίσεις: δικαιοσύνη - αδικία αποτελούν θεωρητικές έννοιες, ενώ πόλη - ψυχή είναι πιο πρακτικές έννοιες.²¹⁶ Πέραν τούτων, η πολιτεία είναι σαν μία μεγάλη ψυχή, «είναι σαν ένα σύστημα από ατομικές λειτουργίες», δηλαδή η αρετή που χαρακτηρίζει το εκάστοτε άτομο επεκτείνεται και στην ίδια την πόλη, λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι ο άνθρωπος δεν δύναται να ζήσει εκτός πόλεως.²¹⁷ Όπως και στην ψυχή τα διάφορα μέρη οφείλουν να υποτάσσονται στο λογιστικό, αντίστοιχα και το άτομο έχει χρέος να επιτελεί το έργο που του αναλογεί, προκειμένου η

²¹¹ Σκουτερόπουλος (2020) 835.

²¹² Anagnostopoulos (2006) 178-180.

²¹³ Anderson (1971) 192.

²¹⁴ Anderson (1971) 185.

²¹⁵ Purshouse (2006) 109.

²¹⁶ Anderson (1971) 203-204.

²¹⁷ Τσάτσος (1996) 131.

κοινωνία να λειτουργεί εύρυθμα.²¹⁸ Σαν αναλογία, έχει χαρακτηριστεί ως επιτυχημένη, με δεδομένο πως η φύση του εκάστοτε πολιτεύματος απορρέει από τη φύση των ανθρώπων που κατοικούν στην πόλη.²¹⁹

Ο παραλληλισμός αυτός, όπως είναι φυσικό, προσδίδει στο κείμενο ζωντάνια και παραστατικότητα, αλλά θεωρείται υπερβολικός.²²⁰ Επεξηγηματικά, σε ένα τυραννικό καθεστώς είναι παράλογο να ειπωθεί πως όλοι οι πολίτες κατατρύχονται από τυραννικά ένστικτα. Άρα, είναι ανέφικτο σε κάθε πολίτευμα όλο το φάσμα των πολιτών να φέρει τα ίδια χαρακτηριστικά, αλλά είναι πιο πιθανό ο ίδιος ο κυβερνήτης να φέρει τα χαρακτηριστικά της εκάστοτε ψυχής.²²¹ Επιπλέον, το υποβόσκον πρόβλημα της αναλογίας είναι πως μία πόλη δεν αποτελείται από μία άμορφη μάζα ανθρώπων, αλλά από τάξεις ανθρώπων με διαφορετική παιδεία και ερεθίσματα.²²² Συνεπώς, με την αναλογία αυτή ο φιλόσοφος δεν αντιμετωπίζει το κάθε άτομο μεμονωμένα, αλλά σαν ένα σύνολο. Ακόμα ένας λόγος για τον οποίο θεωρείται άστοχη ως αναλογία είναι γιατί η ψυχή θεωρείται απροσπέλαστη και οι προαναφερθείσες θεωρίες δεν μπορούν να επιβεβαιωθούν με κάποιον τρόπο.²²³

Εν ολίγοις, ενδεχομένως να πρόκειται για μία ατελή αναλογία, αλλά αν εξετασθεί από άλλη οπτική, ίσως να εκληφθεί ως μία χρήσιμη ψευδαίσθηση που φυσικά δεν αντικατοπτρίζει την πραγματική ροή των πολιτευμάτων. Στην ουσία, ο Σωκράτης επιθυμεί να προβάλει τον παραλληλισμό ανάμεσα στη φθορά του πνεύματος και στη φθορά των πολιτευμάτων.²²⁴

Συμπερασματικά, ο φιλόσοφος μέσα από την ενδελεχή έρευνα τόσο της τυραννίδας όσο και του τυραννικού ανθρώπου στοχεύει στο να αποδείξει πως η δυστυχία είναι απότοκο της αδικίας και αντίστοιχα πως η ευδαιμονία και η δικαιοσύνη είναι δύο έννοιες άρρηκτα συνυφασμένες μεταξύ τους.²²⁵ Ολοκληρώνοντας, αξίζει να σημειωθεί πως ενώ στα υπόλοιπα πολιτεύματα ενυπάρχουν κάποια καλά στοιχεία, κάποιες στοιχειώδεις αξίες, στην τυραννίδα επικρατεί πλήρης κατάπτωση των ηθών και των αξιών. Όλες οι τρόπον τινά αρετές που υφίστανται στα άλλα πολιτεύματα -επί παραδείγματι ο πλούτος στην ολιγαρχία, η ισονομία στη δημοκρατία- στην τυραννίδα συγκεντρώνονται σε ένα πρόσωπο, στου τυράννου, ο οποίος τις αλλοιώνει.²²⁶

²¹⁸ Τσάτσος (1996) 132.

²¹⁹ Purshouse (2006) 117.

²²⁰ Anagnostopoulos (2006) 180.

²²¹ Purshouse (2006) 116.

²²² Pappas (2000) 193.

²²³ Stanley (2005) 329.

²²⁴ Stanley (2005) 330.

²²⁵ Anderson (1971) 194.

²²⁶ Hitz (2010) 120.

4. Η ΤΥΡΑΝΝΙΑ ΣΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Ο Αριστοτέλης δεν ήταν Αθηναίος πολίτης, αλλά καταγόταν από τη Χαλκιδική χερσόνησο, έφθασε στην Πλατωνική Ακαδημία το 367 π.Χ. και έζησε στην Αθήνα για είκοσι χρόνια ως μέτοικος, έπειτα εγκατέλειψε την Αθήνα για δώδεκα χρόνια, αλλά επανήλθε το 335 π.Χ., οπότε ίδρυσε το Λύκειο. Στη συνέχεια το 323 π.Χ. μετέβη την Εύβοια, όπου πέθανε το επόμενο έτος.²²⁷

Μεταξύ των ποικίλων ενδιαφερόντων του υπήρξε και η πολιτική φιλοσοφία, η οποία κορυφώνεται στα *Πολιτικά*. Πρόκειται για ένα έργο το οποίο τοποθετείται κατά την τελευταία συγγραφική του περίοδο και τον διαφοροποιεί αισθητά από τον άλλο μεγάλο φιλόσοφο της κλασικής Αθήνας και δάσκαλό του, τον Πλάτωνα.²²⁸ Φαίνεται, επίσης, πως είχε κάνει νύξεις για την προτίμησή του σε αυτό το είδος σε άλλα έργα που προηγήθηκαν των *Πολιτικῶν*, όπως στον *Πολιτικό*, σε ένα έργο *Περὶ Δικαιοσύνης*, καθώς και σε ένα άλλο έργο *Περὶ Βασιλείας*, ενώ ήδη από το τέλος των *Ἠθικῶν Νικομαχείων* φαίνεται πως θεωρεί την ηθική με την πολιτική αρετές άρρηκτα συνυφασμένες μεταξύ τους.²²⁹

Τα *Πολιτικά* αναμφίβολα αποτελούν έργο του Αριστοτέλη. Θα μπορούσε να θεωρηθεί πως αποτελούν αυτοτελή δοκίμια, τα οποία λόγω του ότι δεν είναι άρτια επεξεργασμένα, δεν είναι δυνατόν να αποτελέσουν ένα ενιαίο σύνολο.²³⁰ Πρόκειται για μία πραγματεία, η οποία δεν είναι εύκολη στην ανάγνωση, καθότι προσιδιάζει περισσότερο σε σημειώσεις, παρά σε μία προσεγμένη μελέτη, δεδομένου ότι κάποιες από τις ιδέες του παρουσιάζονται είτε συμπυκνωμένες, είτε ακόμη και ημιτελείς.²³¹ Το έργο χωρίζεται σε οχτώ βιβλία,²³² ενώ λόγω της προαναφερθείσας προβληματικής δομής, εικάζεται πως πρόκειται για χωριστές πραγματείες.²³³

Αναφορικά με το περιεχόμενο του έργου, πρόκειται για πολιτική επιστήμη που ως αντικείμενό της έχει τον άνθρωπο και όχι την πόλη - κράτος. Μάλιστα στα *Ἠθικά Νικομάχεια* η πολιτική επιστήμη χαρακτηρίζεται και ως *ἡ περὶ τὰ ἀνθρώπεια φιλοσοφία* (1181b15).²³⁴ Στην ουσία, σε όλη την πορεία του έργου ο φιλόσοφος πασχίζει να προσδιορίσει με ποιον τρόπο θα είναι ο άνθρωπος ευτυχισμένος και αυτόρκτης μέσα στην πόλη. Αξίζει να τονιστεί πως η πολιτική του σκέψη περιορίστηκε στα όρια της πόλης

²²⁷ Ober (1998) 290.

²²⁸ Lesky (2014) 756.

²²⁹ Lesky (2014) 758.

²³⁰ Ross (2015) 31.

²³¹ Ober (1998) 291.

²³² Kullmann (2003) 34-36.

²³³ Ross (2015) 333-334.

²³⁴ Kullmann (2003) 14-15.

- κράτους²³⁵ και πως η μέθοδος που χρησιμοποιεί είναι ως επί το πλείστον η επαγωγική.²³⁶ Παρά το γεγονός πως η αξία του έργου είναι αναμφισβήτητη, στη σύγχρονη εποχή εκλαμβάνεται ως ανεπίκαιρο,²³⁷ ενώ αρκετοί μελετητές κάνουν λόγο για ασάφειες και παραλείψεις.

4.1 Η διάκριση των πολιτευμάτων

Ο Αριστοτέλης έχοντας ολοκληρώσει, με την προσφιλή σε αυτόν επαγωγική μέθοδο, την εξέταση των όρων *πολίτης*, *πόλη* και *πολίτευμα*, προβαίνει σε μία ενδελεχή έρευνα αναφορικά με τα πολιτεύματα. Πιο αναλυτικά, βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων τα διακρίνει σε ορθά και φαύλα, καταγράφει τις επιμέρους μορφές τους και αποπειράται να καταλήξει στη μορφή του ιδανικού πολιτεύματος στο πλαίσιο μιας πόλης. Η διάκριση των πολιτευμάτων σε ορθά και παρεκβάσεις αποτελεί καινοτομία του φιλοσόφου.²³⁸

Ο Αριστοτέλης στην «πηγή» των *Πολιτικών*, στο βιβλίο ΙΙΙ, καταγράφει έξι πολιτεύματα, τα οποία τα κατατάσσει ισομερώς σε δύο κατηγορίες. Ωστόσο, από τα πολιτεύματα, τα οποία υφίστανται αποκλειστικά σε θεωρητικό επίπεδο, αναφέρει μόνο όσα γνωρίζει ο ίδιος, ενώ από αυτά τα οποία έχουν υλοποιηθεί αναφέρει μόνο τα παραδοσιακά.²³⁹ Τα πολιτεύματα ανάλογα με το αν εξυπηρετούν το κοινό συμφέρον ή το συμφέρον του εκάστοτε άρχοντα (ποιοτικό κριτήριο - *ὅταν μὲν ὁ εἷς ἢ οἱ ὀλίγοι ἢ οἱ πολλοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἄρχωσι*) και ανάλογα με το αν η εξουσία βρίσκεται στα χέρια του ενός, της μειοψηφίας ή της πλειοψηφίας (ποσοτικό κριτήριο - ἢ ἓνα ἢ ὀλίγους ἢ τοὺς πολλούς)²⁴⁰ διακρίνονται στα ορθά και στις παρεκβάσεις τους.

Στην πραγματικότητα, όπως προαναφέρθηκε, ως ορθές θεωρούνται τρεις μορφές πολιτευμάτων (1288α6-15). Αρχικά, αναφέρεται η βασιλεία, στην οποία ένας κατέχει την εξουσία και συγκεκριμένα μία οικογένεια υψηλής καταγωγής με ιδιαίτερα ηγετικά προσόντα. Στη συνέχεια, καταγράφεται η αριστοκρατία, στην οποία η εξουσία ανήκει σε οικογένειες άριστης και πάλι καταγωγής με ηγετικά προσόντα. Πρόκειται, επομένως, για ανθρώπους του πνεύματος με εξαιρετο γένος και παιδεία. Τέλος, επισημαίνεται η πολιτεία, στην οποία το πλήθος είναι ικανό να άρχει και να άρχεται σύμφωνα πάντα με το σύνταγμα και συγχρόνως να απονέμει αξιοκρατικά τα πολιτικά αξιώματα στους εύπορους πολίτες.²⁴¹ η διακυβέρνηση προέρχεται στην ουσία από τη μεσαία τάξη.²⁴²

²³⁵ Lesky (2014) 761.

²³⁶ Ross (2015) 335.

²³⁷ Kullmann (2003) 37.

²³⁸ Rowe (2005) 369.

²³⁹ Düring (1994) 264.

²⁴⁰ Düring (1994) 291.

²⁴¹ Ross (2015) 365-366.

²⁴² Ross (2015) 357.

Στον αντίποδα βρίσκονται οι τρεις μορφές των διαστρεβλώσεων των ορθών πολιτευμάτων. Ο φιλόσοφος ξεκινά με την τυραννίδα, που αποτελεί παρέκκλιση της βασιλείας, στην οποία ο τύραννος αποκτά την εξουσία με βία και απάτη (*δεσποτική*). Επιπρόσθετα, στην ολιγαρχία, που είναι η έκπτωση της αριστοκρατίας, κυβερνούν οι λίγοι, οι οποίοι είναι εύποροι (*οί τὰς οὐσίας ἔχοντες*), και μάλιστα η διακυβέρνησή τους διέπεται από αλαζονεία. Τέλος, ως διαστρέβλωση της πολιτείας αναφέρεται παραδόξως η δημοκρατία, χωρίς να χρησιμοποιεί την έννοια «οχλοκρατία».²⁴³ Στο τελευταίο είδος παρέκκλισης κυβερνά ο λαός και συγκεκριμένα οι άποροι με αγένεια και βαναυσότητα. Είναι εμφανές πως στα δύο τελευταία είδη τα κριτήρια ανάληψης της εξουσίας είναι ταξικά. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει πως από τα φαύλα πολιτεύματα η τυραννίδα θεωρείται η χειρίστη παρέκβαση, η ολιγαρχία η αμέσως χειρότερη, ενώ η δημοκρατία είναι η περισσότερη ανεκτή (1289b2-5).²⁴⁴

Επιπλέον, η φιλία μεταξύ των πολιτών αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα των θετικών πολιτευμάτων (1280b39). Από την άλλη, προβάλλεται πως αυτό που χαρακτηρίζει τα φαύλα πολιτεύματα είναι η διαμάχη για τη δικαιοσύνη (1280α7). Επεξηγηματικά, σε κάθε αποκλίνον πολίτευμα η εκάστοτε εξουσία προάγει το προσωπικό της δίκαιο.²⁴⁵ Παράλληλα, ως προς το ζήτημα της δικαιοσύνης ενώ φαίνεται πως οι αριστοκρατικοί, οι ολιγαρχικοί και οι δημοκρατικοί συμφωνούν ως προς την ουσία της, διαθέτουν διαφορετικό τρόπο αντίληψης για τον τρόπο εφαρμογής της· οι δύο πρώτες κατηγορίες θεωρούν πως η συμμετοχή στην εξουσία πρέπει να γίνεται συναρτήσει του πλούτου, οι δε δημοκρατικοί διατείνονται πως στα πολιτικά δικαιώματα έχουν πρόσβαση όλοι οι ελεύθεροι πολίτες (1280α10-25).²⁴⁶ Εν γένει, κοινό γνώρισμα ολιγαρχιών και δημοκρατιών είναι η μη ορθή αντίληψη των ανθρώπων περί δικαίου.²⁴⁷ Στην τυραννίδα έχει καταλυθεί η ισχύς του νόμου και έχει αλλοιωθεί κάθε έννοια της δικαιοσύνης.²⁴⁸

Συγχρόνως, στα ορθά πολιτεύματα υφίσταται ένα πλήθος, το οποίο αποδέχεται εκ φύσεως το εκάστοτε πολίτευμα (*βασίλευτὸν πλῆθος, ἀριστοκρατικὸν πλῆθος, πολιτικὸν πλῆθος*). Πιο αναλυτικά, το κάθε πολίτευμα εξαρτάται από το ποιος λαός το ανέχεται (1288α6-15),²⁴⁹ όπως έγινε περαιτέρω ανάλυση στα ορθά πολιτεύματα. Ωστόσο, δεν αναφέρεται κάποιο *πλῆθος* το οποίο να είναι ανεκτό στα φαύλα πολιτεύματα,²⁵⁰ γεγονός που ίσως να υποδεικνύει ότι οι παρεκβάσεις οποιασδήποτε μορφής επιβάλλονται με βία, ενάντια στη βούληση του πλήθους και γι' αυτό δεν φέρουν την ανοχή του. Ακόμα μία ζωτική διαφορά ανάμεσα στα πολιτεύματα αφορά τα αποτελέσματα της διακυβέρνησης των κυβερνώντων και

²⁴³ Lesky (2014) 761.

²⁴⁴ Ross (2015) 367.

²⁴⁵ Kullmann (2003) 94.

²⁴⁶ Ross (2015) 360.

²⁴⁷ Düring (1994) 291.

²⁴⁸ Swanson & Corbin (2009) 73.

²⁴⁹ Ross (2015) 365.

²⁵⁰ Kullmann (2003) 106-107.

κατ' επέκταση τους σκοπούς τους. Εάν, δηλαδή, δρουν σύμφωνα με τον νόμο και προς όφελος του δημόσιου συμφέροντος ή αν δρουν με γνώμονα το προσωπικό τους όφελος.²⁵¹

Συμπερασματικά, είναι σημαντικό για ένα πολίτευμα καθώς για και τους κυβερνήτες του όχι μόνο να αποσκοπούν οι ενέργειές τους στο κοινό συμφέρον, αλλά και οι ίδιοι να γνωρίζουν τι ακριβώς οφείλουν να πράξουν, όχι δηλαδή να αναζητούν τον τρόπο διακυβέρνησης.²⁵² Τέλος, αναμφίβολα αυτή η μελέτη δεν είναι εξαντλητική, από την άποψη πως αυτός είναι μόνο ο βασικός διαχωρισμός των πολιτευμάτων.²⁵³

4.2 Οι μορφές και η φύση της τυραννίδας

Οι Έλληνες αντιλαμβάνονται την τυραννίδα ως το αντίστροφο οποιουδήποτε καλού πολιτεύματος, ενώ στα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη διαθέτει μία ιδιαίζουσα θέση.²⁵⁴ Ο φιλόσοφος φαίνεται πως επηρεάστηκε από προγενέστερους στοχαστές, οι οποίοι διατύπωσαν την άποψή τους για τα πολιτικά ζητήματα, όντας έντονα επηρεασμένοι από την αθηναϊκή δημοκρατία, όπως ο Ψευδο-Ξενοφών, ο Θουκυδίδης, ο Πλάτων και ο Ισοκράτης.²⁵⁵

Ωστόσο, προτού γίνει η ανάλυση του τυραννικού καθεστώτος, θα ήταν σκόπιμο να αναφερθούν οι μορφές της βασιλείας, η οποία όχι μόνο αποτελεί τη θετική έκφανση της τυραννίδας, αλλά δύο από αυτές τις μορφές στο βιβλίο IV επαναφέρονται ως τυραννίδες, γιατί ναι μεν ενέχουν την υπακοή στον νόμο, αλλά έχουν πιο δεσποτικό χαρακτήρα από τις υπόλοιπες μορφές.²⁵⁶ Αναλυτικότερα, ο φιλόσοφος διακρίνει πέντε είδη της βασιλείας (1284b35–1287b8), εκ των οποίων η πρώτη και η πέμπτη μορφή αποτελούν τα άκρα, ενώ τα υπόλοιπα είναι πιο μετριοπαθή.²⁵⁷ Ως πρώτο είδος διακρίνει το σπαρτιατικό πολίτευμα, στο πλαίσιο του οποίου υφίστανται δύο βασιλείς, ο ένας αναλαμβάνει θρησκευτικές και ο άλλος πολεμικές αρμοδιότητες εκτός πόλεως. Στην ουσία, πρόκειται για ισόβια στρατηγία είτε κληρονομική είτε αιρετή. Εν συνεχεία, δεύτερο είδος είναι αυτό που εντοπίζεται σε ορισμένα βαρβαρικά φύλα με κληρονομικό χαρακτήρα, στο πλαίσιο των οποίων οι βασιλείς μοιάζουν με τους τυράννους και οι πολίτες είναι

²⁵¹ Robinson (1962) 21.

²⁵² Robinson (1962) 22.

²⁵³ Robinson (1962) 27.

²⁵⁴ Jordovic (2011) 36.

²⁵⁵ Jordovic (2011) 38.

²⁵⁶ Plange (2013) 186.

²⁵⁷ Ross (2015) 363.

δουλοπρεπέστεροι. Βέβαια, το ένοπλο σώμα δεν προσομοιάζει με τους φρουρούς ενός τυράννου, αλλά ενός βασιλέα, καθότι οι βασιλείς επιστρατεύουν πολίτες, ενώ οι τύραννοι ξένους μισθοφόρους.

Τρίτο είδος αποτελούν οι αισυμνητείες, οι οποίες προσιδιάζουν αφενός στην τυραννίδα λόγω του δεσποτικού χαρακτήρα και αφετέρου στη βασιλεία καθότι είναι αιρετές και ασκούνται με τη συγκατάθεση των πολιτών. Η εξουσία των αισυμνητών δεν ασκούταν ισόβια, αλλά για ένα καθορισμένο χρονικό διάστημα, με στόχο τη διεκπεραίωση κάποιων πολιτικών υποθέσεων. Αξίζει να αναφερθεί πως αισυμνητές υπήρξαν ο Δράκων και ο Σόλων. Επιπροσθέτως, αναφέρονται οι βασιλείες των ηρωικών χρόνων, οι οποίες έφεραν τη συγκατάθεση του πλήθους, ήταν κληρονομικές, συνταγματικές και στο πρόσωπο του βασιλιά συγκεντρώνονταν όλες οι εξουσίες, όπως του αρχιστράτηγου, του ιερέα, του δικαστή. Τέλος, υφίσταται η συνταγματική μοναρχία, στην οποία ο βασιλιάς είναι η πηγή όλων των εξουσιών και δρα υπακούοντας το σύνταγμα.

Στον αντίποδα της βασιλείας βρίσκεται η τυραννίδα και οι διάφορες μορφές της (1295a1-24). Το αξιοπερίεργο είναι πως δύο από τις μορφές, -όπως έχει προαναφερθεί- οι οποίες στο βιβλίο III έχουν παρουσιασθεί ως μορφές βασιλείας, στο βιβλίο IV συγκαταλέγονται στις μορφές της τυραννίδας.²⁵⁸ Επεξηγηματικά, αυτά τα δύο είδη είναι η βασιλεία στα βαρβαρικά φύλα και οι αισυμνητείες. Εν συνεχεία, το τρίτο και τελευταίο είδος αποτελεί αντιστροφή της παμβασιλείας, καθώς πρόκειται για την πραγματική τυραννίδα, όπως αναλύεται και στους άλλους συγγραφείς. Αναλυτικότερα, ο δυνάστης δεν εξουσιάζει μία άμορφη μάζα, αλλά τους άριστους των πολιτών, η εξουσία του αποσκοπεί στο προσωπικό του όφελος και φυσικά δεν είναι αγαπητός στον λαό, εφόσον καταλύεται κάθε έννοια της ελευθερίας. Βέβαια, η έκθεση των τύπων της τυραννίδας έχει χαρακτηριστεί ως επιπόλαιη και επικριτική.²⁵⁹

Άλλο ένα αξιοπερίεργο στοιχείο στην έρευνα του Αριστοτέλη είναι πως αφού έχει εξετάσει την ιδανική πολιτεία, επανέρχεται στην τυραννίδα (1295a1 – *Περὶ δὲ τυραννίδος ἦν ἡμῖν λοιπὸν εἰπεῖν*), αφήνοντάς την τελευταία στην ανάλυση των πολιτευμάτων και μάλιστα μετά το ιδανικό πολίτευμα. Πρόκειται για μία δομή προβληματική, που ίσως προκαλεί κάποιου είδους αμηχανία στον αναγνώστη. Την απάντηση τη δίνει ο ίδιος ο Αριστοτέλης (1293b23-27) εξηγώντας πως δεν εκθέτει στην αρχή την πολιτεία, διότι συνδυάζει στοιχεία από διάφορα πολιτεύματα και ήθελε πρώτα να εκθέσει αυτά τα πολιτειακά συστήματα και στη συνέχεια την πολιτεία (1293b33, 1294b1).²⁶⁰ Αντιθέτως, αφήνει για το τέλος την τυραννίδα, επειδή δεν εκλαμβάνεται αμιγώς ως πολίτευμα (1293b28-30).

Ακόμα ένα αξιοσημείωτο στοιχείο αποτελεί το γεγονός πως ο φιλόσοφος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη μοναρχία και στις ποικίλες όψεις της σχεδόν σε ολόκληρο το βιβλίο V. Αρχικά, αναφέρεται στις καταβολές των τυράννων (1310b12-23) αναλύοντας πως ξεκινούν συνήθως ως δημαγωγοί, ως προστάτες του λαού,

²⁵⁸ Robinson (1962) 52.

²⁵⁹ Plange (2013) 185.

²⁶⁰ Plange (2013) 182.

οι οποίοι κινούνται κατά των ευγενών, και ως εκ τούτου θεωρεί εύλογο να επιβληθούν τυραννίδες δεδομένου ότι είχαν αυξηθεί οι πόλεις, και κατ' επέκταση ο αριθμός των πολιτών. Επιπροσθέτως, άλλοι τύραννοι εδραιώθηκαν όντας τέως βασιλείς, οι οποίοι είχαν καθαιρεθεί από την εξουσία τους, ενώ άλλη κατηγορία τυράννων εγκαθιδρύθηκε ως εκλεγμένα πρόσωπα που επωμίζονταν ανώτατα πολιτικά αξιώματα. Τέλος, ενδεχομένως να προέρχονταν από ολιγαρχίες, οι οποίες όριζαν τον ανώτατο άρχοντα για τα ανώτατα πολιτικά αξιώματα και αυτός μετατράπηκε σε τύραννο. Στη συνέχεια, αναφέρει ενδεικτικά κάποια ονόματα γνωστών τυράννων, μεταξύ αυτών τον Φεΐδωνα στο Άργος, τον Κύψελο στην Κόρινθο, τον Πεισίστρατο στην Αθήνα, τον Διόνυσο στις Συρακούσες, τον Φάλαρι στην Ιωνία, τον Παναΐτιο στους Λεοντίους (1310b26-31).

Ο φιλόσοφος στο βιβλίο V αναλύει κάποιους λόγους, συνδυαζόμενους με παραδείγματα, οι οποίοι οδηγούν στην εξέγερση κατά της τυραννίδας (1311a28κ.εξ.). Αρχικά, αναφέρεται ως αίτιο το γεγονός πως ο τύραννος ή εν γένει ένας μονάρχης διαθέτει τιμές και εξουσίες, τις οποίες επιθυμούν οι υπόλοιποι, και ως εκ τούτου στρέφονται εναντίον του ίδιου και της εξουσίας του με προσβολή. Ωστόσο, η προσβολή δύναται να λάβει ποικίλες μορφές, αναφέροντας ως χαρακτηριστικό παράδειγμα προσβολής την περίπτωση των Πεισιστρατιδών, οι οποίοι προσέβαλαν την αδερφή του Αρμόδιου και αυτός με τη συνδρομή του Αριστογείτονα τους επιτέθηκε (1311a36-39). Ακόμα ένα αίτιο αποτελεί η περιφρόνηση κατά του μονάρχη, όπως ακριβώς συνέβη στην περίπτωση του Διονυσίου του νεότερου, στον οποίο επιτέθηκε ο Δίωνας δεδομένου ότι έβλεπε πως αφενός ο Διονύσιος ήταν μέθυσος και αφετέρου οι πολίτες τον περιφρονούσαν, με αποτέλεσμα να θεωρήσει πως θα καταφέρει να καταλύσει την εξουσία και να αναρριχηθεί ο ίδιος σε αυτήν (1312a1-9).

Ανάλογα και εξωτερικοί παράγοντες είναι εφικτό να προκαλέσουν τη φθορά μίας τυραννίδας, δηλαδή είτε μία γειτονική πόλη με αντίθετο και ισχυρότερο πολίτευμα να επιβληθεί σε μία άλλη, είτε ένας απείθαρχος τύραννος να εμπνεύσει μίσος στον λαό του και αυτός με τη σειρά του να θελήσει να τον καθαιρέσει από την εξουσία.²⁶¹ Αντιστοίχως και οι ενδογενείς παράγοντες ενδέχεται να οδηγήσουν τους ίδιους τους φορείς της εξουσίας σε εσωτερική ρήξη, αναφέροντας ως χαρακτηριστικό παράδειγμα την οικογένεια του Γέλωνα (1312a39-1312b34). Όπως και να 'χει, το μίσος και η περιφρόνηση εμπίπτουν σε μία τυραννίδα και αποτελούν τις δραστικότερες αιτίες της καταβαράθρωσής της. Ο Αριστοτέλης αποκλείει το συναίσθημα της οργής, διότι θεωρεί πως εγείρει συναισθήματα λύπης, που εξοβελίζουν τη λογική, σε αντίθεση με το μίσος, που είναι απαγκιστρωμένο από τη λύπη (1312b26-34).

Όπως έχει προαναφερθεί, η τυραννίδα αποτελεί τη φαύλη όψη της βασιλείας, γι' αυτό ο φιλόσοφος πραγματοποιεί εκ νέου μία μεταξύ τους σύγκριση στο βιβλίο V (1311a1-8). Καταρχάς, η τυραννίδα αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση αποκλειστικά του προσωπικού οφέλους του άρχοντα, ενώ η βασιλεία

²⁶¹ Swanson & Corbin (2009) 94-95.

στοχεύει στο κοινό συμφέρον, εξάλλου ο βασιλιάς κυβερνά έχοντας τη συγκατάθεση των πολιτών, σε αντίθεση με τον τύραννο, που επιβάλλεται στον λαό συνήθως δια της βίας. Επιπροσθέτως, ο τύραννος επιδίδεται στις απολαύσεις, ευχαριστείται με το να διασπείρει τη διχόνοια μεταξύ των πολιτών και φυσικά να τους αποδυναμώνει, εν αντιθέσει με τον βασιλιά, ο οποίος απολαμβάνει τις διακρίσεις και προσπαθεί να διατηρήσει την εξουσία του αλώβητη με διαφορετικά μέσα· οφείλει να είναι μεγαλόψυχος, να αντιμετωπίζει με σθένος όποιες τυχόν δυσκολίες ανακύψουν, να μην παραβαίνει τον νόμο παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις.²⁶² Τέλος, στην τυραννίδα οι σωματοφύλακες είναι μισθοφόροι, ενώ στη βασιλεία πολίτες. Βέβαια, στην εποχή του Αριστοτέλη δεν ήταν εύκολη η εμφάνιση μίας βασιλείας όσο μίας τυραννίδας, δεδομένου ότι οι πολίτες δεν θα ανέχονταν εκούσια κάποιον να τους εξουσιάζει, καθώς υφίστατο έντονη η έννοια της ισότητας. Συνεπώς, αν εμφανιζόταν κάποιας μορφής μοναρχία, θα ήταν μάλλον τυραννίδα (1313a4-10).

Επιπροσθέτως, πραγματοποιείται καταγραφή των παραδοσιακών τρόπων διατήρησης της τυραννίδας (1313a-b32) και εν συνεχεία ο φιλόσοφος δίνει κάποιες παραινέσεις, έτσι ώστε ο τύραννος να εκμεταλλευτεί τη δύναμή του και να παγιώσει ένα πιο αυθεντικό και ουσιαστικό πολίτευμα (1314a29-1315b10).²⁶³ Αναφορικά με τους παραδοσιακούς τρόπους διατήρησης, λέγεται πως τα περισσότερα μέτρα τα θέσπισε ο Περίανδρος της Κορίνθου, και συγχρόνως δύναται κανείς να αντλήσει αρκετές πληροφορίες από την περσική εξουσία. Σωρεία αυτών των μέτρων έχει ήδη διατυπωθεί τόσο στον *Γέρωνα* του Ξενοφώντος όσο και στην *Πολιτεία* του Πλάτωνος. Επεξηγηματικά, οι δυνάστες προκειμένου να διατηρήσουν αναλλοίωτη την εξουσία τους, καλλιεργούν την αλλοτρίωση μεταξύ των πολιτών, με στόχο την εξάλειψη της μεταξύ τους εμπιστοσύνης, προάγουν τη συκοφαντία, αμβλύνουν τη δύναμη των επιφανών πολιτών ή τους οδηγούν ακόμη και στη θανάτωση. Μάλιστα, ο Κλέων, ο δημαγωγός, θεωρούσε πως τα ηνία θα έπρεπε να τα κατέχουν οι απλοί, λαϊκοί άνθρωποι, οι οποίοι δεν γνώριζαν αφενός τη νομοθεσία και αφετέρου τις ιδιαίτερες τεχνικές προκειμένου να εξαπατήσουν το λαϊκό αίσθημα, και ως εκ τούτου ήταν πιο εύκολα χειραγωγήσιμοι.²⁶⁴

Ακόμα, περιορίζεται ο συνωστισμός, τα κοινά γεύματα, αναστέλλεται η παιδεία των πολιτών και κατ' επέκταση η λειτουργία φιλοσοφικών ή άλλων μορφωτικών σχολών, με στόχο ο δήμος να μην διαπνέεται από αυτοπεποίθηση και υπερηφάνεια.²⁶⁵ Οι τύραννοι δεν διστάζουν ακόμη και να παρακολουθούν τους πολίτες μέσω των *ώτακουστῶν*, οι οποίοι αποτελούσαν ένα είδος κατάσκοπων, που πρόκειται για μία πρακτική ιδιαίτερα προσφιλή στην εξουσία του Ιέρωνα. Επί της ουσίας, οι πολίτες ζουν υπό το καθεστώς του φόβου, δεν δρουν ελεύθερα και καταστέλλεται η παρρησία.²⁶⁶ Συμπληρωματικά, οι πολίτες

²⁶² Swanson & Corbin (2009) 94.

²⁶³ Swanson & Corbin (2009) 96.

²⁶⁴ Jordovic (2011) 51.

²⁶⁵ Jordovic (2011) 47.

²⁶⁶ Jordovic (2011) 55.

καθίστανται ενδεέστεροι, με στόχο να συντηρείται η φρουρά του τυράννου, ενώ συγχρόνως είναι αδιαλείπτως απασχολημένοι σε διάφορα έργα, προκειμένου να μην χρονοτριβούν συνωμοτώντας εναντίον του δυνάστη. Με άλλα λόγια, περιστέλλεται ο ελεύθερος χρόνος των πολιτών και ο τύραννος τους θέτει σε μία κατάσταση διαρκούς πολεμικής ετοιμότητας, φορολογίας και ανοικοδόμησης κτηρίων.²⁶⁷ Γι' αυτό άλλωστε, στο πλαίσιο τυραννικών καθεστώτων εκτελέστηκαν έργα όπως ο ναός του Ολυμπίου Διός από τους Πεισιστρατίδες ή τα αφιερώματα των Κυψελιδών. Συνεπώς, παραδοσιακά η τυραννίδα εδράζεται στην εχθρότητα, τη δυσπιστία και την αποξένωση.

Για τον Αριστοτέλη το καθετί στη φύση έχει δημιουργηθεί για να επιτελέσει έναν σκοπό, ένα τέλος, αντιστοίχως και ο άνθρωπος έχει έναν σκοπό, δεδομένου ότι αποτελεί οργανικό μέλος της πόλης και δύναται να εξελιχθεί στο πλαίσιο μίας άριστης πολιτείας. Βέβαια, δεν εκπλήσσει το γεγονός πως ο τύραννος αποτελεί τροχοπέδη γι' αυτήν τη φυσιολογική ροή των πραγμάτων, καθώς η τυραννίδα ενσαρκώνει τη χειρίστη μορφή της πόλεως, μιας και ο τύραννος εναντιώνεται στον νόμο αναστέλλοντας την ανθρώπινη ηθική και εξέλιξη.²⁶⁸ Κατά τον φιλόσοφο, ο δεσποτισμός προσιδιάζει σε ανθρώπους οι οποίοι είναι από τη φύση τους δούλοι, όπως είναι οι βάρβαροι (1285a19-21 – *δουλικότεροι εἶναι τὰ ἤθη φύσει οἱ μὲν βάρβαροι τῶν Ἑλλήνων*). Επί της ουσίας, σε περίοδο τυραννίδας η ενασχόληση με τα πολιτικά δρώμενα βρίσκεται σε ύφεση, δίνοντας έμφαση στα οικονομικά με στόχο στον πλουτισμό του τυράννου. Με άλλα λόγια, ο τύραννος μεταβάλλει την πόλη σε οίκο και κυβερνά αυταρχικά σαν αρχηγός ενός οίκου.²⁶⁹

Επιπλέον, προσπαθεί να επαναφέρει την πόλη στην αρχέγονη κατάστασή της, από την άποψη πως οι άνθρωποι πριν τη δημιουργία της πόλεως ζούσαν διασκορπισμένοι, και ένας δυνάστης επιθυμεί να καλλιεργήσει μία νέας μορφής αποξένωση μεταξύ των πολιτών, έτσι ώστε ο καθένας να ασχολείται τόσο με τις ιδιωτικές του υποθέσεις όσο και με την παραγωγή υλικών αγαθών, προκειμένου να μην επιτυγχάνουν τον σκοπό τους, που δεν είναι άλλος από την ενασχόληση με την πολιτική.²⁷⁰ Φυσικά, μια τέτοια εξέλιξη είναι συμφέρουσα για τον τύραννο, καθώς ο ίδιος επιδίδεται απρόσκοπτα στις ακόλαστες απολαύσεις του, ενώ οι πολίτες ασχολούνται με πιο ουσιώδη και πρακτικά ζητήματα προς όφελός του. Επιπροσθέτως, ο Αριστοτέλης θεωρεί πως ο ελεύθερος χρόνος πρέπει να αξιοποιείται δημιουργικά με πνευματικές και φιλοσοφικές ασχολίες, συνεπώς οι τύραννοι διασκορπίζουν τον χρόνο τους με εσφαλμένους τρόπους, με αποτέλεσμα αφενός να λειτουργούν ως λανθασμένα πρότυπα για τους πολίτες και αφετέρου να λειτουργούν ανασταλτικά για την ευδαιμονία και την πρόοδο της πόλεως.²⁷¹ Ως εκ τούτου,

²⁶⁷ Jordovic (2011) 53.

²⁶⁸ Boesche (1993) 3-4.

²⁶⁹ Boesche (1993) 7-8.

²⁷⁰ Boesche (1993) 10,16.

²⁷¹ Boesche (1993) 11-13.

είναι προφανές, πως στους κόλπους αυτού του καθεστώτος έχει αλλοιωθεί η έννοια της συντροφικότητας και της συλλογικότητας.²⁷²

Ο τύραννος, λοιπόν, πρέπει να απαγκιστρωθεί από την τρυφηλή ζωή και να στραφεί σε έναν άλλον τρόπο ζωής, προκειμένου όχι μόνο να παγιώσει την εξουσία του, αλλά να της προσδώσει και διάρκεια.²⁷³ Το γεγονός πως στο βιβλίο V ο Αριστοτέλης δίνει συμβουλές για τη διασφάλιση της τυραννίδας είναι απροσδόκητο για τον αναγνώστη.²⁷⁴ Δεν προτείνει, βέβαια, τον τρόπο με τον οποίο τα παρεκβατικά πολιτεύματα θα μεταβληθούν σε ορθά, αλλά το πώς η τυραννίδα θα μπορέσει να διατηρηθεί, καθώς πιστεύει πως ένα φαύλο πολίτευμα ενδέχεται να διαθέτει μία καλύτερη όψη.²⁷⁵ Επί της ουσίας, δεν αποπειράται να μετατρέψει την τυραννίδα σε ένα ενάρετο πολίτευμα, αλλά να την καταστήσει λιγότερο φαύλη.²⁷⁶ Επειδή, όπως έχει προαναφερθεί, η τυραννίδα είναι πιο συνήθης από τη μοναρχία, ο Αριστοτέλης ευελπιστεί να μετατρέψει τον τύραννο σε έναν ικανό μονάρχη, ο οποίος να προσιδιάζει σε βασιλιά, θεωρώντας πως με το να «διδάξει» έναν τύραννο να γίνει καλύτερος, ενδέχεται και η τυραννίδα να λάβει πιο εξευγενισμένη μορφή.²⁷⁷

Ενώ υπάρχει σωρεία διαφορών ανάμεσα στον βασιλιά και τον τύραννο, στις συμβουλές περί «θεραπείας» της τυραννίδας φαίνεται να αμβλύνεται το μεταξύ τους χάσμα.²⁷⁸ Όπως ο βασιλιάς έχασε την εξουσία του επειδή έγινε πιο δεσποτικός, κατ' αναλογία ο τύραννος θα τη διαφυλάξει, διότι θα γίνει πιο «βασιλική» η εξουσία του.²⁷⁹ Σε αυτό το σημείο του έργου, οι προτάσεις του Αριστοτέλη θυμίζουν αρκετά το πολιτικό όραμα που διατυπώνει ο Σιμωνίδης στο έργο *Τέρων* του Ξενοφώντος και ίσως τις απόπειρες του Πλάτωνος στη Σικελία, που απέτυχαν παταγωδώς. Αρχικά, ένας τύραννος οφείλει να μην απομυζεί τα έσοδα των πολιτών για την εκπλήρωση των δικών του απολαύσεων, αντιθέτως έχει το χρέος να λογοδοτεί για τις δαπάνες της πόλεως και να προβάλλεται ως διαχειριστής των χρημάτων, έχοντας πλήρη αντίληψη πως τα χρήματα είναι δημόσια και όχι ιδιωτικά, να κατέχει και ο ίδιος την πολεμική τέχνη και να μην βασίζεται αποκλειστικά στους σωματοφύλακες. Ακόμα, πρέπει να μην υποτιμά κανέναν από τους πολίτες του, και μάλιστα κανενός φύλου, να τους φέρεται με σεβασμό και συνάμα να εμπνέει σεβασμό και όχι φόβο, στον ερωτικό τομέα να μην προσβάλλει τους νέους και αναφορικά με τις απολαύσεις οφείλει να φαίνεται συνετός απουσιάζοντας από αυτές ή έστω αποκρύπτοντάς τες. Επιπλέον, έχει χρέος να είναι αφοσιωμένος στα θρησκευτικά του καθήκοντα, έτσι ώστε οι πολίτες να φοβούνται να τον φαλκιδεύουν, θεωρώντας τον σύμμαχο των θεών.

²⁷² Boesche (1993) 15.

²⁷³ Boesche (1993) 13.

²⁷⁴ Boesche (1993) 18.

²⁷⁵ Plange (2013) 199.

²⁷⁶ Swanson & Corbin (2009) 83.

²⁷⁷ Swanson & Corbin (2009) 95.

²⁷⁸ Plange (2013) 212.

²⁷⁹ Plange (2013) 214.

Ο ίδιος ο δυνάστης πρέπει να αποδίδει τιμές σε αυτούς που το αξίζουν, αλλά τις ποινές να τις επιβάλλει μέσω άλλων θεσμών, όπως των δικαστηρίων, προκειμένου να μην επισύρει το μίσος των πολιτών. Όσον αφορά την εξουσία, επιβάλλεται να είναι επιφυλακτικός με τα άτομα στα οποία αποδίδει νευραλγικές θέσεις, κι αν αποφασίσει να καθαιρέσει κάποιον από την εξουσία του, πρέπει να το πράξει σταδιακά, προκειμένου να μην προκαλέσει την οργή του. Επιπροσθέτως, καλό θα ήταν να αποβάλει το απόλυτο του χαρακτήρα του, να είναι πιο διαλλακτικός και πιο συγκεκριμένα, να συμπεριφέρεται με ιδιαίτερη μεταχείριση στους φιλοχρήματους και τους φιλόδοξους, δίχως να τους υποτιμά, δεδομένου ότι ενδέχεται αυτή η ομάδα ανθρώπων να αποβεί επικίνδυνη για τον ίδιο. Είναι εξίσου σημαντικό να φυλάγεται και να επιτηρεί αυτούς οι οποίοι είναι ικανοί να θυσιάσουν, με σκοπό να σκοτώσουν τον τύραννο. Επιπλέον, τόσο οι πλούσιοι όσο και οι φτωχοί πρέπει να θεωρούν πως η σωτηρία τους εναπόκειται στον μονάρχη και ο ίδιος οφείλει να στηρίζει περισσότερο την πιο ισχυρή από τις δύο κοινωνικές τάξεις προς επίρρωση της δικής του εξουσίας.

Εν ολίγοις, ο τύραννος δεν θα διοικεί αυταρχικά ως σφετεριστής, αλλά ως κυβερνήτης και διαχειριστής με βασιλικά χαρακτηριστικά και κατ' επέκταση η εξουσία του θα είναι ευγενέστερη, δίχως να διοικεί μία απαίδευτη μάζα, αλλά ηθικούς και ενάρετους ανθρώπους. Ο απώτερος σκοπός του φιλόσοφου είναι να τρέψει τον τύραννο - μαθητή σε έναν ημιβασιλέα.²⁸⁰ Βέβαια, ο αναγνώστης δεν είναι σε θέση να γνωρίζει με βεβαιότητα αν ο Αριστοτέλης πρότεινε ο τύραννος να λειτουργεί ειλικρινώς ως βασιλιάς ή έστω να προσποιείται έναν συγκερασμό και των δύο ρόλων.²⁸¹ Η επιτυχία έγκειται στο να μην καθιστά τους υπηκόους του πιο δουλοπρεπείς, αλλά να είναι ευχαριστημένοι από την άρχουσα τάξη.²⁸² Οι συμβουλές του είναι σκανδαλώδεις για τις έως τότε συνήθειες τακτικές ενός τυράννου, καθώς οι νέες προτάσεις είναι πιο δημοκρατικές, ενοποιούν την πλειοψηφία των πολιτών και το πορτρέτο του νέου τυράννου που προτείνεται εύλογα γίνεται πιο ελκυστικό από ότι του παραδοσιακού.²⁸³

Βέβαια, με τις προτάσεις που παραθέτει ο φιλόσοφος ανακύπτουν κάποια προβλήματα κομβικής σημασίας. Καταρχάς, αποσιωπά το ζήτημα των ξένων μισθοφόρων, αν δηλαδή θα παραμείνουν ή αν θα καταργηθεί το σώμα.²⁸⁴ Εν συνεχεία, υφίσταται το ερώτημα κατά πόσο η νέα φρουρά θα αποτελεί ένα έμπιστο σώμα. Πέραν τούτων, ο τύραννος αν δεν εξορίσει ή σκοτώσει τους άριστους άνδρες, ελλοχεύει ο κίνδυνος να αποβούν επικίνδυνοι για τον ίδιο, ενώ ακόμη είναι καίριο το ερώτημα αν θα είναι ικανός να ικανοποιεί τα αιτήματα όλων των κοινωνικών τάξεων. Στην πραγματικότητα, ο φιλόσοφος προτείνει ιδέες που θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή του τυράννου, δίχως να αποτελούν ασφαλείς επιλογές.²⁸⁵

²⁸⁰ Plange (2013) 215.

²⁸¹ Boesche (1993) 21.

²⁸² Swanson & Corbin (2009) 95.

²⁸³ Plange (2013) 213-214.

²⁸⁴ Plange (2013) 216.

²⁸⁵ Boesche (1993) 24.

Είναι απορίας άξιο γιατί ο Αριστοτέλης ασχολείται με τόση ζέση με αυτό το ζήτημα, ιδίως από τη στιγμή που στην εποχή του η τυραννίδα δεν γνώριζε ιδιαίτερη άνθηση.²⁸⁶ Στην ουσία, δεν πασχίζει να σώσει αυτούσιο ένα τυραννικό καθεστώς, αλλά ενδεχομένως να διδάξει σε επίδοξους πολιτικούς κάποιους ελιγμούς, προκειμένου να αποτρέψουν μία δυσχερή κατάσταση, όπως αυτή της τυραννίδας. Αναντίρρητα, ο Αριστοτέλης δεν διάκειται φιλικά προς το υπό συζήτηση πολίτευμα. Ίσως πάλι οι συμβουλές του να απευθύνονται στη Μακεδονική δυναστεία, που εκείνη την εποχή ήταν ανερχόμενη.²⁸⁷ Όπως και να 'χει, η πολιτική του ανάλυση όσον αφορά τις προτάσεις του για βελτίωση της τυραννίδας, δεν διαθέτει επιβεβαιωμένα ιστορικά παραδείγματα, αντιθέτως έχει παραμείνει σε φιλοσοφικό - θεωρητικό επίπεδο.²⁸⁸

Ο Αριστοτέλης προβαίνει και στην παράθεση των κατάλληλων ιστορικών παραδειγμάτων (βλ. κεφ. 1.2) χάρη στις ιστορικές του γνώσεις (1315b11-39),²⁸⁹ κάτι που ο Πλάτων δεν πραγματοποιεί στην *Πολιτεία*. Με δεδομένο ότι ο Αριστοτέλης θεωρεί πως η τυραννίδα ως πολίτευμα δεν έχει μεγάλη διάρκεια ζωής, καταγράφει τα μακροβιότερα. Αρχικά, αναφέρει την τυραννίδα της Σικυώνας, του Ορθαγόρα και των παιδιών του, η οποία διήρκησε εκατό χρόνια χάρη στη μετριοπάθεια που επέδειξαν κατά την άσκηση της εξουσίας. Στη συνέχεια, δεύτερη σε διάρκεια -εβδομήντα τρία χρόνια- υπήρξε η τυραννίδα των Κυψελιδών στην Κόρινθο. Πιο συγκεκριμένα, ο Κύψελος κυβέρνησε επί τριάντα συναπτά έτη, καθώς ήταν πολύ αγαπητός στον λαό, γεγονός που αποδεικνύεται και από το ότι δεν διέθετε σωματοφυλακή, και ο γιος του ο Περιάνδρος εξουσίασε περίπου για σαράντα έτη, όντας ιδιαίτερα δεσποτικός, ενώ διακρίθηκε στους πολέμους. Τέλος, στους Κυψελίδες συγκαταλέγεται ο Ψαμμίτιχος ο Γόργου, που παρέμεινε στην εξουσία για τρία χρόνια. Έπειτα, τρίτη σε διάρκεια υπήρξε η τυραννίδα των Πεισιστρατιδών -τριάντα πέντε χρόνια- αν και η εξουσία τους δεν ήταν συνεχόμενη, καθώς ο Πεισίστρατος είχε εξοριστεί δύο φορές και στη συνέχεια ανέλαβαν τα ηνία της εξουσίας οι γιοι του. Ο Αριστοτέλης αναφέρει τελευταία την τυραννίδα στις Συρακούσες -δεκαοχτώ χρόνια-· ο Γέλων κυβέρνησε για επτά χρόνια, πέθανε τον 8^ο χρόνο, έπειτα ανέρχεται στην ηγεσία ο Ιέρων για δέκα χρόνια και τέλος ο Θρασύβουλος, ο οποίος καθαιρέθηκε τον 11^ο μήνα.

Η πολιτειακή ανάλυση και εν γένει το βιβλίο V ολοκληρώνεται με την επίκριση στην πλατωνική θεώρηση (1316a1-1316b27).²⁹⁰ Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον σημείο του έργου, δεδομένου ότι βλέπουμε να συνομιλούν έστω και με έμμεσο τρόπο οι μεγαλύτερες προσωπικότητες της φιλοσοφίας της αρχαιότητας, ο Πλάτων δια στόματος Σωκράτη και ο Αριστοτέλης. Ο λόγος για τον οποίο πραγματοποιεί μία ευθεία κριτική στον Πλάτωνα, είναι γιατί υπήρξε ο μοναδικός που αποπειράθηκε να κάνει μία αντίστοιχη πολιτειακή ανάλυση. Στην ουσία, ο Αριστοτέλης γνωρίζει πως η προσέγγιση του Πλάτωνος

²⁸⁶ Polansky (1991) 339.

²⁸⁷ Polansky (1991) 340-342.

²⁸⁸ Polansky (1991) 343.

²⁸⁹ Ross (2015) 373.

²⁹⁰ Plange (2013) 216.

δεν είναι ενδελεχής, αλλά μέσω της κριτικής που του ασκεί του δίνεται η ευκαιρία να εδραιώσει τη δική του θεώρηση.²⁹¹ Καταρχάς, τον κατακρίνει για το ότι δεν διατυπώνει συγκεκριμένες αιτίες, οι οποίες οδηγούν στη μεταβολή των πολιτευμάτων, ενώ συνάμα διαφωνεί και με τη σειρά της μεταβολής τους. Ο Σωκράτης προβάλλει την πολιτειακή αλλαγή ως αναπόφευκτη και κυκλική με τη ροπή των πολιτευμάτων να τείνει από το καλύτερο προς το χειρότερο. Αντιθέτως, για τον Αριστοτέλη η μεταβολή δεν πραγματοποιείται απαραίτητα προς τη χειρίστη μορφή· άλλωστε απέδειξε πως είναι εφικτή η βελτίωση ενός φαύλου πολιτεύματος, έστω και σε θεωρητικό επίπεδο, με τις συμβουλές του περί τυραννίδας. Φαίνεται πως σε κάθε μορφή πολιτεύματος προσπαθεί να προσδώσει ένα είδος αρετής, γεγονός που για τον Πλάτωνα δεν ισχύει, καθώς το ενάρετο πολίτευμα είναι αποκλειστικά η πολιτεία.²⁹² Επίσης, ο Αριστοτέλης δεν διατυπώνει ρητά αν συμφωνεί με την κυκλική μεταβολή που προτείνει ο Σωκράτης.²⁹³

Άλλο ένα πρόβλημα που ανακύπτει από την προσέγγιση του Σωκράτη είναι πως παραλείπει να θίξει αν η τυραννίδα θα μεταβληθεί σε κάποιο άλλο πολίτευμα, και αν ναι, ποιο θα είναι αυτό. Ίσως η απάντηση να έφερνε σε αμηχανία και τον ίδιο τον Σωκράτη, καθώς η τυραννίδα θα ήταν εφικτό να μεταστραφεί σε οποιοδήποτε πολίτευμα, αλλά για τον ίδιο το ιδανικό θα ήταν να αλλάξει στο ιδεατό πολίτευμα, στην πολιτεία, προκειμένου να ολοκληρωθεί ο κύκλος. Για τον Αριστοτέλη υπάρχει το ενδεχόμενο η τυραννίδα να μεταβληθεί σε οποιοδήποτε καθεστώς.²⁹⁴ Επιπροσθέτως, ο Πλάτων αναφέρει μόνο μία αιτία της μεταβολής, εν αντιθέσει με τον Αριστοτέλη για τον οποίο οι παράγοντες είναι πλείστοι και συχνά αστάθμητοι.²⁹⁵ Επιπλέον, ο Πλάτων στην κυκλική πολιτειακή αλλαγή θεωρεί πως το καλύτερο πολίτευμα μπορεί να εκμαυλιστεί σε κάποιο από τα άλλα πολιτεύματα, ενώ ο Αριστοτέλης αναφέρει και άλλες μορφές των ίδιων πολιτευμάτων, στις οποίες μπορεί να εκπέσει το ίδιο το πολίτευμα. Τέλος, είναι ενδιαφέρον το γεγονός πως η πραγματεία του Αριστοτέλη περί μοναρχίας ολοκληρώνεται με τη λέξη *ὁ Σωκράτης* (1315b27).²⁹⁶

²⁹¹ Polansky (1991) 343.

²⁹² Polansky (1991) 344.

²⁹³ Swanson & Corbin (2009) 96-97.

²⁹⁴ Polansky (1991) 344.

²⁹⁵ Polansky (1991) 343-344.

²⁹⁶ Plange (2013) 217.

4.3 Οι ακραίες μορφές της δημοκρατίας και της ολιγαρχίας

Στο βιβλίο V αναφέρεται πως η τυραννίδα προσιδιάζει στο τελευταίο είδος της ολιγαρχίας και της δημοκρατίας (1310b2-3 - *ή δὲ τυραννὶς ἐξ ὀλιγαρχίας τῆς ὑστάτης σύγκειται καὶ δημοκρατίας*): γι' αυτό είναι ιδιαίτερα επιβλαβής για τους πολίτες, διότι συνδυάζει αρνητικά δύο φαύλων πολιτευμάτων. Και σε άλλο σημείο του έργου αναφέρεται ρητά πως οι δύο τελευταίες μορφές της ολιγαρχίας και της δημοκρατίας πρέπει να εκλαμβάνονται ως τυραννίδες (1312b34-38).

Στο βιβλίο IV αναλύονται τα είδη της δημοκρατίας· θα εστιάσω στο τελευταίο, το οποίο προσιδιάζει σε τυραννίδα (1292a4-30), δεδομένου ότι δεν υφίστανται νόμοι, κυρίαρχος είναι ο δήμος, ο οποίος εξουσιάζει δεσποτικά, οι πιο άξιοι πολίτες παραγκωνίζονται, οι δημαγωγοί βρίσκουν πρόσφορο έδαφος, ασκούν επιρροή στον λαό και κατ' επέκταση φέρουν ευθύνη για την κυριαρχία των ψηφισμάτων και την καταβράθρωση των νόμων, με αποτέλεσμα ο ρόλος τους να είναι ανάλογος με εκείνον των κολάκων στο πλαίσιο ενός τυραννικού καθεστώτος. Είναι φανερό πως υπονομεύεται κάθε έννοια της αρχής τόσο στην τελευταία μορφή της δημοκρατίας όσο και στην τυραννίδα.

Στο βιβλίο V διατυπώνεται ως κοινή τομή η εξορία των επιφανών πολιτών, διότι αποτελούν κίνδυνο για την ανατροπή του τυράννου είτε επειδή ορέγονται οι ίδιοι την εξουσία είτε επειδή δεν επιθυμούν να υποτάσσονται (1311a15-22). Επιπροσθέτως, εκτυλίσσονται φαινόμενα όπως η γυναικοκρατία, η απειθαρχία των δούλων και η απόδοση τιμών στους λαοπλάνους, όπως ακριβώς και οι τύραννοι ευφραίνονται να ακούν κολακείες από ευτελείς ανθρώπους (1313b32-1314a5). Η δύναμη βρίσκεται στα χέρια των βάνουσων και του πλήθους, ενώ οι έμποροι και οι θύτες καταλαμβάνουν αξιώματα (1319a24-30).²⁹⁷ Για τον Αριστοτέλη, η τελευταία μορφή δημοκρατίας δεν αποτελεί πολίτευμα, παρόλο που αναγνωρίζει την εκπτώτικη τάση της δημοκρατίας, να καθίσταται δηλαδή από πιο μετριοπαθής σε πιο απόλυτη.²⁹⁸

Αντιστοίχως, και από τις μορφές της ολιγαρχίας στο τελευταίο είδος εντοπίζονται αναλογίες με τη δυναστεία, καθώς σε αυτή τη μορφή υφίσταται η κληρονομική διαδοχή αλλά παύει να ισχύει ο νόμος και η εξουσία βρίσκεται στα χέρια των λίγων λόγω καταγωγής και περιουσίας (1292b6-10).²⁹⁹ Απώτερος σκοπός και των δύο καθεστώτων αποτελεί ο πλουτισμός, προκειμένου να συντηρούνται οι σωματοφύλακες και οι άρχοντες να δύνανται να διάγουν μία τρυφηλή ζωή. Επίσης, συνάδουν ως προς το ότι οι κυβερνώντες είναι δύσπιστοι, κακομεταχειρίζονται το πλήθος, εκτοπίζοντας από την πόλη πολίτες κατά βούληση

²⁹⁷ Ober (1998) 333.

²⁹⁸ Ross (2015) 368.

²⁹⁹ Swanson & Corbin (2009) 74.

(1311a9-15). Ως εκ τούτου, παρόλο που η πραγματική τυραννίδα ασκείται από ένα άτομο, και η ολιγαρχία με τη δημοκρατία ενδέχεται να ενέχουν κάποια στοιχεία αυταρχισμού.³⁰⁰

Ακόμα ένα ενδιαφέρον σημείο του έργου αποτελεί η εξέταση των λόγων φθοράς αφενός της δημοκρατίας και αφετέρου της ολιγαρχίας. Σε πρώτη ανάλυση, αναφορικά με τη δημοκρατία (1305a7-14), ως βασικό αίτιο της αλλοίωσής της αναφέρονται οι δημαγωγοί. Επεξηγηματικά, στα παλαιότερα χρόνια από την εποχή του Αριστοτέλη -ίσως να εννοεί τον 5^ο αι. π.Χ.- ο δημαγωγός ταυτιζόταν με τον στρατηγό, διότι αυτός εξελισσόταν σε τύραννο, λόγω του ότι σε εκείνη την εποχή οι στρατηγοί διέπρεπαν στο πεδίο της μάχης και άρα διέθεταν εξουσία. Αντιθέτως, στην εποχή του Αριστοτέλη, που η τέχνη της ρητορικής ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη, οι δημαγωγοί επεδίωκαν την πολιτειακή αλλαγή με συγκεκριμένα τεχνάσματα, υποδαυλίζοντας πάθη και μίση στον λαό, δίχως τη χρήση βίας, εδραιώνοντας εν τέλει μία μορφή τυραννίδας. Στην ακραία δημοκρατία οι ιθύνοντες προάγουν την κατάργηση των κοινωνικών διαφορών μεταξύ των πολιτών, με στόχο να καταλυθεί η έννοια της ταυτότητας του πολίτη και να διαμορφωθεί μία μάζα, εύκολα χειραγωγήσιμη.³⁰¹ Κατά συνέπεια, πολλοί φτωχοί εκμεταλλευόμενοι την εξουσία και την άνεση που πρόσφατα απέκτησαν, καταστρατηγούν τους δημοκρατικούς νόμους και θεσμούς.³⁰² Στην ουσία, η δημοκρατία κατέρρευσε όταν η απρόσωπη εξουσία απομακρύνθηκε από τον νόμο και αποδόθηκε στην απείθαρχη μάζα.³⁰³

Οι απόψεις του Αριστοτέλη δεν είναι απόσταγμα αποκλειστικά της θεωρητικής σκέψης του, αλλά σίγουρα ο φιλόσοφος επηρεάστηκε από την ιστορική εμπειρία και πιο συγκεκριμένα από την αθηναϊκή δημοκρατία, ασκώντας της έντονη κριτική. Ίσως πραγματοποιεί μία ανεπαίσθητη επίθεση και στον δήμο, καθότι στην άκρατη δημοκρατία τρέπεται και ο ίδιος σε τύραννο, δίχως να το αντιλαμβάνεται, παρόλο που σε περίοδο τυραννίδας επιβουλεύεται τον δυνάστη.³⁰⁴ Η αθηναϊκή δημοκρατία ναί μεν υπήρξε το λίκνο της ελευθερίας για τα δεδομένα εκείνης της εποχής, ωστόσο οι γραμμές μεταξύ άκρατης ελευθερίας έως και τη στέρηση αυτής είναι πολύ λεπτές, ενώ στη δεύτερη περίπτωση φτάνουμε στα όρια του ολοκληρωτισμού. Πρόκειται για άποψη που διατυπώθηκε και στην *Πολιτεία* του Πλάτωνος (βλ. σελ. 35).³⁰⁵

Σε δεύτερη ανάλυση, ένα ολιγαρχικό πολίτευμα διαφθείρεται όταν οι ολιγαρχικοί καταπατούν τα δικαιώματα του πλήθους και κάποιος από την ολιγαρχική παράταξη εμφανίζεται ως προστάτης του λαού, όπως συνέβη με τον Λύγδαμι στη Νάξο, ο οποίος εγκαθίδρυσε τυραννικό καθεστώς (1305a37-41). Ένα επιπλέον αίτιο αλλοτρίωσης αποτελεί η περίπτωση στην οποία κάποιοι ολιγαρχικοί επιδίδονται σε

³⁰⁰ Boesche (1993) 23.

³⁰¹ Jordovic (2011) 45.

³⁰² Swanson & Corbin (2009) 74.

³⁰³ Swanson & Corbin (2009) 88-89.

³⁰⁴ Jordovic (2011) 63.

³⁰⁵ Jordovic (2011) 63-64.

φιλοχρήματα ζωή και επιδιώκουν να προωθήσουν είτε τον εαυτό τους είτε άλλους στη θέση του τυράννου, όπως συνέβη στις Συρακούσες, όπου ο Ιππαρινός προώθησε τον Διόνυσο (1305b39-1306b21). Με άλλα λόγια, η ολιγαρχία υποσκάπτεται όχι τόσο από επαναστάσεις όσο από φατριαστικούς ανταγωνισμούς, μιας και στους κόλπους του πολιτεύματος διασαλεύονταν ζωτικά συμφέροντα, όπως τιμή και χρήμα.³⁰⁶ Ως εκ τούτου, οι ακραίες μορφές δημοκρατίας ή ολιγαρχίας συνάδουν με τυραννίδες είτε πλουσίων είτε φτωχών.³⁰⁷

Συμπερασματικά, η ανάλυση του Αριστοτέλη επί του τυραννικού καθεστώτος δεν είναι εμπειρική, όπως συμβαίνει με τα μαθηματικά και την αστρονομία, αλλά εδράζεται στην κοινή λογική που διαθέτει ένας άνθρωπος, ο οποίος έχει εντρυφήσει στην πολιτική φιλοσοφία. Είναι εμφανές πως η ανάλυσή του απέχει από την ηθικολογία του Πλάτωνος, ιδίως ως προς το πολίτευμα της τυραννίδας, καθότι αποπειράται με παραινέσεις να διαμορφώσει μια πιο εξευγενισμένη μορφή του,³⁰⁸ δίχως να παραλείψει να αναφέρει ποικίλες μορφές της τυραννίδας.

³⁰⁶ Swanson & Corbin (2009) 89.

³⁰⁷ Polansky (1991) 330.

³⁰⁸ Boesche (1993) 22.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συγκεφαλαιώνοντας, ο 6^{ος} και ο 5^{ος} αι. π.Χ. αποτελούν αιώνες πολιτικών αλλαγών ιδίως για την Αθήνα. Ο Πελοποννησιακός πόλεμος θέτει ένα τέλος στις μεταβολές, υποβάλλοντας τους Αθηναίους στη δεινή δοκιμασία του πολιτεύματος των Τριάκοντα Τυράννων (βλ. κεφ. 1.2). Συνεπώς, τον 4^ο αι. π.Χ. οι πολιτικές μεταβολές παύουν, καθώς πρόκειται κατά κύριο λόγο για έναν αιώνα θεωρητικών στοχασμών, οι οποίοι εδράζονται στον 6^ο και τον 5^ο αι. π.Χ.· επί της ουσίας φιλόσοφοι και ιστορικοί αναστοχάζονται τα συμβαινόμενα και η πολιτική εμπειρία μετουσιώνεται σε πολιτικό στοχασμό.

Σε αντίθεση με τον Όμηρο (8^{ος} αι. π.Χ.), ο οποίος ιδίως στην *Ιλιάδα* εξυμνούσε τον θεσμό της βασιλείας, ο Σόλων και άλλοι ποιητές, όπως ο Αλκαίος και ο Θέογνις (τέλη 7^{ου} – 6^{ος} αι. π.Χ.) θεωρούσαν επίφοβο τον μοναδικό μονάρχη - κυβερνήτη, που έφερε το όνομα *τύραννος*, καθώς την ίδια εποχή έκαναν την εμφάνισή τους τυραννικά καθεστώτα σε πολλές περιοχές, όπως στην Κόρινθο, στα Μέγαρα, στη Μυτιλήνη, στη Σάμο.³⁰⁹ Οι ποιητές της λυρικής και ελεγειακής ποίησης έθεσαν επί τάπητος το ζήτημα των διαφορών ανάμεσα στις καλές και κακές μορφές διακυβέρνησης. Μάλιστα ο Σόλων κλήθηκε το 594 π.Χ. να αντιμετωπίσει την κρίση που είχε προκύψει στην Αθήνα ανάμεσα στους πολίτες και τους κυβερνήτες, τους ολίγους, και γι' αυτόν τον σκοπό θέσπισε νόμους. Στόχος του ήταν να αποτρέψει τους πλούσιους ή τους προερχόμενους από ανώτερες τάξεις από το να έχουν βλέψεις ώστε να καταστούν τύραννοι. Ωστόσο, η προσπάθειά του ήταν ατελέσφορη, δεδομένου ότι εμφανίστηκε στο πολιτικό προσκήνιο ο Πεισίστρατος (βλ. κεφάλαιο 1.2).³¹⁰

Μετά την πτώση των Πεισιστρατιδών (510 π.Χ.), οι νόμοι του Σόλωνος αποτέλεσαν το έρεισμα για τις μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη (508/7 π.Χ.) που διάνοιξαν τον δρόμο για τη γένεση της δημοκρατίας, καταργώντας την ανάληψη της εξουσίας λόγω συγγενικών δεσμών, καθώς πλέον ρόλο διαδραμάτιζε η ικανότητα συμμετοχής στα κοινά.³¹¹ Βέβαια, παρά το δημοκρατικό πολίτευμα μεγάλο μέρος του πληθυσμού αποκλειόταν από τα πολιτικά δρώμενα, όπως οι μέτοικοι, οι δούλοι και οι γυναίκες, και το γεγονός πως έχει διασωθεί περιορισμένος αριθμός ονομάτων και μάλιστα από αριστοκρατικές οικογένειες, υποδηλώνει πως τελικά η εξουσία παρέμεινε στα χέρια των λίγων.³¹² Χαρακτηριστικό δείγμα αποτελεί ο Περικλής, ο οποίος περισσότερο προσidiaζε σε απόλυτο μονάρχη παρά σε ηγεμόνα δημοκρατικού πολιτεύματος. Ο λόγος για τον οποίο δεν εξέπεσε σε τύραννο ήταν γιατί διαπνεόταν από υψηλά ηθικά ιδεώδη.³¹³ Οι εξελίξεις μετά τον θάνατο του Περικλή ήταν ποικίλες και ιδιαίτερα αρνητικές για την Αθήνα,

³⁰⁹ Forsdyke (2009) 235.

³¹⁰ Forsdyke (2009) 234-235.

³¹¹ Coleman (2005) 70.

³¹² Orrieux & Schmitt Pantel (2018) 221-222.

³¹³ Forsdyke (2009) 240.

καθώς εμφανίστηκαν οι επιτήδαιοι δημαγωγοί, που δρούσαν με βάση το συμφέρον τους, αναβίωσαν κάποιες βραχύβιες ολιγαρχίες (411/10 και 404/3 π.Χ.), οι οποίες απέδειξαν πως το πρόβλημα στην πολιτική σκηνή δεν αφορούσε το εκάστοτε καθεστώς, αλλά την έλλειψη παιδείας των κυβερνώντων.³¹⁴ Ωστόσο, σε αυτήν την περίοδο τέθηκαν τα θεμέλια για τη δημιουργία μιας κουλτούρας, έτσι ώστε να αναπτυχθούν ποικίλα είδη, μεταξύ άλλων και η φιλοσοφία.

Στο ερώτημα ποια ήταν η θέση της τυραννίδας στα πολιτικά τεκταινόμενα, η απάντηση είναι πως στα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. στις περισσότερες πόλεις η τυραννίδα καταλύεται, αλλά παρά την άνοδο της δημοκρατίας στην Αθήνα, στις πιο πολλές πόλεις όπως στην Κόρινθο, στα Μέγαρα, στη Θήβα συνέχισε να υφίσταται η ολιγαρχία σε μία πιο μετριοπαθή μορφή της. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει πως η τυραννίδα εξαλείφεται πλήρως, επί παραδείγματι στη Σικυώνα και στη Σικελία εξακολουθεί να υφίσταται.³¹⁵ Ενώ στο παρελθόν οι απόψεις για την εξουσία του ενός ανδρός ήταν αντικρουόμενες, με την εμφάνιση της δημοκρατίας στα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. η τυραννίδα απέκτησε αμιγώς αρνητική χροιά, καθώς στην αρχαιοελληνική σκέψη ερχόταν σε αντίθεση με κάθε δημοκρατική έννοια, όπως η ισηγορία και η ισονομία.³¹⁶ Επί της ουσίας, η δράση των ίδιων των τυράννων οδήγησε στην απόρριψή τους, αν και κατά μία έννοια ο τύραννος βοήθησε τον λαό στη χειραφέτησή του, από την άποψη πως περιόρισε την αριστοκρατική δύναμη και δημιούργησε τις προδιαγραφές για τη δημοκρατία, ιδίως στην Αθήνα.³¹⁷ Σε αυτή την ήδη αρνητική εικόνα συνέβαλαν και οι Περσικοί πόλεμοι (490, 480, 479 π.Χ.), καθώς μετά τη νίκη των Ελλήνων κατά των Περσών αποκρυσταλλώθηκε ως ακόμη πιο ζοφερό το πορτρέτο του ενός κυβερνήτη. Ως εκ τούτου, παρόλο που η παρουσία της τυραννίδας ήταν αναιμική, η έννοιά της ήταν παρούσα στους κόλπους του δημοκρατικού πολιτεύματος, καθότι αφενός η αθηναϊκή δημοκρατία χρησιμοποιούσε την τυραννίδα σαν φόβητρο, προκειμένου να ενδυναμωθεί η ίδια (Θουκ. *Ιστ.* 6.54-6.59) και αφετέρου η Αθήνα αποκτούσε δύναμη και συμπεριφερόταν με αυταρχισμό στις συμμαχικές της πόλεις.³¹⁸ Αντίστοιχα, η ολιγαρχία εξομοίωνε τη δημοκρατία με το τυραννικό καθεστώς, με απώτερο σκοπό να την υποβαθμίσει, δεδομένου ότι θεωρούσε πως και τα δύο πολιτεύματα εκμεταλλεύονται εξίσου τους πλούσιους, εξορίζουν τους καλύτερους -η δημοκρατία μέσω του οστρακισμού- ενώ και στα δύο οι πολίτες συμπεριφέρονται κατά το δοκούν, όπως ένας δυνάστης.³¹⁹

Η γένεση της δημοκρατίας οδήγησε στην ανάγκη δημιουργίας της πολιτικής επιστήμης, η οποία απαιτεί την ύπαρξη της πόλεως, στο πλαίσιο της οποίας αναπτύχθηκε.³²⁰ Στην πραγματικότητα, η πολιτική θεωρία στην Ελλάδα αντικατέστησε την απλή πολιτική σκέψη και ξεκίνησε σίγουρα έναν αιώνα προτού γίνει

³¹⁴ Forsdyke (2009) 241.

³¹⁵ Forsdyke (2009) 232.

³¹⁶ Forsdyke (2009) 236-237.

³¹⁷ Τσάτσος (1996) 35.

³¹⁸ Forsdyke (2009) 236-238.

³¹⁹ Forsdyke (2009) 239.

³²⁰ Cartledge (2005) 21-22.

μαθητής ο Αριστοτέλης στη σχολή του Πλάτωνος.³²¹ Η φιλοσοφία αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι του δημόσιου βίου, θέτοντας σε μία διαδικασία ακόμη και τον απλό άνθρωπο να στοχαστεί για έννοιες που επαφίενται στην ηθική και το δίκαιο.³²² Κατά τον 5^ο αι. π.Χ. η πολιτική θεωρία συνέλαβε και θεσμοθέτησε τις μορφές των πολιτευμάτων· του ενός ανδρός (βασιλεία, μοναρχία, τυραννίδα), των λίγων κυβερνώντων (αριστοκρατία, ολιγαρχία) και της εξουσίας του δήμου ή των μαζών (δημοκρατία, οχλοκρατία). Δεν είναι άλλωστε τυχαίο που λέξεις, οι οποίες σχετίζονται με την πολιτική, όπως δημοκρατία, ακόμη και η ίδια η λέξη πολιτική, έχουν ελληνική ρίζα.³²³

Στον 4^ο αι. π.Χ. οι στοχαστές, και ιδίως ο Αριστοτέλης, προσέγγισαν εκ νέου αυτά τα πολιτεύματα και τα διαχώρισαν αναλόγως με το εάν εξυπηρετούν το συλλογικό συμφέρον ή όχι.³²⁴ Εξάλλου, κάθε πολίτευμα οφείλει να επιβάλλει εσωτερική αρμονία και ειρήνη, καταλύοντας την αναρχία, γεγονός που δεν πράττει η τυραννίδα.³²⁵ Οι επικριτές της δημοκρατίας προσπάθησαν να αναπτύξουν νέες μορφές ολιγαρχίας και μοναρχίας, οραματιζόμενοι έναν κυβερνήτη που θα ενδιαφέρεται για τους πολίτες του, θα διαπνέεται από αρχές και θα είναι πειθαρχημένος. Ο 4^{ος} αι. π.Χ. υποστηρίζει αυτήν τη μορφή, στην οποία το κλειδί πλέον αποτελεί η άρτια εκπαίδευση των κυβερνώντων, συνεπώς καίρια σημασία έχει η παιδεία των ιθυνόντων και όχι η φύση του πολιτεύματος.³²⁶ Γι' αυτόν τον λόγο, φιλόσοφοι, ιστορικοί και ρήτορες διατυπώνουν αντιλήψεις εξ ορισμού διαφορετικές από αυτές του 5^{ου} αι. π.Χ., έχοντας επίγνωση πως η πόλη διέρχεται κρίση, θεωρώντας πως οποιοδήποτε πολιτικό καθεστώς είναι εφικτό να βελτιωθεί.³²⁷ Άλλωστε, αρκετοί συγγραφείς αφιερώθηκαν στη συγγραφή αυτού του μοτίβου· ο Ξενοφών με τον *Ιέρωνα*, ο Πλάτων με την *Πολιτεία* προβάλλοντας κατά κύριο λόγο το ιδανικό πολίτευμα, ο Αριστοτέλης με τα *Πολιτικά*.

Η διαλεκτική έρευνα κορυφώθηκε με την πολιτική σκέψη του Πλάτωνος και του Αριστοτέλη, οι οποίοι αποτελούν τις απαρχές του θεωρητικού στοχασμού ως αναπόσπαστα στοιχεία του ανθρώπινου βίου.³²⁸ Ο Πλάτων απογοητευμένος από τους πολιτικούς των καιρών του, δίχως να εξαιρεί κανέναν, ούτε τον Περικλή, θεωρεί πως δεν υλοποίησαν τον σκοπό της πολιτείας, αλλά την οδήγησαν στη διαφθορά και την ηθική παράλυση.³²⁹ Συν τοις άλλοις, η Αθήνα έκανε τον Πλάτωνα να τη μισήσει λόγω του ότι σκότωσε τον αγαπημένο του δάσκαλο, τον Σωκράτη, και γι' αυτό ο Πλάτων αποφάσισε να δημιουργήσει μία ουτοπία, την *Καλλίπολη*.³³⁰ Αναλόγως, και ο Ξενοφών κατατρυχόταν από τα δεινά της εποχής του, εξαιτίας

³²¹ Cartledge (2005) 21.

³²² Coleman (2005) 34.

³²³ Coleman (2005) 30.

³²⁴ Forsdyke (2009) 243.

³²⁵ Coleman (2005) 67.

³²⁶ Forsdyke (2009) 241 & 244.

³²⁷ Orrioux & Schmitt Pantel (2018) 349.

³²⁸ Coleman (2005) 70 & 438.

³²⁹ Τσάτσος (1996) 128-129.

³³⁰ Orrioux & Schmitt Pantel (2018) 342-343.

των οποίων διήγαγε μία ζωή σαν εξόριστος σε άλλες περιοχές, όπως στην Περσία και τη Σπάρτη. Βέβαια, οι ιδέες του υποβάλλονταν σε διαρκή σύγκριση με τις ιδέες του Πλάτωνος, γεγονός που απέβαινε εναντίον του, καθώς επικρατεί γενικά η πεποίθηση πως μεταφέρει προκατασκευασμένες ιδέες του φιλοσόφου.³³¹ Από την άλλη, ο Αριστοτέλης φαίνεται να μεταφέρει την αντίθετη άποψη από αυτή των πλατωνικών διαλόγων· το γεγονός πως ο Αριστοτέλης φοίτησε στην Ακαδημία του Πλάτωνος, δεν συνεπάγεται αυτομάτως πως θα παρέμενε προσκολλημένος στις θεωρίες του. Γι' αυτό διαφοροποιείται από τον δάσκαλό του, πάντοτε με σεβασμό.³³² Στην ουσία, και οι δύο πραγματεύονται συναφή ζητήματα αλλά από διαφορετική σκοπιά, και ως εκ τούτου ο Πλάτων λειτουργεί σαν ένας σιωπηλός συνομιλητής του Αριστοτέλη.³³³ Χαρακτηριστικός είναι ο αναγεννησιακός πίνακας του Ραφαήλ «*Η Σχολή των Αθηνών*» στο Βατικανό, που απεικονίζει τους δύο φιλοσόφους, τον Πλάτωνα να δείχνει προς τον ουρανό ως ένδειξη πως ασχολείται με τα ουράνια, τις ιδέες, ενώ ο Αριστοτέλης έχει στραμμένο το χέρι του προς τη γη, υποδηλώνοντας πως μελετά τα επίγεια.³³⁴

Ένα ζήτημα στο οποίο συγκλίνουν και οι τρεις συγγραφείς αφορά τη φύση και την ουσία της τυραννίδας, ότι δηλαδή αποτελεί τη χειρίστη μορφή πολιτεύματος.³³⁵ Συγκεκριμένα, κάνουν λόγο για τη δυστυχία την οποία βιώνει ο τύραννος, εξαιτίας της μοναξιάς, της απομόνωσης και της έλλειψης φίλων. Επίσης, αισθάνεται έντονο το αίσθημα της ανασφάλειας για τη ζωή του, γεγονός που υπερτονίζεται κατά κύριο λόγο στον *Ίέρωνα*.³³⁶ Ανάλογα είναι και τα μέσα που χρησιμοποιεί ένας τύραννος για τη διατήρηση της εξουσίας του, όπως η βία, η ξένη φρουρά, οι πόλεμοι, η συνεχής επαγρύπνηση, η περιθωριοποίηση των ικανών ανδρών, ο συγχρωτισμός με τη μάζα, η ροπή προς την τρυφηλή ζωή και τις ερωτικές ακολασίες. Ως εκ τούτου, αναστέλλεται η ευημερία των πολιτών και βασιλεύει η αναρχία, καθώς οι δούλοι αποκτούν δύναμη και η πόλη ανθεί μόνο σε οικονομικό επίπεδο λόγω του ότι οι πολίτες επιδίδονται αδιαλείπτως σε έργα για να είναι απασχολημένοι, ώστε να μην συνωμοτούν.

Βέβαια, ο κάθε συγγραφέας προσεγγίζει με διαφορετικό τρόπο το ζήτημα της τυραννίδας. Ο Ξενοφών εστιάζει αποκλειστικά στη φύση του τυραννικού καθεστώτος και στην αναδιαμόρφωσή του, ενώ ο Πλάτων δίνει έμφαση στις αλλοιώσεις των πολιτευμάτων θεωρώντας ως χειρίστη μορφή την τυραννίδα. Ο Αριστοτέλης προβαίνει σε μια πιο ενδελεχή έρευνα, δεδομένου ότι τα *Πολιτικά* αποτελούν φιλοσοφική πραγματεία· καταγράφει τις μορφές της τυραννίδας, τα αίτια φθοράς της, ιστορικά παραδείγματα τυράννων, παραθέτει συμβουλές για τη βελτίωσή της και δεν διστάζει να πραγματοποιήσει ακόμη και μία ευθεία επίκριση στην πλατωνική θεώρηση.

³³¹ Orrioux & Schmitt Pantel (2018) 343.

³³² Τσάτσος (1996) 176.

³³³ Rowe (2005) 368.

³³⁴ Τσάτσος (1996) 180.

³³⁵ Rowe (2005) 369.

³³⁶ Forsdyke (2009) 242.

Ο Πλάτων κατακεραυνώνει το τυραννικό καθεστώς, θεωρώντας πως δεν επιδέχεται καμία βελτίωση, καθότι δεν υφίσταται σε αυτό κανένα ψήγμα αρετής και δικαιοσύνης, ενώ συγχρόνως το ταυτίζει με το πιο χαμερπές μέρος της ψυχής, το επιθυμητικό. Αντιθέτως, τόσο ο Ξενοφών όσο και ο Αριστοτέλης είναι πιο διαλλακτικοί επί του θέματος, καθώς προτείνουν συμβουλές για τη βελτίωση του καθεστώτος. Με άλλα λόγια, ένας τύραννος οφείλει να καταστήσει βασιλικότερη την εξουσία του, σεβόμενος τους πολίτες, δίχως να τους εκμεταλλεύεται, να μην τους καλλιεργεί φόβο και να μην τους διασκορπίζει, ιδίως τους πιο άξιους πολίτες· εν ολίγοις, απώτερος σκοπός του πρέπει να είναι το συλλογικό συμφέρον, σύμφωνα με τις προαναφερθείσες αντιλήψεις του 4^{ου} αι. π.Χ. Επιπλέον, ο Ξενοφών και ο Πλάτων εμβαθύνουν στην ανθρώπινη ψυχοσύνθεση, γι' αυτό άλλωστε εστιάζουν και στον τυραννικό τύπο του ανθρώπου, σε αυτήν την παρά φύσιν ψυχή, καταλήγοντας πως εν τέλει πρόκειται για τον πιο δυστυχημένο άνθρωπο,³³⁷ ενώ ο Αριστοτέλης αναλύει γενικά την τυραννίδα ως καθεστώς.³³⁸ Οι δύο φιλόσοφοι σκιαγραφούν τον τύπο του ανθρώπου, που μέλλει να γίνει τύραννος· είναι λαοφιλής, δίνει υποσχέσεις, απευθύνεται στις απαίδευτες μάζες και εν γένει λειτουργεί σαν δημαγωγός που παρασύρει το πλήθος, αλλά μόλις ανέλθει στην εξουσία, ο λαός τον αποστρέφεται. Τέλος, ο Αριστοτέλης πέραν των ποσοτικών χρησιμοποιεί και ποιοτικά κριτήρια για τον διαχωρισμό της τυραννίδας, κάτι που ο Πλάτων παραλείπει.³³⁹ Εξίσου, για τον Αριστοτέλη η τυραννίδα δεν είναι απότοκο αποκλειστικά της δημοκρατίας, όπως προβάλλει ο Πλάτων, αλλά είναι εφικτό να προκύψει από οποιοδήποτε πολίτευμα.³⁴⁰

Εν κατακλείδι, αναντίρρητα και οι τρεις συγγραφείς διάκεινται αρνητικά προς την τυραννίδα, στην οποία αφιέρωσαν μέρος του έργου τους, είτε ενδεχομένως γιατί επιθυμούσαν να πλάσουν τον ιδανικό κυβερνήτη στο πλαίσιο μίας ευνομούμενης πολιτείας, από την οποία θα εκλείπουν οι όποιες ατασθαλίες, είτε διότι ήθελαν να υποδείξουν σε έναν χρηστό κυβερνήτη τρόπους με τους οποίους θα μπορέσει να αποκρούσει το ενδεχόμενο εμφάνισης ενός τυράννου.

³³⁷ Forsdyke (2009) 244.

³³⁸ Anderson (1971) 192.

³³⁹ Ross (2015) 357.

³⁴⁰ Swanson & Corbin (2009) 73.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Anagnostopoulos, M. (2006), “The divided soul and the desire for good in Plato’s *Republic*”, στο Santas, G. (ed.), *The Blackwell Guide to Plato’s Republic*, Malden-Oxford-Victoria, σσ. 166-188.
- Anderson, T. (1971), *Polis and Psyche : a Motif in Plato’s Republic*, Goeteborg.
- Andrewes, A. (1982), *Η τυραννία στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα.
- Asheri, D. – Corcella, A. – Lloyd, A. (2018), *Ηροδότου Ιστορίες*, Θεσσαλονίκη.
- Baslez, M.F. (2013), *Πολιτική ιστορία του αρχαίου ελληνικού κόσμου*, Αθήνα.
- Bichler, R. – Rollinger, R. (2006), *Ηρόδοτος : Εισαγωγή στο έργο του*, Αθήνα.
- Boesche, R. (1993), “Aristotle’s ‘Science’ of Tyranny”, *History of Political Thought* 14 : 1-25.
- Bonanno, D. (2009), “Heures et Malheurs d’ un tyran : le cas de Hiéron de Syracuse”, *Pallas* 79 : 81-103.
- Cartledge, P. (2005), “Greek political thought: the historical context”, στο Rowe, C. – Schofield, M. (edd.), *Greek and Roman Political Thought*, Cambridge, σσ. 11-22.
- Cartledge, P. (2011), *Η αρχαία ελληνική πολιτική σκέψη στην πράξη*, Αθήνα.
- Coleman, J. (2005), *Ιστορία της πολιτικής σκέψης, Από την Αρχαία Ελλάδα μέχρι του πρώτους χριστιανικούς χρόνους*, Αθήνα.
- Düring, I. (1994), *Ο Αριστοτέλης : Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του*, τ.2, Αθήνα.
- Evangelidou, C. (2019), “Plato and Sicilian Power Politics: Between Dion and Dionysius II”, στο Reid, H.L. – Ralkowski M. (edd.), *Plato at Syracuse*, Σικελία, σσ. 187-200.
- Forsdyke, S. (2009), “The Uses and Abuses of Tyranny”, στο Balot, R.K. (ed.), *A companion to Greek and Roman Political Thought*, Malden-Oxford, σσ. 231-246.
- Gray, V. (2011), *Ξενοφώντος : Περί διακυβέρνησης*, Αθήνα.
- Gschnitzer, F. (2016), *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα.
- Hitz, Z. (2010), “Degenerate Regimes in Plato’s *Republic*”, στο McPherran, M. (ed.), *Plato’s Republic : a Critical Guide*, Cambridge, σσ. 103-131.
- Hornblower, S. (1991), *A commentary on Thucydides, volume I: Books I-III*, Oxford.

- Jordovic, I. (2011), “Aristotle on Extreme Tyranny and Extreme Democracy”, *Historia : Zeitschrift für Alte Geschichte* 60 : 36-64.
- Καρδαρά, Χ. (1978), *Κατάλυσις της Αθηναϊκής τυραννίδος και αφηρωισμός των τυραννοκτόνων*, Αθήνα.
- Καστοριάδης, Κ. (2008), *Η ελληνική ιδιαιτερότητα Τόμος Β΄: Η πόλις και οι νόμοι Σεμινάρια 1983-1984*, Αθήνα.
- Kullmann, W. (2003), *Η πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη*, Αθήνα¹.
- Lesky, A. (2014), *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη.
- Loroux, N. (2001), *Η διχασμένη πόλη : η λήθη στη μνήμη της Αθήνας*, Αθήνα.
- Lu, H. (2015), *Xenophon's Theory of Moral Education*, Cambridge.
- Luccioni, J. (1948), *Xénophon Hiéron : texte et traduction avec une introduction et un commentaire par Jean Luccioni*, Toronto.
- Μαρούδης, Δ. (1992), *Πολιτειολογικά στοιχεία εις τὰς Ίκέτιδας τοῦ Εὐριπίδου*, Αθήνα.
- Mossé, C. (1978), *Το τέλος της Αθηναϊκής Δημοκρατίας*, Αθήνα.
- Mossé, C. (1989), *Οι τύραννοι στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα.
- Ober, J. (1998), *Political Dissent in Democratic Athens*, New Jersey.
- Orrieux, C. – Schmitt Pantel, P. (2018), *Αρχαία ελληνική ιστορία*, Αθήνα.
- Pappas, N. (2000), *Plato and the Republic*, New York⁴.
- Plange, T. (2013), *Aristotle's Teaching in the Politics*, Chicago-London.
- Polansky, R. (1991), “Aristotle on Political Change”, στο Keyt, D. – Miller, F. (edd.), *A Companion to Aristotle's Politics*, Oxford-Cambridge, σσ. 323-345.
- Purshouse, L. (2006), *Plato's Republic : a Reader's Guide*, London-New York.
- Robinson, R. (1962), *Aristotle's Politics: Books III and IV, translated with introduction and comments*, Oxford.
- Ross, W.D. (2015), *Αριστοτέλης*, Αθήνα⁵.
- Rowe, C. (2005), “Aristotelian Constitutions”, στο Rowe, C. – Schofield, M. (edd.), *Greek and Roman Political Thought*, Cambridge, σσ. 366-389.
- Σκουτερόπουλος, Ν.Μ. (2020), *Πλάτων Πολιτεία*, Αθήνα².

Stahl, H.P. (2009), “Speeches and the Course of Events in Books Six and Seven of Thucydides”, στο Rusten J.S. (ed.), *Oxford Readings in Classical Studies: Thucydides*, Oxford, σσ. 341-358.

Stanley, R. (2005), *Plato's Republic : A Study*, London.

Strauss, L. – Kojeve, A. (1995), *Περί τυραννίας : Ιέρων ή Τυραννικός : Περί τυραννίδος : Τυραννία και σοφία*, Αθήνα.

Swanson, J.A. – Corbin, C.D. (2009), *Aristotle's Politics : A Reader's Guide*, London-New York.

Τσάτσος, Κ. (1996), *Η κοινωνική φιλοσοφία των Αρχαίων Ελλήνων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη-Λευκωσία⁵.